LÉLEKELEMZÉS

ÉRTEKEZÉSEK

A PSZICHOANALIZIS KÖRÉBŐL

IRTA

Dr. FERENCZI SÁNDOR

IDEGORVOS

FREUD EGYETEMI TANÁR ELŐSZAVÁVAL

A neurózisok Freud tanának világitásában és a pszichoanalizis — Tudományos álommagyarázás — A pszichoneurózisokról — A pszichoszexualis impotencia analitikus értelmezése és gyógyitása Az ejaculatio praecox jelentősége – Pszichoanalizis és pedagogia

BUDAPEST

NYUGAT IRODALMI ÉS NYOMDAI RÉSZVÉNYTÁRSASÁG

ELŐSZÓ.[1]

A lélekelemzés a neurosisokat, a lelki forrásokból eredő idegesség különféle alakjait kutatván, igyekezett kimutatni ezen működési zavarok összefüggését az ösztönélettel, az ösztönéletnek a művelődés követelte korlátozásaival, az egészséges egyén phantasiáival és álmaival és a néplélek alkotásaival a vallás, a mythologia és a meseköltészet terén. Az idegeseknek ezen psychoanalytikus módszerre alapitott gyógykezelése úgy az orvossal, mint a patienssel szemben nagyobb igényeket támaszt, mint az eddig szokásban volt gyógyszeres, diätetikus, vizgyógyitási és suggestiv eljárások, ámde oly sokkal nagyobb megkönnyebbülést szerez a betegnek, oly tartósan megedzi őt az élet küzdelmeire, hogy nincs mit csodálkozni azon, hogy ezen gyógyitó módszer a heves ellenzés daczára feltartóztathatlanul halad előre.

[1] Die psychoanalytische Untersuchung der Neurosen (mannigfacher Formen von seelisch bedingter Nervosität) hat den Zusammenhang dieser Störungen mit dem Triebleben, mit den Beeinträchtigungen desselben durch die Ansprüche der Kultur, mit der Phantasie- und Traumtätigkeit des normalen Einzelwesens und mit den Schöpfungen der Volksseele in Religion, Mythus und Märchen aufzudecken erstrebt. Die auf diese Untersuchungsmethode gegründete psychoanalytische Behandlung der Nervösen stellt an Arzt und Patient weit höhere Ansprüche, als die bisher gebräuchlichen mit Medikamenten, Diät, Wasserprozeduren und Suggestion, bringt aber den Kranken soviel mehr Erleichterung und

Az itt összegyüjtött értekezések szerzője, kihez bensö barátság is füz, oly járatos a lélekelemzés minden nehéz problémájának megoldásában, mint csak kevesen; ő Magyarországon az első, aki vállalkozik rá, hogy nemzete orvosainak és művelt társadalmának érdeklődését magyarul megirott munkálatokkal a psychoanalysisre terelje.

Vajha eredménynyel járna ez a kisérlete és sikerülne ez uton az uj munkakör számára honfitársai között uj munkásokat toboroznia.

Bécs, 1909 deczember havában. *Freud.*

Nagynevű mesterem soraihoz nincs mit hozzátennem, és ha az azokban foglalt elösmerést talán a baráti érzelmek sugallták is, melyekre hivatkozik, biztató szavaiból erőt meritek arra, hogy a megkezdett küzdelmes munkát lankadatlanul folytassam.

Budapest, 1909 deczember havában.

A szerző.

anhaltende Stärkung für die Aufgaben des Lebens, daß man sich über die unaufhaltsamen Fortschritte dieser therapeutischen Methode trotz heftiger Opposition, nicht zu verwundern braucht.

Der Verfasser der nachstehenden Aufsätze, mir enge befreundet und mit allen Schwierigkeiten der psychoanalytischen Probleme wie wenige vertraut, ist der erste Ungar, der es unternimmt, die Ärzte und die Gebildeten seiner Nation durch die in seiner und ihrer Muttersprache abgefassten Arbeiten für die Psychoanalyse zu interessieren. Möge ihm dieser Versuch gelingen und den Erfolg haben, für das neue Arbeitsgebiet neue Arbeitskräfte aus der Mitte seiner Compatrioten zu gewinnen.

Wien, im Dezember 1909. *Freud.*

I.

A neurosisok Freud tanának világitásában és a psychoanalysis.[1]

Ezelőtt néhány évvel, a harmadik országos elmeorvosi értekezleten, előadást tartottam a „neurastheniáról“, melyben ennek a nagyon is zavaros, nagyon is vegyes kórképnek, annyi téves vagy hiányzó diagnosis leplezőjének, nosologiai rendezését sürgettem. De, bár helyes irányban mozogtam, a midőn egyrészt az organikus bajokat kisérő, másrészt a csupán psychiatrikusan értelmezhető ideges állapotokat az egyszerű kimerülési neurastheniától különválasztottam, mégis igen nagy mulasztást követtem el azzal, hogy *Freud* bécsi egyetemi tanár neurosis-kutatásait teljesen figyelmen kivül hagytam. E mulasztás annál súlyosabb beszámitás alá esik, mert *Freud* vizsgálatairól tudomásom volt. Már 1893-ban olvastam *Freud*-nak *Breuer*rel együtt irott czikkét a hysteriás jelenségek mechanismusáról, később egy másik önálló közleményét, melyben gyermekkori sexualis traumákat jelöl meg a psychoneurosisok oka, illetőleg kiindulási pontja gyanánt.

Ma, a mikor számtalan esetben meggyőződtem *Freud* tanainak helyességéről, joggal kérdezem magamtól: miért háritottam el akkor magamtól mindjárt első hallásra e tanitásokat, miért tették azok rám eleve a valószinűtlenség, a mesterkéltség benyomását és főleg: miért ébresztett bennem az egész tan, a neurosisok sexualis genesisének tana, oly visszatetszést és ellenszenvet, hogy még csak arra sem

[1] A Budapesti Kir. Orvosegyesületben 1908 márcz. 28-án tartott előadás.

érdemesitettem, hogy utána nézzek, hátha mégis van benne igazság! Mentségemre szolgál, hogy az idegorvosok túlnyomó része ugyanebbe a hibába esett s közülök oly kiválók, mint Kraepelin, Aschaffenburg, még ma is abban leledzenek. Ellenben az a néhány kutató, a ki később mégis megkisérelte a neurosis-esetek sajátságos problemáit *Freud* tanitásainak és fáradságos módszerének segitségével értelmezni, jórészt lelkes hivévé szegődött az eddig semmibe vett tannak és a *Freud* követőinek száma ma már jelentékeny.

A rendelkezésemre álló idő rövidségére való tekintettel, — bármennyire csábitó is a gondolat — nem vállalkozhatom arra, hogy történelmi sorrendben adjam elő, miként ismertek fel *Breuer* és *Freud egyetlen* hysteriás beteg curiosumszámba is vehető sajátosságaiban általános érvényü s a normalis és pathologikus psychologia jövő fejlődésében még kiszámithatatlanul nagy szerepre hivatott lelki jelenségeket. Arról is le kell mondanom, hogy végigkisérjem az immár egyedül haladó *Freudot* azon a fáradságos uton, melyen — nem egy férfiasan bevallott tévedés után — mai álláspontjához eljutott, a mely nézetem szerint egyedül alkalmas arra, hogy a neurosisok talányos jelenségeit érthetőkké és a megértés alapján gyógyithatókká tegye. Irodalmi adatoktól és statisztikáktól is megkimélem Önöket. Arra szoritkozom, hogy, a mennyire egy előadás keretében lehetséges, a szövevényes tan néhány főbb csomópontját megvilágositsam s azok jelentőségét a gyakorlatból vett példákkal illustráljam.

Egyik alaptétele az uj tanoknak, hogy a neurosisoknál specifikus szerepe van a sexualitásnak, sőt a legtöbb neurosis alapjában nem más, mint abnormis nemi functiókat leplező tünetcsoport.

A neurosisok első csoportjához sorolja *Freud* azokat az idegességi állapotokat, melyeknél a sexualis functiók *élettanának* valamely actualis rendellenessége, lélektani tényezők közbenjötte nélkül, közvetlenül szerepel, mint kórokozó. E csoporthoz két kórállapot tartozik, melyeket *Freud „actualneurosisok“* névvel jelöl, de a melyeket úgy hiszem a szerző ellentmondása nélkül találóan nevezhetnénk — szemben a psychoneurosisokkal — *physioneurosisoknak* is. Ezek: a szükebb értelemben vett neurasthenia és egy élesen körülhatárolt tünet-

csoport, a mely a neurosis anxietatis, szorongási neurosis, németül „Angstneurose“ nevet viseli.

A *neurastheniának* nevezett kóresetek közül minden oda nem tartozót és más, természetszerübb betegségi egységbe sorozhatót kiselejtezvén, visszamaradt egy eléggé jellegzetes csoport, melynél fejnyomás, spinalis irritatio, gyomor-bélzavarok, kisebb-nagyobb foku impotentia és mindezen tényezők leverő hatása folytán kedélyi lehangoltság áll előtérben. Az ily szük értelemben vett neurastheniás neurosis eseteiben kórokozó tényező gyanánt *Freud* az *excessiv masturbatiót* állapitotta meg. Hogy a banalitás nagyon is közelfekvő ellenvetését eleve elháritsam, hangsúlyozom, hogy excessiv és többnyire a pubertas után is folytatott onanizmusról van ez esetekben szó, nem pedig a gyermekkorban és rövid ideig üzött onaniáról, a mi kivált a férfi-nemnél oly általánosan elterjedt, hogy bennem inkább az autoerotistikus előzmények teljes hiánya kelt gyanut valamely egyén psychikus normalitásával szemben, s e gyanu az esetek nagy részében jogosnak bizonyul.

Volt alkalmam más alkalommal véleményt nyilvánitani a masturbatio kóroktani méltánylásának hullámzásáról, melynél a hullámhegyet az onaniából keletkezett gerinczagysorvadás, — a hullámvölgyet a teljes ártalmatlanság felvétele jelzi. Azokhoz csatlakozom, a kik az onania jelentőségét nem túlozzák és tapasztalataim alapján állithatom azt is, hogy a *Freud* értelmében vett neurastheniánál az önkielégités túlzott mértéke sohasem hiányzik és teljesen kielégitő magyarázatát adja a kórjelenségeknek. Mellesleg jegyzem itt meg, hogy az onania e közvetlen hatásánál *sokkal* nagyobb az a pusztitás, a mit annak szégyenteljes és kártékony voltáról elterjedt túlzott nézetek visznek végbe sok masturbans lelkiállapotában, a midőn ők e szenvedélyüket elnyomni igyekezve és ezzel a neurasthenia Charybdisét elkerülve, a szorongási vagy psychoneurosis Scyllájába ütköznek.

Az excessiv masturbatio az által válik kórokozóvá, hogy a rendesnél értéktelenebb surrogatumok utján akarja a szervezetet a sexualis feszültségtől megszabaditani, vagyis ahogy *Freud* mondja, „inadäquat tehermentesités“ utján. És érthető is, hogy ezen kielégitési mód, túlságba vive, a

neuropsychikus energia-forrásokat kifárasztja. Mert, mig a normalis közösülési actus egy, bár complikált, de mégis csak reflectorikus functio, melynek visszahajlási ívei jórészt a gerinczagyon és subcorticalis góczpontokon haladnak keresztül (ha azokból a felsőbb psychikus sphaerára is kihatnak): addig masturbatiónál a külső sexualis ingerek szegényessége mellett az erectiós és ejaculatiós központok csupán magasabb lelki energia-forrásból, a phantasiából erőt meritve érik el a feszültség oly magas fokát, mely a reflectorikus mechanizmust mozgásba tudja hozni.

Ismétlem, hogy mindezek első sorban a neurastheniának spino-visceralis formáira vonatkoznak és nem praejudicálnak a tekintetben, hogy az astheniás kórcsoport többi válfajai, pl. a szükebb értelemben vett cerebrasthenia, mindig ugyanilyen magyarázatot enged-e meg.

Az actualis neurosisok második csoportjánál, melyet *Freud* „*Angstneurose*“ — szorongási neurosis — név alatt különit el, a főtünetek a következők: Általános izgékonyság, mely főkép zörejek iránti túlérzékenységben és álmatlanságban nyilvánul; sajátságos chronikus aggodalmas várakozás, mely igen sokszor a mások, gyakran a patiens saját egészségére vonatkozik s ilyenkor hypochondriának nevezhető; szorongási rohamok, melyekhez többnyire a szivhüdés, a gutaütés félelmi gondolata társul s a melyeket lélekzési, szivműködési, edénybeidegezési és mirigyelválasztási zavarok kisérnek. A szorongási rohamok rudimentaer alakban mint izzadtságroham, szivdobogás, farkaséhség vagy hasmenés jelenkezhetik, vagy csupán rémes álmokban, éjjeli felriadásokban (pavor nocturnus) nyilvánul. Nagy szerepet játszik a szorongási neurosisnál a szédülés, mely olyfoku lehet, hogy a beteget a helyváltoztatásban részben vagy teljesen akadályozza. Az agoraphobiák egyrésze tulajdonkép ilyen szédülési szorongásrohamok következménye; a beteg azért irtózik a járkálástól, mert fél, hogy a szorongási roham esetleg az utczán következhetik be. A phobia tehát védekezés az anxietás ellen, maga az anxietás pedig itt egy lélektanilag nem elemezhető s csak élettanilag magyarázható jelenség.

Mindezek a tünetek és tünetcsoportok nehézség nélkül volnának a neurasthenia és hysteria bő köpönyegével betakarhatók, ha nem sikerült volna *Freud*nak azok aetiologiai

egységét kimutatni, még pedig szintén a sexualitásban. A szorongási neurosis ugyanis oly esetekben fejlődik ki, *a melyekben a nemi gerjedelem, a libido, a psychikus körtől valamely módon eltereltetik* és a nemi feszültség *kizárólag* gerinczagyi és subcorticalis pályákon terjed szét. Tehát, mig rendes körülmények között a nemi gerjedelem a psychikus sphaerára is kisugárzik, addig a szorongási neurosis eseteiben a psyche, vagy mert más teendőkkel van elfoglalva, vagy mert erős gátlás folytán a libido számára hozzáférhetetlen, vagy pedig mert a gerjedelem kellő appercipiálására képtelen: nem vesz részt vagy nem a kellő mértékben vesz részt a sexualis affectusban úgy, hogy az egész gerjedelem vagy annak túlnagy része az alsóbbrendű idegpályákon terül szét. *Freud*nak egyik legnevezetesebb felfedezése, hogy a psychének ezen távoltartása, a libidotól subjective mint szorongás érvényesül, más szóval, hogy a lelkileg érvényesülni nem tudó gerjedelem oly physiologiai hatásokat idéz elő a szervezetben, melyeket a szorongás, aggódás érzetei kisérnek. A szorongási neurosis e tekintetben diametralis ellentéte a masturbutiós neurastheniának, a melynél a psychikus energia túlságos mértékben vétetik igénybe.

A physikából kölcsönvett hasonlattal, mely azonban talán a folyamat lényegét is megközeliti, azt mondhatnók, hogy, valamint a villamosság, ha az áramvezetékben erős ellentállásra talál, hővé alakul át, úgy a sexualis gerjedelem is, ha a psychikus áramkör el van előtte zárva és csupán az alárendeltebb idegpályákat telitheti, oly motoros, vasomotoros, secretorius, respiratorius tevékenységek mozgatójává alakul át, melyeknek psychikus correlatuma a szorongási érzet.

A sexualis szorongás legismertebb példája a virginalis anxietás (Freud), mely úgy férfiaknál, mint nőknél az első cohabitatiók alkalmával szokott fellépni. Kétségtelen, hogy itt a psyche — elkészületlensége folytán — nem vehet kellően részt a libidoban. Igen gyakran lép fel az anxietás olyanoknál, a kik sexualiter erősen felizgatják magukat, de a libidót külső vagy belső akadályok folytán ki nem elégithetik. Példa rá a vőlegények és menyasszonyok neurosisa, melyet gyakran volt alkalmam észlelni a *Freud*tól classikusan leirt tünetek minden változatában. Súlyos szorongási neurosisokat okoz a coitus

interruptus úgy a férfiaknál, mint a nőknél. Itt erős psychikus gátlás akadályozza a libido természetes kiegyenlitődését. Rendkivül gyakran szerepel a nők anxietásának oka gyanánt a férjnél fenforgó ejaculatio praecox, mely viszont az excessiv masturbatiónak tulajdonitható. A conjugalis neurosis ezen combinálódása: neurastheniás férj, anxiosus feleség, hihetetlenül el van terjedve.

Tapasztalataim szerint az emberek jobban türik a teljes abstinentiát, mint a frustran izgalmakat; de az előbbi is lehet szorongási idegbetegség forrása. Az anxietás ezen magyarázatát támogatja a therapiai eredmény. A szorongás megszünik, ha sikerül a gerjedelem psychikus érvényesülésének akadályait elháritani. A virginalis anxietás gyógyszere a megszokás, sok neurosisé a czélszerütlen coitusmódok megszüntetése; nagyon gyakran gyógyitja a nő szorongását a házastárs potentiájának javulása.

*

Freud tanainak másik, fontosabb és nehezebb fejezetét, a *psychoneurosisok* uj felfogását óhajtván a következőkben ismertetni, fel kell hagynom az élettani és mechanistikus magyarázatokkal, mert itt lélektani szempontok tolulnak előtérbe. E fejezet alá két betegséget soroz Freud: a *hysteriát* és a *kényszerneurosist*. A kényszer-neurosist mindmáig a neurasthenia fejezete alatt volt szokás tárgyalni; a hysteriáról ellenben már megállapitották, hogy az egy psychogen neurosis s hogy annak tünetei tudattalan vagy félig tudatos lelki működésekben lelik magyarázatukat. De az ezen jelenségeket észlelő szerzők, bár kisérleteik és megfigyeléseik megbecsülhetetlen kincsei a neurologiának, nem tudták e talányos betegséget egységes szempontra vezetni vissza és főleg nem tudták velünk megértetni, miért kell annál a betegnél a tünetek egy bizonyos csoportjának és egy bizonyos sorrendben jelentkezni. A mig pedig ez a determinálás nem sikerül, addig — az öntudatlan szereplésének halvány sejtésétől eltekintve — mint valami érthetetlen sphynxszel, ugy állottunk szemben minden hysteria-esettel. Ám, mig a sphynx merev nyugalommal tekint a végtelenbe, addig a hysteria, — mintha csak grimaceokkal akarná tehetetlenségünket kigunyolni, — perczről-perczre változtatja arczulatját és az e bajban szenvedőt családjára és orvosára nézve egyaránt türhetetlenné teszi.

Az orvos csakhamar kifogy a gyógyszerek és fürdőeljárások variálásából és kombinálásából, beleun a muló sikereket termő suggestiv eljárásokba és epedve várja a nyarat, amikor betegét vidékre — minél távolabbra — elküldheti. De ha onnan javultan tér is haza, az első erősebb lelki izgalom kétségtelen bizonyossággal meghozza a visszaesést. És ez igy megy éveken, évtizedeken keresztül, úgy hogy a szakorvosok és gyakorló orvosok körében rég eloszlott a hysteria jóindulatu voltának hite. Ily körülmények közt valóságos megváltás orvosra, patiensre egyaránt a *Freud* evangeliuma, mely a hysteria kulcsának felfedezését, e kinzó bántalom alaposabb megértését és gyógyithatását hirdeti.

Breuer volt az első, a kinek sikerült egy hysteriás betege összes tüneteit lelki traumákra visszavezetni; psychikus rázkódásokra, melyekre a patiens nem emlékszik, de melyeknek emléke a megfelelő indulattal együtt ott lappang az öntudatlanban és mintegy a psychébe ékelt idegen test gyanánt állandó vagy ismétlődő izgalmakat okoz a neuropsychikus rendszerben. Hypnosisba ejtvén a beteget, *Breuer* és *Freud* a hypnotikus emlékezeti túlfinomultság, hypermnesia, segitségével kideritették, hogy a tünetek tulajdonképen ilyen lappangó emlékeknek jelképei; ha azután éber állapotban visszaemlékeztették a beteget az álomban felderitett előzményekre, erős indulatkitörés volt a következmény, de a melynek lezajlása után a tünetek egyszersmindenkorra megszüntek. *Breuer* és *Freud* szerint az öntudatlanban rejlő emléknek és affectusának ezen beékelődése úgy jött létre, hogy a lelki rázkódás pillanatában az egyénnek nem volt módjában a behatásra kellően reagálni vagyis érzelmeinek szavakkal, taglejtéssel, arczkifejezéssel, sirással, nevetéssel, a harag, bosszankodás vagy más erős indulat külső jeleivel kifejezést adni, illetőleg ez érzelmeket eszmetársitások utján feldolgozni. Az elintézetlen érzések és gondolatok, a psychében nem találván kellő kiegyenlitődésre, a testi körre sugároztak ki, hysterikus tünetekké *convertálódtak.* A gyógykezelés pedig, melyet a szerzők *kathartikus* eljárásnak neveztek el, alkalmat adott a patiensnek arra, hogy az elmulasztottakat pótolja, az elintézetlen érzéseket „lereagálja“, mire az indulattól megfosztott, immár tudatos emlékkép kórokozó hatásai megszüntek.

Ebből a magból kelt ki a Freud-féle lélekelemzési eljárás, a *psychoanalysis*. Ez az eljárás teljesen mellőzi a hypnosist és éber állapotban történik; ez mig egyrészt több patiens számára teszi a módszert hozzáférhetővé, másrészt elveszi élét annak az ellenvetésnek, hogy az elemzésnél kihozott tények suggestión alapulnak.

Lélektani kutatásai folyamán *Freud* rájött arra, hogy nem minden elfelejtés alapul az emlékezeti benyomások természetszerü elkopásán, elhalványulásán, hanem igen sok benyomásra csak azért nem emlékszünk vissza, mert a léleknek van egy biráló foruma, a *censura*, mely az öntudatra nézve türhetetlen vagy nehezen elviselhető képzeteket és az azokhoz kapcsolódó indulatokat a tudat küszöbe alá nyomja. Ezt a folyamatot *Freud* elháritásnak, elnyomásnak, elfojtásnak (Verdrängung) nevezi és bebizonyitotta, hogy ezen mechanismus az ép és kóros elmebeli működések terén egyaránt igen fontos szerepet játszik. Ámde a kellemetlen emlékek elnyomása úgyszólván sohasem sikerül teljesen, hanem az a küzdelem, mely egyrészt a reproductióra törekvő, indulattal telitett képzetcsoport, melyet *Jung* complexumnak nevez, másrészt az ezzel szembeszálló censura közt folyik, compromissummal végződhet. Ez esetben sem az elnyomásra, sem a reproductióra való törekvés nem érvényesül tökéletesen, hanem a complexum valamely felületes associatio révén képviselve marad a tudatban.

Ilyen complex-képviselőkre vagy complex-symbolumokra akadt *Freud* nagy számmal azok között az ötletek között, melyek a rendes gondolatsor logikus kapcsolatát áttörve, látszólag minden értelem nélkül, mint mondani szokás „véletlenül“ jutnak az ember eszébe; sokszor bizonyul complex-képviselőnek valamely igen régi, a gyermekkorból fenmaradt, jelentéktelennek és ártalmatlannak látszó emlékkép, melyről nem értenők, miért terhelte meg vele magát emlékezetünk, ha a behatóbb elmélyedés nem deritené ki, hogy az igenis egy jelentékeny és épen nem ártalmatlan esemény emlékét fedi. Az ilyen emlékeket nevezi *Freud* „Deckerinnerung“-oknak.

Megnyilatkozhat továbbá a complexum az arczjáték, a beszéd, a cselekvés valamely hirtelen zavarában, összerendezetlenségében, például önkénytelen mozdulatokban, zavart

mosolyban, szavak téves kiejtésében, felcserélésében, elfelejfésében.

Egy harmadik utja az elnyomott complexum érvényesülésének az *álom*. *Freud* egyik legnevezetesebb alkotása az álommagyarázatról irott mű, melynek legfontosabb tanitása az, hogy az álom mindig valamely elnyomott vágynak többékevésbbé leplezett megnyilatkozása. Minthogy alvás közben a censura sokkal kevésbbé szigorú, mint éber állapotban, az álmok elemzése módot ad az öntudatlanban lappangó elnyomott képzetek és indulatok megközelitésére.

Nagyon használható eszközzel gazdagitotta *Jung* a *Freud*-féle lelki elemzési módszert az által, hogy kimutatta, hogy a complexumok az u. n. szabad associatiós kisérleteknél könnyen elárulhatják magukat. E kisérlet abban áll, hogy a patiensnek váltakozva indifferens és érzelmileg hangsúlyozott szavakat kiáltunk oda, melyekre neki lehető gyorsan egy más szóval kell reagálnia. A reactiós szó qualitásából és a reactió-idő tartamából, melyet elégséges ötödmásodperczekben mérni, megállapithatjuk, mely reactiók tekinthetők öntudatlan complexumtól constelláltaknak. Az ilyenekből azután könnyebben és hamarább juthatunk el rég elfelejtett, de még mindig hatékony emlékképekhez, a censura által elnyomva tartott képzetcsoportokhoz.

Az associatiós kisérletnek érdekes modificatióját láttam alkalmazásban a zürichi klinikán. *Jung* és *Peterson* az experimentumokat úgy végzik, hogy a kisérleti egyénen a reactiók felvétele alatt gyenge galván-áramot vezetnek keresztül. Az áramkörbe kapcsolt rendkivül finom galvanometer a complexummal összefüggő és különben is megzavart reactiók alatt többnyire igen erős positiv ingadozást mutat és ezzel lehetővé teszi, hogy egyes reactióknak complexek által való befolyásoltatását összemérjük és graphikailag ábrázoljuk.*

A lelki elemzés eszközeinek alkalmazási módja vázlatosan ecsetelve a következő: Az analysálandó beteget kioktatjuk, hogy kritika kélkül, mintegy önmagát megfigyelve, mondjon el mindent, a mi eszébe jut. Ez az elmeműködés sok tekintetben ellentétes a tudatos gondolkodással, melynél a tárgyhoz nem tartozó ötleteket mint értékteleneket, hasznavehetetleneket sőt zavarókat, az öntudat azonnal félre-

dobja. De mi az analysisnél épen arra fektetünk súlyt, a mit a felsőbb tudat acceptálni nem akar, és fölszólitjuk a beteget, hogy mondja meg, mi jut eszébe akkor, ha figyelmét ép ezekre az ötletekre irányitja. Az eszmetársitás eleinte a felszinen mozog, a napi eseményekkel, az egyént foglalkoztató uj benyomásokkal foglalkozik, de az ötletek révén csakhamar régebbi emlékképek — fedőemlékek — is jelentkeznek, melyeknek magyarázata közben, magának az analysált egyénnek csodálkozására, régi és az egyén életére nagy jelentőségű emlékek merülnek fel, a melyekre eddig nem tudott visszaemlékezni. Ezek már elnyomott complexumokhoz tartozhatnak. Főtörekvésünk az elemzés közben odairányul, hogy az illető egyén egész gondolat- és érzelemvilága és annak genesise *tudatossá* váljék és az esetleg megállapitható gondolat- vagy indulatelfojtási törekvések inditó okai kiderittessenek. Ez a kikérdezés — tudományos gyóntatás — sok psychologiai érzéket és nagy tapintatot követel meg.

Elemzés közben szorgosan megfigyeljük a patiens minden önkénytelen mozdulatát, gyanus mimikáját, az esetleges név-, szófelcserélést, elfelejtést és magyarázatot kérünk róluk. Rendszeresen elmondatjuk továbbá az álmait és azok részleteit ugyancsak a fentebbi módon analysáljuk. Megvizsgáljuk a *Jung*-féle associatiós kisérlet reactióit is a patiensnél és ezen az úton is megkisérelhetjük a complexumok közelébe való férkőzést.

Ha hysteriás egyénnel ezt a nagy fáradságot és elmélyedést igénylő elemző munkát hosszabb időn át, esetleg hónapokig folytatjuk, előbb-utóbb sok oly complexumok deritünk fel, melyek a tünetekkel szoros kapcsolatban állanak. És ilyenkor kitünik, hogy a hysteriás tünet maga sem egyéb, mint complex-képviselő, mely önmagában véve érthetetlen, de érthetővé válik, mihelyt a mögötte lappangó, vele sokszor csak vékony associativ fonállal összefüggő complexumot az elnyomottságból kiszabaditva, tudatossá teszszük. A gyakorló orvost persze nemcsak a tünetek pathogenesisének ezen feltárása fogja érdekelni, hanem az az örvendetes tény is, hogy ha a tünet analysise teljes, akkor maga a tünet is, többnyire erős reactio lezajlása után, teljesen és véglegesen megszünik.

Eleve is meg kell jegyeznem, hogy *Freud* nem előre megalkotott eszmekörrel ment bele a vizsgálatokba, hanem ellenkezőleg, a halmozódó tapasztalatból szürte le eredményeit és ahhoz alkalmazta véleményét. E közben nem riadt vissza a legnehezebb feladatoktól sem, ha útjába tornyosuló akadályokat kellett elháritania. A neurosisok elemzésének teljessége kedvéért neki magának kellett megalkotnia *az álom* egyedül elfogadható elméletét, melyről elmondhatni, hogy az emberi szellem egyik legkiválóbb alkotása; ő maga volt kénytelen belemélyedni a „véletlen“ vagy tévcselekmények magyarázatába s igy jutott el a mindennapi élet psychopathologiájának megirásához; az élcz és a komikum eszközeire s azok öntudatlan motivumaira vonatkozó kutatásainak pedig egy a maga nemében szintén egyedül álló monographia köszöni létét. Az elért eredményeket összefoglalva, végül tervezetét adta egy jövendőbeli psychologiának, mely, meggyőződésem szerint, fordulópontot jelent ezen disciplina fejlődésében. *Freud* maga sokkal nagyobb súlyt fektet ezen theoretikus eredményekre, mint az orvosi téren elért sikerekre; de nekem e helyütt a neurosisok pathologiájának és therapiájának uj tényeire kell a súlypontot helyeznem.

Az analysis ezen módszere *Freudot* ahhoz a meglepő tapasztalathoz juttatta, hogy a psychoneurosisok tünetei elnyomott *sexualis* complexumokból indulnak ki. De ez a tapasztalat megszünik csodálatos és érthetetlen lenni, ha meggondoljuk, hogy mig egyrészt a sexualis vágy az élő lények legerősebb, minden áron nyilvánulásra törekvő, parancsoló ösztöne, másrészt az embernél a nevelés, a legzsengébb gyermekkortól kezdve, teljes erejével ezen érzés megnyilatkozásának elnyomásán dolgozik. A neveléssel belénk oltott erkölcsi fogalmak: a tisztesség, a becsület, a családi hüség, az embertársakra és a társadalomra való tekintet, egyszóval a lelkiismeret, másrészt az egyházi és állami törvények irott parancsai, fenyegetései és büntetései: mind összefognak a sexualis ösztönök elnyomására vagy legalább szük korlátok közé való szoritására; a conflictus tehát itt elkerülhetetlen és az egyén ellentállásának s a megnyilatkozásra törekvő ösztönöknek erőviszonyához képest ez a küzdelem vagy a sexualitás győzelmével, vagy annak teljes elnyomásával, vagy pedig, s ez

a leggyakoribb, compromissummal végződik. A psychoneurosis pedig nem egyéb, mint a compromissumnak egyik formája. A hysteriás öntudatnak sikerül az indulattelt sexualis képzetcsoportot magától távoltartani, de symbolikus, vagy mondjuk associativ úton, testi tünetekké convertálva, mégis utat-módot lel az a megnyilatkozásra.

Psychoanalysis útján számtalan esetben meggyőződtem róla, hogy a hysteriás tüneteket másképp, mint *Freud* értelmében magyarázni nem lehet. Ime néhány példa a sok közül. Tizenhétéves fiatalember jön hozzám azzal a panaszszal, hogy folytonosan tele van a szája nyállal és minduntalan köpködnie kell. A baj okáról, keletkezési módjáról felvilágositást adni nem tud. A vizsgálat organikus bajt nem deritett ki, úgy hogy a tényleg constatálható nyáladzást hysteriás salivatiónak vagy ptyalismusnak kellett minősiteni. De, a helyett, hogy szájvizet, fürdőket, bromot vagy hyphophosphitot, esetleg atropint rendeltem volna neki, psychoanalytikus kúrába vettem a beteget. Az elemzés mindenekelőtt kideritette, hogy a köpködési kényszer főleg nők jelenlétében mutatkozik. Később visszaemlékezett reá, hogy már régebben mutatkozott nála ez a baj, mikor egy városligeti, u. n. anatomiai muzeumban női genitalekat és női nemi bajok viaszfigurákban való reproductióit látta. Ezek láttára igen rosszul érezte magát, sietve otthagyta a muzeumot, hazament és — megmosta a kezét. Hogy miért, azt nem tudja megmondani; de az elemzés további folyamán kiderült, hogy a muzeumban felidéződött benne első közösülésének emléke, a mely esemény alkalmával a női genitale láttára erősen undorodott és utána órahosszat mosakodott; ennek a túlságos undorodásnak magyarázata ellenben csak az analysis végén derült ki, mikor a fiunak eszébe jutott, hogy ő ötéves korában vele körülbelül egykoru leánygyermekekkel, köztük a saját nővérével cunnilingust üzött. A nyáladzás oka tehát ez az elnyomott, az öntudat alatt lappangó emlék volt. Attól a percztől kezdve, a melyben a complexum tudatossá vált: a symptoma megszünt és azóta nem ismétlődött. Még ha a therapiai eredménytől el is tekintünk, senki sem fogja tagadhatni, hogy az elemzés útján sokkal mélyebben bepillanthatunk itt a hysteriás tünetek keletkezési módjába, mint a hogy az az eddig ismert vizsgálati módszerekkel sikerült.

Egy tizenkilenczéves, férfiakkal szemben feltünően szemérmes, sőt aversiv urileány hysteriás paraesthesiái oly arányban tünedeztek, a mint sikerült elemzés útján felidézni gyermekkorában kiállott sexualis élémények emlékeit, melyek a fájó testrészekhez fűződtek, valamint tudatossá tenni az azokhoz a pubertas táján csatlakozott sexualis phantasiákat. A hátfájásnak külön magyarázatához vezetett a patiensnek egy álma. A milyen ártalmatlannak látszott, oly jelentőségteljesnek bizonyult ez az álom, mikor annak elemzése közben kitünt, hogy azzal kapcsolatban az ondófolyásról ujságokban olvasott hirdetések jutnak eszébe. A patiens, kinek kissé hiányos physiologiai ismeretei voltak, ezt magára vonatkoztatta, mert gyermekkorában masturbatio folytán némi flourban szenvedett; a hátfájást pedig a hátgerinczsorvadás félelme determinálta, mely betegség a népies felfogás és az ujsághirdetések szerint masturbálás következménye.

Egy másik fiatal hysterica tünetei mögött (csuklás, globus, tremor hystericus) gyermekkorban látott exhibitio, a serdülő korban átélt sexualis czélzatu közeledés és az ezekhez fűződő, benne undort keltő phantasmák lappangottak.

Önök csodálkozni fognak azon, hogy hogy lehet fiatal leánynyal ilyesmiről beszélni. De erre már megfelelt *Freud,* mikor ép oly joggal kérdezte az orvosoktól: hogy merik tényleg szemügyre venni, sőt érinteni azokat a szerveket, a melyekről az idegorvos csak beszél. És tényleg, a mint hogy ostobaság volna csupa álszeméremből lemondani a gynaekologiai operatiókról leányoknál, úgy helyrehozhatatlan hiba volna a psyche sexualis természetű bántalmait csupa szemérmetességből kezelés nélkül hagyni. Hogy az elemzésnek kiméletességgel kell történnie, az magától értetődik, azt már a hippokratesi „nil nocere" parancsa megköveteli idegorvostól, gynaekologustól egyaránt. Hogy pedig avatatlan vagy bünös kéz kárt is okozhat a betegekben, az sem az idegorvoslás specialitása, arra a sebészetben is van példa elég. De ez nem elegendő ok arra, hogy valaki akár a sebészeti nőgyógyitást, akár a psychoanalysist egészében perhorrescálja. Az álszemérmes orvosra nagyon ráillik Goethe mondása „Du kannst vor keuschen Ohren nicht nennen, was keusche Herzen nicht entbehren können".

A példákat ad libitum halmozhatnám tovább. Egy negyvenéves hysterica, ki időnkint türhetlen keserüséget érzett a szájában, visszaemlékezett az elemzés folyamán, hogy ugyanilyen keserüséget érzett, mikor halálosan beteg fivérének a chinint nem mint rendesen ő, hanem más valaki adta be, még pedig oly ügyetlenül, hogy az ostya elszakadt és a keserü orvosság a betegnek kellemetlenséget okozott. Az analysis később kideritette, hogy őt az apja még kis gyermek korában gyakran az ölébe vette, magához szoritotta és lingualis csókokat adott neki. A keserü iz az apa erős dohányos voltát is symbolisálta. Mint ebben, úgy más esetben is, gyakran constatálható valamely tünet „túldetermináltsága“, vagyis az, hogy a tünet egynél több complexum convertált megnyilatkozása.

A *hysteriás attaqueok*, görcsrohamok — mint az analysisnél kiderül — úgy jönnek létre, hogy valamely lelki benyomás oly intensive kapcsolódik az elnyomott complexumhoz, hogy a tudat nem tud reproductiója ellen védekezni és egészen átengedi magát annak. Úgy kell a dolgot felfogni, hogy valamint a testnek, úgy a léleknek is vannak hysterogen pontjai, melyeknek érintésekor azon állapot áll elő, melyet *Freud* úgy fejez ki, hogy az öntudatot a tudattalan lelki erők leigázzák. (Überwältigung durch das Unbewusste.) Volt alkalmam ily eseteket is elemezni és mindannyiszor kiderült, hogy a görcsrohamban végzett mozdulatok, rángások, grimaceok, elnyomott emlékek és phantásiák jelképei és kisérői.

Egy tizenötéves inasfiut hozott hozzám az apja, kinél néhány perczig tartó tonikus clonikus rángás képében jelentkeztek a hysteriás rohamok, melyeket több izben magam is észleltem; a rohamok azzal végződtek, hogy a patiens a nyelvét három-négyszer messzire kiöltötte. Az első roham akkor lépett fel, mikor őt mesterlegények játékból guzsbakötötték és nagyon megijesztették. Ezt a jelenleg érvényben levő tanok szerint egyszerű traumás hysteriának kellene minősiteni, ha az analysis nem deritette volna ki más, mélyebb okait a betegségnek. Mindenekelőtt kiderült, hogy a fiú három hónappal azelőtt egy gödörbe esett, melyben bűzös, piszkos viz volt összegyülve; a folyadék egy része a szájába hatolt. Ez emlék felidézése erős görcsrohamot váltott ki. Ugyancsak

erős attaque kiséretében idéződött fel az az emlék, hogy tizenhároméves korában szembekötősdit játszván barátaival, azok tréfából excrementummal bepiszkitott botot adtak a kezébe; ösztönszerüleg arczához emelvén a kezét, nem kerülhette el az undoritó iz és szag perceptióját. Ez eset után több izben enuresis nocturna mutatkozott. A további elemzés folyamán kitünt, hogy a fiú egész kis gyermekkorában — egyéb sexualis kiváncsiskodáson kivül — játszó pajtásaival kölcsönös koprophagiát is üzött és mikor édesanyja őt megcsókolta, az a türhetetlen gondolata támadt, hogy azt ő nála is meg lehetne próbálni. Az a körülmény, hogy a guzsbakötés alkalmával az ijedtség folytán mindkét sphinctere ellazult és az excretumok távoztak, felidézte ezeket a régen elnyomott emlékeket, melyek a fiura ma már oly türhetetlenek voltak, hogy előlük az öntudatlanságba kellett menekülnie. Egy ideig pontosan ki lehetett váltanom a rohamot azzal, hogy a beszédet a természetes szükségletek valamelyikére tereltem. Hoszszabb, úgyszólván paedagogiai eljárásra volt szükség, hogy azt az emléket elviselhetőbbé tegyem. Ez az eset, melyet egyébként nem volt módomban hosszasabban gyógykezelni, megfelel *Jung* felvételének, a ki az analysisban energia-kúrát lát, vagyis a beteg hozzászoktatását ahhoz, hogy a kellemetlen képzeteknek szemébe merjen nézni.

Az elég behatóan végzett elemzés ugyanígy vezetett minden más hysteria esetben is végeredményben gyermekkori sexualis események elnyomott emlékeihez és azokhoz kapcsolódó elnyomott phantasiákhoz, melyekben a normalis sexualis törekvések rovására az összes, ú. n. perversiók burjánoznak. A gyógyitás főeredménye pedig az, hogy az abnormis utakra terelt és kórtünetek termelésére s fentartására pazarolt generikus erők eredeti rendeltetésüknek visszaadatnak. Csak ha ez sikerült, akkor lép jogaiba a neurosis gyógykezelés eddig is ismeretes tárháza, mely a felszabadult libidó egy részét testi, más részét lelki ténykedések útján igyekszik foglalkoztatni. Ilyenek első sorban a rendszeres, az egyéni hajlamoknak megfelelő foglalkoztatás, a sportok, nőknél kitünő eszköz a gyermeknevelés és a jótékonyság terén való tevékenység.

Az elmondottak alapján könnyebben érthetővé válik, hogy mikép magyarázta meg *Freud* az ú. n. kényszer-kép-

zeteknek és kényszer-cselekedeteknek, szóval a *kényszer-neurosisoknak* keletkezését, melyek a psychoneurosis másik nagy csoportját alkotják. Az ezen bántalomban szenvedőknél betegesnek tudott, de ellenállhatatlan belső kényszer hatása alatt valamely, egyéb gondolatkörükkel össze nem függő, illogikus képzet folytonosan előtérbe tolul, úgy hogy nincs szabadulás tőle. Avagy a betegek kénytelenek egy bizonyos, látszólag teljesen értelmetlen és czéltalan mozdulatot, cselekedetet unos-untalan megismételni, a melynek beteges voltát kinosan érzik, de a melyet leküzdeni képtelenek. Az eddig ismert magyarázási és gyógyitási kisérletek itt hajótörést szenvedtek. *Oppenheim* tankönyvének legujabb kiadásában még azt mondja: „Die Prognose der Zwangsvorstellungen ist eine ernste oder wenigstens zweifelhafte." És ezen nem is csudálkozhatunk, mert *Freud* lelki elemzése nélkül, a baj keletkezési módját nem ismerve, nem érthettük meg a tünet igazi jelentőségét és nem is találhattuk meg a gyógyitás útját. Ellenben a fennebb ismertetett analysis alkalmazása útján kiderült, hogy a kényszer-gondolat sem egyéb, mint egy más, azzal associative összefüggő, de elnyomott képzet-complexumnak a tünete és hogy a kényszer-neurosisok mögött is elhá-ritott libidinosus emlékek és phantasmák lappanganak. A különbség a hysteria és kényszer-neurosis között tehát az, hogy, mig hysteriánál az elnyomott complexum psychikus energiája testi tünetben nyilvánul meg, vagyis ilyenné *convertálódik,* addig a kényszer-képzetnél az öntudat úgy szabadul meg valamely képzet nyomasztó hatásától, hogy azt a hozzáfüződő affectustól megfosztja és ezzel az affectussal egy más, az eredetivel felületes eszmei kapcsolatban álló, de ártalmatlan képzetet ruház fel. Az indulat továbbcsusztatásának ezt a sajátságos mechanismusát *Freud substitutiónak* nevezi. A folyton kellemetlenül előtérbe tóduló kényszergondolat tehát ártatlan Prügelknabe, melyet a patiens érdemetlenül hajszol, mialatt a tulajdonképeni „bűnös" gondolat, többnyire valamely önvád, teljes nyugalmat élvez az öntudatlanban. Pedig addig nem áll helyre a lélek egyensulya, mig analysis útján elő nem keritjük a rejtett képzetet. A felderitett complexum azután a telitetlen vegyületekre emlékeztető aviditással ragadja magához a helytelenül localisált indulatot,

ez pedig itt egyértelmű a gyógyulással. A patiens egy kellemetlen emlékkel vagy tudattal gazdagabb lesz, de a kényszergondolattól megszabadul.

Nőknél gyakoriak az u. n. kisértési kényszer-képzetek. A kik ebben szenvednek, azoknak folyton arra kell gondolniok, hogy kiugranak az ablakon, kést, ollót szúrnak a gyermekükbe stb. *Freud* elemzései kideritették, hogy sokszor tulajdonképen a házasságukkal elégedetlenek és a hitvesi hüségüket féltik a a kisértéstől. — *Freud* betegét, egy fiatal leányt, folyton az a gondolat kinozta, hogy a vizeletét nem tudja visszatartani társaságban. E miatt teljesen magányba vonult. Az analysisnél kitünt, hogy az incontinentia képzete mögött egy elfelejtett sexualis emlék önvádja lappangott, melynél a vizelési inger is szerepet játszott.

Egy nem közönséges tehetségű patiensemnek örökösen az életről, a halálról, az emberi szervezet csodálatos berendezéséről kell tépelődnie, mi életörömét s munkaképességét csaknem semmivé teszi. Az elemzés révén kitünt, hogy mint kisded merészkedett kiváncsiságot tanusitani az édesanyja genitaliái iránt; ma is ezért bünhődik.

Érthetetlenül irtózott minden könyv látásától és érintésétől egy nőbetegem, mig a baj keletkezési módja ki nem derült a következőkben: Nyolczéves korában egy tizenkétéves fiu két izben egész szabályszerű sexualis műveletet vitt rajta végbe; erről ő teljesen „megfeledkezett“ tizenhatéves koráig, mikor „Jack, a hasfelmetsző“ czimű könyv olvasásakor az a gondolata támadt, hogy ha férjhez megy, a férje megöli őt, mert már nem ártatlan. Ettől a gondolattól is sikerült megszabadulnia olyképen, hogy a félelmet áttolta a regényekre és a könyvekre általában, a mit öntudata úgy látszik türhetőbbnek találta az infantilis sexualis események leplezetlen emlékénél. A tudat, hogy nyugalmát biztositsa, nem sokat törődik a logikával.

Egy férfibetegem obsessiója a kövér hústól és minden sós dologtól való mértéktelen irtózás volt, de csak addig, mig az analysisnél ki nem tünt, hogy kis korában egy nála sokkal idősebb kövér fiú coitus per os-t végzett vele. A kövér hús a penist, a sós iz a spermát representálta.

Egy tizenhétéves nyomdász-fiunál az associatiós kisérlet közben szintén a „só“ hivószóra jött feltünően zavart reactio, melynek magyarázatát az analysis adta meg az infantilis korban végzett cunnilingusban.

A kényszermozgások és kényszercselekedetek — és ez is a *Freud* felfedezése — arra valók, hogy a tudatot még a kényszerképzettől is lehetőleg mentesitsék. A cselekedet mögött tehát kényszer-képzet, e mögött pedig valami önvád lappang mindig. A tisztogatási, mosakodási kényszer belső, moralis foltok okozta kényszer-képzet czélszerütlen enyhitési módja. A kényszerű számolás, czégtáblaolvasás, a lépések szabályszerű ütemezése járásközben stb., stb. mind arra valók, hogy kellemetlen gondolatoktól eltereljék a figyelmet. *Freud* egy betegének minden papirosdarabot fel kellett emelnie és zsebredugnia. Ez a kényszer másodlagosan fejlődött egy, az irott papirosoktól való félelmi kényszer-gondolatból, a mely mögött viszont titkos szerelmi levelezés aggodalmai rejtőztek. Egy felvilágosodott patiensemet babonás félelem kényszeritett rá, hogy minden lehető alkalommal pénzt tegyen egy bizonyos templomperselybe. Az analysisnél kitünt, hogy a pénzadományozás vezeklés akart lenni, azért, mert egyszer az apja halálát kivánta. A templomperselyt pedig az tette a vezeklésre alkalmassá, hogy gyermekkorában egy hasonló perselybe pénz helyett kavicsot dobált.

Freudot megdöbbentette az infantilis sexualis traumák óriási száma, mely a neurosisok elemzésénél kiderült. Eleinte azt hitte, hogy a neurosisok mindig ilyen véletlen sexualis balesetek következményei. De mikor egészséges embereket analysálva, ezeknek gyermekkori emlékei között ugyanilyen traumákra talált, a nélkül, hogy azok psychoneurotikusokká lettek volna később: be kellett látnia, hogy nem maga a trauma, hanem az ahhoz füződő képzetek elnyomása a tulajdonképeni kórokozó.

Igy juttatta *Freud* ismét jogaihoz a neurosisok keletkezésénél az egyéni dispositiót, melyre eleinte — mig a traumák sokaságának benyomása alatt állott — kevesebb súlyt fektetett. Csakhogy nála az öröklési terheltség vagy hajlamosság nagyon is bizonytalan fogalmát a rendellenes sexualis constitutio foglalja el, melynek egyik alakját a sexualis complexumok túlzott elnyomása jellemzi.

Neurosis-kutatásaiból kiindulva *Freud* legutóbbi művében megirta az egyén nemi fejlődésének igaz történetét. Kimutatta ebben, hogy a libido az élettől elválaszthatatlan s a fogantatástól a halálig kiséri az individuumot. A gyermeknél a nevelési szakot megelőző években sokkal nagyobb szerepet játszanak a libidinosus tendentiák, mint azt eddig hinni szerettük, sőt épen ebben a korban, az infantilis perversiók korszakában, mikor a libido kielégitése nincsen még egy bizonyos szervhez kötve, mikor erkölcsi fogalmak nem korlátozzák a vágykielégitést, bőven nyilik alkalom oly benyomások szerzésére, melyeket az ember később elnyomni szeretne, de a melyeknek elnyomása az arra disponáltaknál kórjelenségeket producál.

Minden sexual-paedagogiai törekvés üres moralpredikálás marad mindaddig, mig a *Freud* analysisei révén kideritett s még kideritendő tények a kellő méltánylásban nem részesülnek.

*

Neurasthenia, anxietas, hysteria és kényszer-neurosis úgyszólván sohasem fordulnak elő egymással való keveredés nélkül; de a hol a tünetek kevertek, ott minden esetben meg is találjuk, ha nem restelljük megkeresni, a kórokok keverékét is (aetiologische Mischung, *Freud*). A ki sokáig masturbált s aztán hirtelen abstinenssé lett, annál neurastheniás paraesthesiák és szorongási állapotok egymás mellett lesznek észlelhetők. Ha a kissé abnormis sexualis constitutióju fiatal leány először áll szemben a szerelem realis követelményeivel: anxietást, az elnyomási törekvés révén pedig hysteriát fog aquirálni. Az u. n. psychikus impotentia, mely *Freud* óta megszünt nehezen gyógyitható betegség lenni, az elemezésnél többnyire hysteriás, obsessisós és actualis neurosisok keverékének bizonyult.

Természetes, hogy kevert neurosis esetében az analysis csak a psychoneurotikus symptomákat oldja, mig a physioneurosisok oldhatatlan üledék gyanánt maradnak vissza és csupán a megfelelő sexual-hygienikus rendszabályokkal befolyásolhatók.

Meg kell jegyeznem, hogy igen is voltak sikertelen analysiseim is. De ilyenkor vagy a *Freud*tól megállapitott kizáró

okokat nem vettem figyelembe vállalkozásomnál, vagy a türelem fogyott ki idő előtt belőlem, avagy patiensemből. Olyan esetre, melynél a balsikert a módszer rovására irhatnám, még nem akadtam; ellenben még a sikertelen eseteknél is végtelen sokat köszönhettem a methodusnak a kóreset helyes megitélése és értelmezése tekintetében és kiváltképen olyan adatokat, a melyeket a szokásos egyszerű anamnestikus kikérdezés sohasem hozott volna felszinre.

Hogy teljes képét adjam az analysis kórtani jelentőségének, közlöm, hogy már a psychiatriában is nagy lépésekkel halad előre a módszer tudományos alkalmázása. *Jung* kitünő monographiája a *dementia praecox* tünettanát tette a complex-psychologia alapján érthetővé, a *paranoia* pedig, mint arról *Freud* utmutatásai alapján módomban volt meggyőződni, nem más, mint elnyomni szándékolt complexumoknak más személyekre, általában a külvilágba való projectiója.

Nem szabad azonban azt hinni, hogy *Freud* a sexualis jellegű kóroki momentumok mellett egyéb tényezők méltánylását elhanyagolja. A hereditaer dispositióról már megemlitettem, hogy arra *Freud* nagy súlyt fektet; de egyéb okoknak, például megijedésnek, lelki rázkódásoknak, baleseteknek traumatikus ereje szintén hozzájárul, nem ritkán mint kiváltó erő, a neurosisok kitöréséhez. Ám csupán a vázolt sexualis tényezők érdemlik meg, hogy a neurosisok specifikus okainak tekintessenek; nemcsak, mert a sexualis okok minden neurosis esetben szerepelnek, gyakran minden egyéb ok segitsége nélkül, hanem azért is, mert azok a tüneteket a maguk képére determinálják. És — last not least — ott van a therapiai próba, mely kimutatja, hogy a neurosis-tünet megszünik, ha a kideritett sexualis factort sikerül kiküszöbölni, az éllettani érvényesülésében megzavart vagy psychicailag helytelen útra terelődött libidót rendeltetésének visszaadni.

El vagyok reá készülve, hogy a *Freud*-féle tanokkal, főleg a sexualis genesis tantételével igen erős ellentállásra fogok találni, és ez természetes. Hiszen kételkedni kellene a *Freud* tanitásainak helyességében, ha a sexualitás elleni censura csak neurotikusoknál mutatkoznék, ellenben egészséges emberekben, például egészséges orvosokban annak nyomát sem lehetne találni. Mi mindnyájan egy csomó elnyomott sexualis képzettel

megterhelve léptük át az ifjukor küszöbét és a sexualitás nyilt tárgyalása elleni aversio védekezés azok reproductiója ellen. Mint emlitettem, én is jó sokáig elháritottam magamtól a kérdésbe való belemélyedést. De biztosithatom Önöket, hogy az az okulás, melyet a sexualis élet elfogulatlan megfigyeléséből merithetünk, megéri azt az áldozatot, a mibe az ezen kérdések elemzése iránti — emberileg érthető — ellenszenv és ellentállás leküzdése kerül. Ám ha most már értem is, miért utasitottam vissza annak idején a limine a *Freud*-féle eszmekörbe való behatolást, e megértés nem kárpótol azokért az évekért, a melyeken át a neurosisok talányos tünetei ellen csak a régi életlen fegyvereket tudtam mozgósitani.

A gyakorló idegorvos beszélt belőlem, mikor az uj tanoknak neuropathologiai és psychiatriai fontosságát annyira előtérbe állitottam. Egy magasabb, egyetemesebb nézőpontból tekintve, sokkal nagyobb vivmánynak kell mondanunk az uj tanokban azt, hogy segitségükkel módunkban van mélyebben bevilágitani a psychikus gépezet működésébe, az azt mozgató erők oekonomiájába.

Meg vagyok róla győződve, hogy úgy az egyéni, mint a néplélektan, valamint az ezeket alkalmazó kulturtörténelem és sociologia jelentékeny mozgató erőt fognak meriteni a haladásra azokból az ismeretekből, melyeket *Freud* kutatásainak köszönhetünk.

II.

Tudományos álommagyarázás.[1]

Nem ritka jelenség a tudományok fejlődésében, hogy a hivatásos tudományművelők évszázadokon át minden rendelkezésükre álló eszközzel, tudásuk és elmésségük egész tárházával küzdenek a nép bölcseségének valamely maximája ellen, a melyhez azonban a nép ugyanolyan makacsul ragaszkodik és végül a tudomány kénytelen beismerni, hogy lényegben nem neki, hanem a populáris felfogásnak volt igaza. Külön elmélkedést érdemelne annak a kutatása, miért kell a tudásnak állandó emelkedés helyett ilyen zegzugos pályán haladnia, mely hol távolodik, hol ujra visszatér a nép naiv világnézete felé. Most csak abból az alkalomból utalok erre a sajátságos jelenségre, hogy a legujabb psychologiai kutatások a lelki életnek egy különös és bizarr megnyilatkozására, az *álomra* vonatkozólag olyan tényeket deritettek ki, melyek az álom természetéről vallott eddigi nézeteink elejtését és bizonyos határig a népies felfogáshoz való visszatérést elkerülhetetlenné teszik.

A nép sohasem szünt meg az álmok jelentőségében hinni. A legrégibb irott nyelvemlékek, melyek a babyloni királyok dicsőitésére lettek kőbe vésve; az indus, chinai, azték, görög, latin, zsidó és keresztény mythologia és történelem emlékei csakúgy, mint a mai egyszerű ember, azt vallják, hogy az álomnak *van* értelme és jelentősége, hogy az álmokat *magyarázni* lehet. Az álommagyarázás évezredeken át külön tudomány, külön kultusz volt, melynek papjai és papnői

[1] A Budapesti kir. Orvosegyesület 1909 október 15-iki ülésében tartott előadás.

magyarázataikkal sokszor országok sorsát döntötték el és világtörténelmi fordulatokat provokáltak. Ez az antiquált tudomány ugyanis, mint a nép embere ma is, rendithetetlenül hitt abban, hogy az álom burkoltan és homályos czélzásokban bár, de a beavatott számára érthetően a *jövőt jelenti* és hogy a felsőbb hatalmak éjjeli látományok alakjában mutatják meg a halandóknak a bekövetkezendő fontos eseményeket. Az álomkultuszból és az álommagyarázás tudományából napjainkig érvényben maradt a nép széles rétegeiben az *álmoskönyvbe*, az ősbabyloni astrologiának ebbe az érdekes maradványába vetett hit, mely országonként sok eltérést mutat ugyan, de mégis a legtávolabbi földrészeken is oly sok tekintetben megegyezik, hogy a néplélek egyetemes megnyilatkozásának tekinthető.

A lélektan és élettan kutatóinak és a modern orvosoknak túlnyomó része ellenben nagyon kevésre becsülte mindmáig az álom psychologiai jelentőségét. Némelyek az alvó agyvelőben fel-felvillanó, minden értelem nélküli hallucinatio-halmazt látnak az álomban. Mások szerint nem más az, mint reactio az alvás közben a test érző idegvégződéseire ható külső (objectiv) vagy belső (subjectiv) ingerekre, és csak igen kevesen akadtak olyanok, a kik arra az elméleti alapra helyezkedtek, hogy a psyche alvás közben komplikált és értékes tevékenységre képes, hogy az álomnak *van* valami értelme, talán symbolikus jelentősége; ámde ezeknek sem sikerült az álmokat egy meglehetősen erőszakolt allegoristikának (úgyszólván a mai álmoskönyv egy modernizált kiadásának) Prokrustes-ágyába szoritani.

Több évszázad óta így állott egymással szemben a babonás hivők és a mereven tagadó hitetlenek tábora, midőn körülbelül tiz évvel ezelőtt *Freud* bécsi neurologus olyan uj tényeket fedezett fel, a melyek a két ellentétes felfogás közt a közvetitést lehetővé tették s melyek mig egyrészt módot adnak az évezredes babonák igaz magvának kihámozására, másrészt a tudományos okszerüségi szükségletnek is teljesen megfelelnek.

Eleve megjegyzem, hogy a *Freud* szerinti álomelmélet és álommagyarázási gyakorlat csak annyiban ad igazat a népies felfogásnak, hogy az álmokban értelmet és jelentőséget talál, de az álmokat kizárólag endopsychikus történéstől

determináltaknak valija és semmivel sem támogatja azok hitét, kik az álmokban felsőbb hatalmak beavatkozását vagy jövendőjóslást látnak.

Freud-ot a psychoneurosisok megértésének és gyógykezelésének uj eszköze, a psychoanalysis vezette rá az álom igazi jelentőségének megismerésére. Ez a módszer abból az alaptételből indul ki, hogy e neurosisok tünetei a tudatra kellemetlen s ezért elnyomott, quasi elfelejtett, de az öntudatlanban lappangó indulattelt képzetcomplexumok jelképes megnyilatkozásai, melyek önmaguktól megszünnek, ha sikerül képzettársitás segitségével ezen elnyomott képzetcsoportot felkutatni és tudatossá tenni. Mikor azután az ilyen analytikai munka folyamán a patiensek álmaikat is el-elmondták *Freud*-nak, ő megkisérelte az álmok tartalmát is psychikus elemzés tárgyává tenni, és legnagyobb meglepetésére az álomelemzésben nemcsak a neurosiskezelés hathatós támogatójára talált, hanem mintegy melléktermény gyanánt az álomnak uj és plausibilis elméletét is nyerte.

A kémiai anyagok gyártása közben a melléktermények, melyeket sokáig mint értékteleneket eldobtak, később mérhetetlen kincset érő anyagoknak bizonyulhatnak, melyek mellett a „főtermék“ értéke eltörpül. A *Freud*-tól mellékesen felfedezett álomelmélet is, a normális és pathologikus psychologiában, a haladásnak eddig nem is remélt olyan perspektiváját nyitja meg, a mely mellett maga a kiinduláspont: némely ideges bántalom gyógyitása, másodrendű jelentőségre sülyed.

Lehetetlen feladatra vállalkoznám, ha a rendelkezésemre álló idő alatt megkisérelném a *Freud*-féle álomelmélet részletes és módszeres tárgyalását. Itt csak azokat az alapvető és elemi dolgokat emlithetem fel és illustrálhatom példákkal, a melyeknek egyszeri hallásra való megértése nem ütközik akadályokba. Azzal azonban nem áltatom magamat, hogy előadásomnak persuadeáló ereje lesz; a psychoanalysis körébe vágó dolgok felől — tapasztalataim szerint — meggyőzni nem, csak meggyőződni lehet. Nem is pazarlom tehát az időt arra, hogy a theoria ellen felhozott mindenféle érveket czáfolgassam, és megelégszem azzal, hogy az elmélet néhány fontos szempontját referáló modorban ismertessem.

Mindenekelőtt néhány szót a methodikáról.

Ha álmot akarunk analyzálni, ugyanúgy járunk el, mint a hogy értelmetlennek látszó ötletek vagy gondolatok jelentőségét kutatjuk psychoneurotikus betegeinknél. Tudnunk kell ugyanis, hogy valamint az illogikus kényszergondolat mögött öntudatlan, de értelmes gondolatok lappanganak, úgy az álmot alkotó képek és események is többnyire csak elferditett jelképei más, elfojtott gondolatsoroknak. *A tudatos álomtartalom mögött tehát lappangó álomanyag rejlik, a mely egészen logikus és értelmes álomgondolatokra enged következtetni.* Az álommagyarázás pedig nem más, mint a tudatos álomképeknek visszavezetése a lappangó álomanyagra és ezekről az értelmes álomgondolatokra.

A módszer a szabad associatio módszere. Az álmot elbeszéltetjük magunknak és a narratumot kisebb részletekre osztva, felszólítjuk az illető egyént, mondja el, mi minden jut eszébe, ha figyelmét az álom egészétől elforditva, ezen kisebb álomrészletekre, esetleg egyes szavakra, tényekre irányitja. Ennek az eszmetársitásnak persze *teljesen* szabadnak kell lennie és egyetlen korlátozása éppen ez a teljes gondolatszabadság, vagyis a kritika tökéletes kizárása. Minden félig-meddig intelligens embert meg lehet tanitani arra, hogy az álomból kiragadott részlethez kapcsolódó ötletet, legyen az okos vagy ostoba, értelmes vagy értelmetlen, kellemes vagy kellemetlen: restelkedés nélkül elmondjon.

Ugyanígy járunk el sorjában a többi álomrészlettel és ezen az úton gyüjtjük össze a „latens álomanyagot", vagyis azon gondolatok és emlékek halmazát, a melyeknek elferditett és összesüritett productuma a tudatos álomkép. Mert tévedés azt hinni, hogy az associatiónál szabadjára eresztett fantázia nélkülöz minden törvényszerüséget. Mihelyt a tudatos irányitás gyeplőjét megeresztjük: érvényre emelkednek az öntudatlan lelki tevékenység irányitó erői, vagyis ugyanazon tudattalan psychikai erők és motivumok, a melyek — mint *Freud* óta tudjuk — úgy az álom, mint a tulajdonképpeni kóros psychologiai alakulatok képződésében a vezérszerepet játszszák. S a mint megbarátkoztunk azzal a gondolattal, hogy véletlenség a fizikai történésben nincs: a psychoanalytikai tapasztalatok ugyanúgy szigorú determináltságot postulálnak

minden, még oly önkényesnek látszó *gondolati* tevékenységben is. Nem kell tehát félni attól, hogy az analysisnél a minden korlátozástól mentesitett gondolatfűzés csupa értelmetlen adatot fog szolgáltatni, — sőt ellenkezőleg! Az analyzált egyén, ki eleinte talán maga is gúnyos hitetlenséggel hord össze, mint mondani szokás, „tücsköt-bogarat“, csakhamar meglepetéssel tapasztalja, hogy az akarat irányitása alól felszabaditott associatio oly gondolatok, emlékek felidézése felé terelődik, melyeket rég elfelejtett, vagy mint kellemetleneket eddig elnyomva tartott, de a melyeknek tudomásulvétele után az az álomból kiszakitott részlet érthetővé, magyarázhatóvá válik. Ha ezt a procedurát az álom többi részletével is megismételjük, azt látjuk, hogy az egyes töredékekből kiinduló gondolatsorok mintegy convergálva egy bizonyos, többnyire nagyon aktuális és nagyon érthető gondolat, a tulajdonképpeni *álomgondolat* felé haladnak, melynek felismerése után nemcsak az álom egyes részletei válnak érthetővé és magyarázhatóvá, hanem az álom a maga egészében is. S ha végül az álom kiinduláspontját alkotó álomgondolatot magával a naivul elmondott álommal összehasonlitjuk, azt tapasztaljuk, hogy *az álom nem más, mint valamely elfojtott vágynak leplezett teljesülése.* Ebbe a mondatba foglalható össze a Freud-féle álomelmélet egyik alapigazsága.

Hogy az álom teljesiti azokat a vágyakat, a melyek a rideg valóságban kielégitetlenek maradnak, ezt a felfogást vallják minden népnek közmondásai, a nyelvhasználatban közhelyszámba menő metaphorák és metonymiák. A magyar ember, ha valami elérhetetlen után nagyon sóvárog, azt mondja, hogy annak a vágyának a teljesülését még álmodni sem meri, és bár az állatvilágról beszél, de kétségkivül az emberre czéloz a tréfás példaszó, hogy a disznó makkal, a liba kukoriczával álmodik. Csakugyan, az álmok egy része, kis gyermekeknél pedig, kik még nem sajátithatták el a kultura követelte bátortalanitó öncensurálást, az álmok javarésze nem más, mint egyszerű vágyteljesülés. A gyermek teli tál cseresnyéről, valamely rég megkivánt játékszer birtokáról, jóságos anyjának gyengédségéről, no meg győzedelmes verekedésről a szomszédék kis fiával, avagy olyasmiről álmodik, hogy iskolaidő helyett vakáczió, szigorú rend helyett szabadság

uralkodik, még gyakrabban talán arról, hogy már ő is „nagy“, hogy gyakorolhatja mind azt a hatalmat, a melylyel a szülők rendelkeznek, s a melynek ő a realitásban csak passive a hatását tapasztalhatja.

Mint emlitettem, a felnőttek álmainak egy része szintén leplezetlen vágyteljesülés. Hányszor álmodjuk, hogy valamely sokszor meghiusult tervünk sikerül, a nehéz vizsgát sikeresen kiállottuk, hogy elhalt rokonaink ujra élnek, hogy gazdagok, hatalmasak vagyunk, geniek, nagy szónoki tehetségek; hogy a nő, kiért hiába epekedünk, a miénk stb., stb., többnyire épen olyan dolgokat, a miket a valóságban nélkülöznünk kell, vagy a mikre hiába vágyakoztunk. A tiszta vágyteljesülés érvényesül azon nappali álmodozásainkban is, melyeken az utczán jártunkban vagy valamely monoton, a figyelmet nem nagyon absorbeáló munka közben kaphatjuk rajta magunkat. *Freud* (mert ennek a régi themának első feldolgozása is ő rá várt) helyesen mondja, hogy nappali álmaiban a nő első sorban női mivoltában való érvényesülésről, hóditásról, a férfi ambitióinak kielégitéséről vagy sexualis sikerekről ábrándozik; hozzáfűzhetjük, hogy igen gyakoriak az oly nappali álmok is, a melyekben valamely nehéz situatióból sikerrel kimenekülünk, vagy valamely ellenfelünkön sikerül példásan boszút állanunk.

Ezek az egyszerüen vágyat teljesitő nappali és éjjeli álomfantáziák olyannyira maguktól értetődők, hogy nem is szorulnak további magyarázatra.

Freud álomelméletében azonban az uj és meglepő, sokaknak pedig hihetetlen az, hogy *valamennyi álom*, legyen bár indifferensnek látszó vagy akár kellemetlen, erre az alaptypusra vezethető vissza és az elemzés után leleplezett vágyteljesülésnek bizonyul.

Minden a mellett szól, hogy az álom associativ elemzése közben lényegben ugyanazt a munkát végezzük, csakhogy forditott sorrendben, a melyet a psyche végez éjjel, mikor valamely álomgondolatot álomképpé, az álmot zavarni akaró kellemetlen képzeteket, kielégitetlenségi érzeteket vágyteljesüléssé változtatja. A psychének ezt a tevékenységét *Freud álommunkának* nevezi és valószinünek tartja, hogy ez a munka minden éjjel folyik minden emberben, még abban is, a ki

reggel nem tud rá visszaemlékezni, hogy álmodott volna. És az ujabb tapasztalatok, ellentétben a közfelfogással, a mellett szólnak, hogy az álommunka nemcsak hogy nem zavarja az alvást, hanem mintegy őrködik felette, a mennyiben megakadályozza, hogy a bántó gondolatok a maguk igazi mivoltában jussanak tudomásunkra és nyugtalanitsák alvásunkat, és a rendelkezésére álló sajátságos psychikai munka segitségével mindent a mi aggasztó, kedvezően elváltozott formában, minden felvetődő vágyat kielégitve állit szemeink elé.

Az álommunkának azt a részét, mely a vágyteljesülést elferditi: *álomferditésnek* nevezzük, *censurának* pedig azon psychikai faktort, mely nem engedi, hogy a vágyteljesülés a maga leplezetlenségében jusson az álomképekben tudomásunkra. Ugyanaz az erkölcsi censura ez, a mely a psychoneurosisoknál az incompatibilis képzetcomplexumokat elfojtja és csak symptomcselekvésekben vagy symbolikus gondolatokban engedi érvényesülni, mint a hogy absolitustikus időkben az ujságok csak allegoriákban, rejtett czélzásokban fejthetik ki politikai nézeteiket.

Nappal ez a censura igen éber és azonnal félredob minden gondolatot, mely a jó erkölcsökkel vagy az önmagunkról alkotott eszményképpel nem fér össze. Ellentétben az „éjjeli ügyészekkel“, a kik, mint emlékezetes, még sűrübben használták a censura vörös plajbászát, az emberi lélekben dolgozó censura éjjel sokkal kevésbbé szigorú, és — talán abban bizakodva, hogy a mozgató szervek úgyis hűdve vannak alvás közben és így veszélytől nincs mit tartani — sok olyan álomképet is átereszt a tudat küszöbén, a melyeket ébren megbotránkozással utasitana vissza. Öntudatlan énünkben ugyanis egész sereg, már a gyermekkorban elfojtott vágy lappang, melyek éjjel — megérezve az ellenőrző gépezet lanyhaságát — felhasználják az alkalmat az érvényesülésre. Nem véletlenség, hogy ezek között a vágyak között a leginkább censurált sexualis tendentiák s ezeknek is a tudatosan legmélyebben megvetett formái olyan nagy szerepet játszanak.

Nem kell ugyanis azt hinni, hogy a psychoanalysissel foglalkozók valami különös kedvteléssből bolygatják annyiszor a sexualis kérdéseket; mi nem tehetünk róla, hogy akárhol kezdjük bonczolgatni a lelki életnyilvánulások alap-

ját, mindenütt felüti a fejét a sexualitás. Ha a psychoanalysis pornographia, akkor az ember öntudatlan lelki élete egy pornogramm. És ha nem is helyesli valaki a sexualitás olyan túlbecslését, a milyen némely régi népnél mutatkozott, a melyeknél az volt a szokás, hogy, ha tanuvallomásukra esküt tettek, bizonyságul legértékesebbnek tartott szervükre, a testiculusokra tették kezüket (és innen származik a testis szó, mely tanuságot és herét is jelent): abban feltétlenül igazat kell adni *Havelock Ellis*-nek, hogy ő helyteleniti, hogy a sexualitást, melynek pedig még a legideálisabb ember is a létét köszönheti, aljas és megvetendő, vagy legalább is szégyenteljes dolognak itéljük.

Álom közben a sexualitás ilyen censurálása sokkal enyhébb s ez a magyarázata annak, hogy álmainkban gyakoriak az olyan sexuális események, a melyeket éber állapotban nem igen vagyunk hajlandók vágyteljesülésnek elismerni. Példaképen hivatkozom egy fiatal, és az életben nagyon szemérmes nőbetegem analysis közben elbeszélt álmára: Önmagát látta antik peplonba burkolva, melyet elől biztositó tű tart össze; a tű hirtelen leesik s a lepel elől szétnyilván, egész meztelenségében bámulhatja őt a férfiaknak őt körülvevő csoportja.[1] Egy másik, szintén nagyon szende nőbeteg ezt az exhibitiós álmot másképen élte át: Oszlophoz kötve látta önmagát, tetőtől talpig lepedőbe burkolva, úgy hogy a szeme sem látszott ki belőle; körülötte exotikus férfiak, törökök vagy arabok állottak, a kik alkudoztak rajta. A jelenet — eltekintve a beburkoltatástól — nagyon emlékeztet arra, a mely valamely rabnő vagy háremhölgy vásárlásakor játszódhatik le a Keleten. Az elemzés ki is deritette, hogy a ma oly szemérmes hölgy fiatal leánykorában az ezeregy éjszaka meséinek olvasása közben sokat és nagy vágyakozással ábrándozott a Kelet szindús erotikáján. Álma kissé elkésve realizálta ezt a vágyat és nem is a maga valóságában, mert annak idején nem beburkolva, hanem

[1] A példaképen idézett álmokból és álommagyarázatokból e helyütt csak didaktikus szempontból tanulságos részleteket mondok el. *Egyetlen* álom részletes analysise — ha teljesen közölném — megtöltene egynehány ívet. A ki a részletek iránt érdeklődik, olvassa el *Freud* „Traumdeutung"-ját (II. kiadás, Deuticke, Bécs). De *Freud* egy másik művében (Bruchstück einer Hysterieanalyse. Sammlung kleiner Schriften, II. kötet. Deuticke) szintén találhat egy nagy részletességgel leirt álom-analysist.

ellenkezőleg, lepel nélkül képzelte el a rabnővásárlási jelenetet. Ma már a meztelenség elleni censura álmában is oly szigorú, hogy e vágyat csak az álomferdités egy gyakori eszközével, az igazi vágy ellentétének érzékeltetésével concedálja. Egy harmadik nő már csak arról mert álmodni, hogy meztelen lábakkal vagy harisnyában jár az emberek között, pedig analysis közben kiderült, hogy gyermekkorában sokáig annyira szeretett meztelenül járni, hogy e miatt „Nackte Panczi"-nak nevezték őt tréfásan a hozzátartozói. Az ilyen exhibitiós álmok általában oly gyakoriak, hogy *Freud* a typusos álmok közé sorozza őket. Voltaképen nem is jelentenek egyebet, mint öntudatlan vágyakozást a korai gyermekkor paradicsomi állapota után.

Az álomferditésnek és a censura kijátszásának gyakori eszköze az is, hogy a tulajdonképeni vágy nem a maga teljességében, hanem csak valami czélzásban érvényesül. Nem érthetnők meg például, miért ölelkezett egy nőbetegem álmában gyakran egy ránézve egészen indifferens *Fráter* nevű emberrel, ha nem sikerült volna kideriteni, hogy gyermekkorában a *fivére* volt az ideálja, és hogy a naiv bátorság azon korszakában, mely még a vérrokonok közti korlátokat nem ismeri, nem egyszer nyilvánult meg a testvérpár kölcsönös kiváncsisága oly formában, a melytől ma mind a ketten — legalább tudatosan — irtóznának.

Ez az irtózat néha még álomban is jelentkezik és ilyenkor aggodalmas, szorongó érzetek kisérik az álomképeket, melyek oly fokra emelkedhetnek, hogy az álmodót alvásából felriasztják. Paradoxnak látszik, de mégis igaz, hogy még ezekben a kínzó és rettenetes álmokban is van vágyteljesülés; igaz, hogy olyan vágyak teljesülése, a melyeket nem vallunk a magunkénak, de a melyekért öntudatlanunk nem szünik meg epekedni. A sexuális tekintetben kielégitetlen, de tisztességes nők minduntalan betörőkről, rablótámadásokról, vadállatoktól való elgázoltatásról álmodnak, de az álomnak valamely alig feltünő részlete — ha elemzés tárgyává teszszük — sokszor kideriti, hogy az a rablómerénylet vagy erőszak, a melynek áldozatul esnek, csak jelképe a sexuális megtámadtatásnak, a melynek egyik jellemző és szükségszerű alkotórésze az aggressivitás. Az a hysteriás nőbetegem, a ki ismételten álmodta, hogy őt egy bika elgázolta, mert vörös ruha volt rajta, ezzel az álom-

mal nemcsak egy ilyen szinű ruha utáni aktuális vágyát elégitette ki ez álmával, hanem sexuális vágyakat is, melyeknek gondolati elfojtása szoros kapcsolatban volt psychoneurosisával. A riasztó álomban szereplő hím állat, mely a köztudatban a masculin erőteljesség symboluma, czélzás volt egy férfira, kinek külső megjelenése őt a bikáéra emlékeztette.

Ha látjuk az infantil elem óriási szerepét az álmok felépitésében s ha *Freud* nyomán meggyőződést szerzünk arról, hogy a korai gyermekkor nemcsak hogy nem nélkülözi a libidinosus törekvéseket, de sőt ezek az infantil törekvések a nevelés által ekkor még nem korlátozvák; ha megismerjük a gyermekkori vágyak „polymorph pervers“ jellegét, az analis, oralis, urethralis eregon zónák gyermekkori jelentőségét, a gyermekes látásvágyat és exhibitionismust, a gyermek sadistikus és masochistikus jellemvonásait: nem fogjuk absurdumnak mondani azt a tanitását *Freud*-nak, hogy még a legrémesebb, legkegyetlenebb, legszégyenletesebb és legundoritóbb álmok is vágyteljesülések lehetnek: a bennünk elnyomva, öntudatlanul élő, cultiválatlan gyermek vágykielégülései.

Vannak nagyon kellemetlen tartalmú álmok, melyek csodálatosképen egyáltalán nem zavarják meg éjjeli nyugalmunkat, ugy hogy reggelre kelve magunk is csodálkozunk, hogyan élhettük át azt az eseményt oly részvétlenül és érzéketlenül. Igy *Freud* egy betege az önvád egy nemével panaszolta orvosának, hogy az éjjel szeretett öcscsének temetéséről álmodott és mégsem érzett semmi szomoruságot miatta. Az álomban szereplő mellékesnek látszó részlet, egy hangversenyre szóló belépő-jegy, rávezetett a megoldásra. Az illető beteg másnap hangversenyre készült és kilátása volt rá, hogy ott találkozni fog egykori és még mindig szeretett jegyesével, a kivel egyik öcscsének a temetésén találkozott utoljára. Az álom, hogy a találkozást siettesse, feláldozta a másik testvért is; de a censura úgy látszik tudta, hogy a vágy nem a gyermek halála, hanem sokkal ártalmatlanabb czél felé irányul s ezért nem kisérte a temetés gondolatát adaequat kedélyi reactio. Igy van ez a többi álommal is, melyek *Freud* álomelmélete alapelvének mintegy ellentmondva, nem vágyakat teljesitenek, de sőt valamitől, a mit szeretünk, megfosztanak. Ha ily esetekben a manifest álomtartalom mögötti latens álomgon-

dolatokat kikutatjuk, kitünik, hogy az álomban „valamely kivánság nem teljesülése mindig valamely más vágy kielégülését jelenti".

Ha a tudatos álomtartalomhoz szabadon társuló álomanyagot tekintjük, feltünik, hogy azt főleg a legujabb, az álmodást megelőző napon történt események, és igen régi, infantilis reminiscentiák szolgáltatják. Az álom az elemzés befejezése után többnyire *túldetermináltnak*, vagyis egynél több és pedig részint aktuális, részint infantilis vágy teljesülésének bizonyul.

Példaképen hivatkozom egy patiensem álmára, a ki ideges természetű vizelési ingerben szenved: „Fényes padló; vizes; olyan pocsolyaviz van rajta. Két szék oda van támasztva a falhoz, mikor odanéztem, láttam, hogy a székek elülső lába hiányzik, mint mikor valakivel vicczet csinálnak és törött székre ültetik, hogy elessék. Ott volt egy barátnőm is a vőlegényével." A fényes, vizes padlóról eszébe jut, hogy előző napon a bátyja haragjában földhöz vágott egy kancsót, a viz kifolyt és a padló úgy nézett ki, mint az álomban. De ugyanilyen fényes, vizes padló maradt emlékezetes gyermekkorából is, mikor egyszer ugyanezen bátyja ugy megnevettette őt, hogy nem tudta a vizeletét tartani. A további elemzéskor kiderült, hogy a patiens hosszabb időn át masturbált, a mi, mint az leánygyermekeken oly gyakori, az orgasmus tetőfokán vizelési ingerrel járt. Az álomanyagnak ez a része, mely a vizelési neurosis szempontjából is értékesnek bizonyult, az infantilis vágyteljesülést jelképezi, mely azonban — erősen censurálva lévén — csak czélzásokban manifestálódhatott. A két töröttlábú szék, a mely a falhoz van támasztva, mint az elemzéskor kitünt, nem jelentett egyebet, mint annak a szólásmódnak scenikai feltüntetését: *Két szék közt a földre esni.* A patiensnek két kérője is volt már, de a familiáris rögzitődés öntudatlan akadálya volt annak, hogy a házasságba beleegyezzék. És bár tudatos énje — állitásai szerint — belenyugodott az aggszüzesség gondolatába: úgylátszik bensejében nem nézte irigység nélkül barátnőjét és vőlegényét, kik az álmot megelőző napon látogatást tettek nála. Természetesen az álom kapcsán felvetődött számos ötlet közül, melyek az álom vágyteljesitő voltát is igazolják, csak a legpraegnánsabbakat idéztem.

Freud magyarázatai nyomán ennek az álomnak a kialakulását úgy kellene elképzelnünk, hogy az előző nap két eseményét, a kancsó-eltörést és a jegyespár látogatását, az álommunkának sikerült associativ kapcsolatba hozni azokkal az állandóan indulattelt képzet-komplexumokkal, melyek már a gyermekkorban elfojttattak, de a melyek mindig hajlandók affektiv erejüket valamely aktuális psychikus reactiónak kikölcsönözni. *Freud* szerint az álom társas viszony eredménye, melyhez az öntudatlan elnyomott komplexumok szolgáltatják a tőkét, vagyis az affectiv energiát, mig a recens, aktuális tudatos emlékképek és vágyak az alapitásnál a vállalkozó szerepét játszszák.

Egy harmadik forrását az álmoknak azok a sensibilis és sensorius idegbehatások szolgáltatják, a melyek a szervezetet alvás közben érik. Ezek lehetnek bőringerek, a takarónak vagy a lepedő ránczának nyomása, a bőr lehülése; acustikai vagy optikai behatások álom közben; szervi érzetek: éhség, szomjuság, jóllakottság, túlterhelt gyomor stb. A psychologusok és physiologusok nagy része hajlandó ezen ingereknek túlnagy jelentőséget tulajdonitani; azt hiszik, hogy teljes magyarázatát adják az álomnak egy oly elmélettel, mely szerint az álom nem egyéb, mint ilyen érzékbenyomásoktól kiváltott psycho-physikai reactiók halmaza. Velük szemben *Freud* joggal utal arra, hogy az álom nem acceptálja ezeket az érzéki ingereket a maguk igazi mivoltában, hanem sajátságos módon elváltoztatva; az elváltoztatás motivumát, eszközeit s az ahhoz szükséges energiát pedig már nem a külső inger, hanem endopsychikai erőforrások szolgáltatják; az alvás közben ható sensibilis ingerek tehát úgyszólván csak az alkalmat szolgáltatják arra, hogy azok az endopsychikus törekvések érvényesülhessenek. Elemzés után a testi ingerektől provokált álmok is nyilt vagy leplezett vágykielégülésnek bizonyulnak. A ki nagyon szomjas, álmában igen sok vizet iszik; az éhes jóllakik; a kinek jégzacskó van a fején, ledobja azt, mert az álom azt sugallja, hogy a betegség már elmult; a perineumtáji fájdalmas furunculus lüktetését az álom euphemistikusan élvezetes lovaglássá alakitja át, s igy válik lehetővé, hogy a szomjuság, éhség, a fejre nyomást gyakorló borogatás, a fájdalmas furunculus nem ébreszti fel az alvót álmából, hanem

az ingert a psyche saját erejéből vágyteljesüléssé formálja át s ezzel teljesiti az álom egyik főfunctióját: az alvás nyugalmának biztositását. A „lidércz-nyomás" név alatt ismeretes rémes álmok, melyeknek kiváltó oka gyomortúlterhelés, légzési-, vérkeringési zavar vagy autointoxicatio lehet, ugyanilyen beszámitás alá esnek: a kellemetlen testi érzeteket mélyen elnyomott vágyak használják fel a realizálódásra, a melyek a kulturális és ethikai censurát nem igen állják ki és csak a rémület vagy undor érzetével kapcsolatban képzelhetők el.

Álomelemzés közben — mint emlitettem — körülbelül ugyanazt a munkát végezzük forditott sorrendben, a melyet a psyche teljesitett az álom képzése közben. És ha a sokszor egészen rövid manifest álmot azzal az óriási anyaggal összehasonlitjuk, a mely elemzés közben kerül napfényre, s ha hozzáveszszük, hogy e quantitativ különbség ellenére a manifest álomban a latens álomtartalom minden részlete valamiképen képviselve van, akkor igazat kell adnunk *Freud*-nak, a ki az álommunka legfáradságosabb feladatának a *képzetsűritést* mondja.

Megkisérlem ezt egy példával illustrálni. Egy psychosexuális impotentiában szenvedő kollega egyszer egy két részletből álló álmot közölt velem. Az elsőben csak arról volt szó, hogy a „Pesti Hirlap" helyett, mely neki most jár, a „Neue Freie Presse"-t kapja meg, a mi pedig egy ismerősének jár. A második részben egy barna nő szerepel, a ki minden áron el akarja magát vele vétetni. Kitünt, hogy tulajdonképen nem a külföldi ujságot, hanem e czélzásban egy külföldi nőt szerez meg magának álmában, a ki csakugyan egy barátja házához jár és már régen felköltötte az érdeklődését, mert azt hiszi, hogy fel tudná ébreszteni erős gátlásokkal küzdő sexualitását. Az ehhez fűződő associatiók során kitünt, hogy abban a nőben, kivel ugyanezen czélból tartós barátságra lépett s a kit — magyar nő lévén — a „Pesti Hirlap" neve mögé rejtőztet az álom, ő e reményeket illetőleg csalódott és egyáltalán sokat foglalkozik azzal a gondolattal, hogy talán jobb volna az ilyen fix relatiók helyett *szabadabb* sexuális összeköttetéseket keresnie, melyek semmire se köteleznek. Ismerve a sexuális symbolismus óriási szabadosságát, azon sem szabad csodálkoznunk, hogy betegem a „Presse" = nyomda, sajtó

kifejezést sexuális értelemben alkalmazta álmában. Az álom második része mintha csak igazolni akarná álommagyarázatunk helyességét, arra czéloz, hogy a patiens sokszor aggodalommal gondolt arra, hogy az olyan nagyon is tartós viszony, a milyenbe például most van belekeveredve, könnyen vezethet rangján aluli házassághoz. A ki nem tudja, hogy az *élcz* psychikai motivumai és eszközei, mint azt *Freud* e tárgyú monographiája kimutatta, csaknem ugyanazok, mint a melyek álmainkban érvényesülnek, olcsó élczelődésnek mondhatná azt az állitásunkat, hogy a „Neue Freie Presse" (az uj szabad sajtó) képzetében sikerült a betegnek mindazon gondolatokat és vágyakat összesűriteni, a melyek a deprimáló kórállapot gyógyulására s annak vélt eszközeire, az *ujság* ingerére és a nagyobb szabadságra irányulnak.

Az álom sűritő-munkájának igen jellegzetes termékei az álombeli *személy-, tárgy-* és *szókeverékek*. Az álom-phantasia ezen monstrositásai nagyban hozzájárultak ahhoz, hogy az álmot mindmáig teljesen értelemnélküli, absurd elmeterméknek tekintették. Pedig psychoanalysis útján meggyőződhetünk róla, hogy ha az álom két alakot vagy képzetet egymáshoz ragaszt, voltaképen ugyanazon sűritési tevékenységnek egy kevésbbé sikerült termékét hozza létre, a mely a tudatos álomtartalom többi, talán kevésbbé feltünő alkotó részeit is produkálta. Szabálya az álommagyarázásnak, hogy ilyen kevert álomképződmények esetében először mind a két alkotórésznek különkülön kell keresni az álomanyagát, azután kutatni, vajjon miféle közösség, azonosság vagy analogia alapján történt az együvégyuratásuk.

Instructiv példája a kevert alaknak az, melyet egy nőbetegem álmodott egy izben. Álmában egy sajátságos lény, félig egy orvosismerőse, félig ló szerepelt, még hozzá hálóing is volt rajta. A ló képzetéhez szabadon füződő gondolatok a beteg gyermekkorába vezettek vissza; sokáig erős hippophobiában szenvedett; irtózott a lovaktól, főleg mert restellte azok sexualitásának és testi szükségleteinek feltünő megnyilatkozásait; azután eszébe jut, hogy mint kis gyermeket a dajkája sokszor magával vitte egy katonai ménesistállóba, a hol alkalma nyilt mindezen dolgoknak akkor még elfogulatlan megfigyelésére. A hálóing apjára emlékeztette őt, kit — minthogy

szüleivel egy szobában aludt — gyakran láthatott nemcsak ilyen negligében, hanem olyan dolgok végzése közben is, a melyeknek észrevevésére a gyermeknek rendszerint nincs alkalma. (Hogy ez mégis aránylag oly gyakran megtörténik — pedig analysiseink ezt bizonyitják —, onnan ered, hogy a szülők általában túlkevésre becsülik a 3—4 éves gyermekek intelligentiáját és megfigyelő képességét.) A keverék harmadik alkotórésze, az orvos, azt az alaposnak bizonyult gyanut ébresztette fel bennem, hogy a beteg az illetővel szemben ugyanilyen természetű kiváncsiságot táplál, illetőleg öntudatlanul átviszi reá ily irányú érdeklődését.

Néha két személy keverékében nem egyenlő mértékben szerepel mind két alkotórész, hanem az egyiknek csak valamely taglejtése, jelemző mozdulata van a másik személyhez mintegy hozzáragasztva. Egy álmomban például magamat láttam, a mint jobb kezemmel épen olyanformán dörzsölgettem a homlokomat, a hogy azt kiváló mesterem, *Freud* professzor szokta, a mikor valami nehezebb thema felett gondolkodik. Nem sok gondolkodás kellett hozzá, hogy a mester és tanitvány ilyen összekeverését, pláne gondolkodás közben, csak az irigység és becsvágy diktálhatta nekem álmomban, a mikor az értelmi censura pihen. Ébren természetesen mosolyognom kell ezen identifikálás merészségén, mely élénken emlékeztet arra az elcsépelt citatumra: „Wie er sich räuspert und wie er spuckt, das habt Ihr ihm weidlich abgeguckt."

A *szókeverék* példájaképpen idézhetem egy német anyanyelvű betegem álmát, melyben egy *Metzler* vagy *Wetzler* nevű egyén szerepel. Ilyen nevű egyént azonban a beteg nem ismer. Ellenben nagyon foglalkoztatta őt az előző napon egy *Messer* nevű egyén, a ki nagyon szeret vele *hecczelődni*. Messer magyarul kést jelent, a késről pedig az jut eszébe, hogy a kés élesítése *(Messer wetzen)* sokszor megijesztette őt kis gyermekkorában, mikor a nagyapja élesítette a kését és castratióval fenyegette őt, a mely fenyegetés nem maradt minden hatás nélkül psychosexuális fejlődésére. A *Metzler-Wetzler* név tehát nem más mint a *Messer, Hetzen* és *wetzen* szavak összesűritése.

Az álom sűritő munkájával szorosan összefügg egy másik tendentiája az álombeli tevékenységnek, a melyet *Freud*

eltolásnak (Traumverschiebung) nevez. Az álommunka ezen részének lényege abban az igyekezetben áll, hogy az álom mögött rejlő logikus álomgondolatok psychikus intensitása a tulajdonképeni lényeges gondolatról az álom valamely más, jelentéktelen részletére tolassék át, úgy, hogy az eltolás végeredményeképen az egyént tulajdonképen érdeklő képzet vagy egyáltalán nem, vagy csak halvány czélzás alakjában jut be a tudatos álomtartalomba, míg az álombeli érdeklődés maximumát a lényegtelenebb részletek foglalják le maguknak. Az eltoló és sűritő munka szorosan összefügg egymással; az álom, hogy valamely lényeges, de az alvást esetleg megzavarással fenyegető, vagy az ethikai censura szabályaiba ütköző gondolatot intensitásától megfoszszon, igyekszik azt úgyszólván *túlkiabálni,* és a zavaró gondolat valamely lényegtelen részletéhez mindaddig associálja az emlékképek halmazát, míg azok sűritett psychikus intensitása el nem vonja a figyelmet magától a tulajdonképen érdekes gondolattól.

Valakinek egyszer egy igen rövid lélekzetű álmát kellett analysálnom; az illető hölgy álmában egy ugató fehér kis kutya nyakát tekerte ki. Rendkivül csodálkozott, hogy ő, a ki „még a légynek se ártana“, ilyen kegyetlen cselekedetet művel álmában és nem emlékezett rá, hogy valaha ehhez hasonlót elkövetett volna. Ellenben concedálja, hogy passióval foglalkozván a főzés művészetével, nem egyszer maga vágta át a szárnyas állatok, tyúkok, galambok nyakát s erről eszébe jut, hogy az álombeli kis kutyának a nyaka szakasztott úgy volt kitekerve, a hogy ő szokta a galambokét elcsavarni, hogy ne fájjon nekik az executio. Az ezt követő eszmetársulások már emberi akasztásról hallott dolgokra és látott képekre vonatkoztak, különösen arra, hogy a hóhér, mikor a delinquens nyaka körül megszoritja a hurkot, még egyet csavar a fején, hogy a a halál bekövetkeztét gyorsitsa. Arra a kérdésemre, hogy ki az az ember, a kire most legjobban haragszik, egy nő-rokonát nevezte meg és kifogyhatatlan volt az illető megvetendő tulajdonságainak és azon tényeinek felsorolásában, melyekkel az az ő családjuknak, a melybe galambszelidséget szinlelve befészkelte magát, eddig zavartalan békéjét feldulta. Legutóbb igen heves jelenet játszódott le köztük, mely azzal

végződött, hogy a hölgy az illetőt ezen szavakkal utasitotta ki: „Távozzék, veszett kutyát nem türhetek a lakásomban."

Most már érthetővé vált, hogy ki az a fehér kis kutya, a kinek ő a nyakát álmában kitekerte, annál is inkább, mert a kiről szó van, csakugyan kis termetű és feltünően fehér arczszinű. De egyuttal arra is módot ad ez a kis analysis, hogy az álmot az ő eltoló és ez úton ferdítő tevékenysége közben meglessük. Kétségtelennek látszik, hogy az álom azt a kevéssé hizelgő hasonlatot, a mely annál a viharos jelenetnél elhangzott, felhasználta arra, hogy a kivégzési procedura tárgyaként a gyűlölt ellenfél helyébe, ki az álomban elő sem fordul, egy kis fehér kutyát csúsztasson be, mint a hogy a bibliai történetben az angyal egy bárányt csempészett a fiát feláldozni akaró Ábrahám kése alá. Állati kivégzésekről az álmodó emlékében lappangó összes képeknek mindaddig kellett felhalmozódniok, míg azok összesűritett psychikus intensitása mellett a gyülölet tulajdonképpeni tárgyának képe el nem halványodott és ezzel a tudatos álomkép szintere az állatvilág terére nem tolatott át. Ehhez az eltoláshoz az emberi akasztásra vonatkozó álomképek és phantasiák szolgáltathatták az összekötő hidat.

Ez a példa alkalmat szolgáltat nekem arra, hogy ismételten hangoztassam *Freud* álomelméletének azt az alaptételét, hogy a tudatos álomtartalom, vagyis az, a mire az ember felébredésekor visszaemlékszik, a már emlitett kivételektől eltekintve, nem mondja el álombeli gondolatainkat a maguk valóságában, hanem azoknak eltolódott és összesűrített torzképe, melyet csak az analysis segitségével sikerül reconstruálni.

Nagyon megneheziti az álommunkát az a körülmény, hogy álmodás közben nem állnak rendelkezésünkre az abstract gondolkodás épitőkövei, a fogalmak, hanem az álom csak látási, hallási és egyéb érzéki hallucinatiókban mintegy *dramatizálva,* szinpadi jelenetekké formálva fejezheti ki a gondolatokat. Az álom ezen concretizáló, színszerűsítő munkáját kitünően jellemzi *Freud,* mikor arra utal, hogy az álom még egy politikai vezérczikk gondolatmenetét is illustratiókban akarná érzékeltetni. És ezt a szándékát sikerül is keresztülvinni, igaz, hogy olyan felületes analogiák és túltengő symbolistika segitségével, a mely messze túlhalad mindent, a mit modern symbolistikus költőink

e téren produkáltak. Nagy előszeretettel és nagy ügyességgel használja ki az álom a szók kétértelmüségét, valamely szólásmód konkrét vagy átvitt értelemben vett jelentőségét arra, hogy elvont fogalmakat, gondolatokat színszerűsítve, ezzel mintegy „álomképessé“ tegye azokat. Érdekes szólásmódok, idézetek, közmondások és példabeszédek, költeménytöredékek, melyektől minden ember emlékezete hemzseg, mindig jelenvaló alkalmat szolgáltatnak arra, hogy az álom valamely gondolatot scénák alakjában fejezzen ki. Hosszas magyarázás helyett jobbnak vélem, ha a példák egy sorozatával igyekszem magamat megértetni.

Egy pátiensem egyszer a következőket álmodta: „Nagy parkban, igen hosszú úton sétálok, nem látom a végét, de úgy gondolom, hogy *addig járok, míg a végére érek.*“ Az álombeli park — eltekintve nagysági viszonyaitól — egészen olyan volt, mint egyik nagynénjének a kertje, kinél gyermekkorában sok szép vakácziót töltött. Erről a nagynéniről eszébe jut, hogy többnyire egy szobában aludt vele, de ha a férje otthon volt, kitelepitették a szomszéd szobába. A gyermek, a kinek akkor még sexualitásról csak nagyon töredékes ismeretei voltak, több izben megkisérelte, kulcslyukon nézelődéssel, hallgatódzással tudomást szerezni az odabent történő dolgokról, de sikertelenül. A hosszú úton járás, melynek a végét be sem látni, azt a vágyat jelképezte itt, hogy valaminek szeretne a *végére járni,* mely vágyat egyébként egy előző napi esemény tett aktuálissá.

Leánynevelő-intézet internatusának folyosójáról álmodott egyszer egy nőbetegem; látja leánykori szekrényét; ki akarja nyitni, de nem találja a kulcsát, úgy, hogy kénytelen betörni, de mikor erőszakosan kinyitja, kisül, hogy *nincsen benne semmi.* Az egész álom egy masturbatiós phantasiának, internatusbeli emlékek reprodukálásának bizonyult az elemzéskor, és mint oly sokszor, a női genitale szekrény alakjában szerepelt; az álom végére függesztett látvány pedig, mikor a szekrényben nem talál semmit, önmegnyugtató mentegetődzés akar csak lenni, mintha azt mondaná: *hiszen nincsen benne semmi.*

Egy nőbeteg, a kiben korán és szerinte szerencsétlenül házasodott unokatestvérének halála váltotta ki a neurosist, folyton az elhunyttal álmodik; egyszer a sirban látja, de a

feje csodálatosképpen *el van forditva,* vagy egy *ághoz van odanőve;* másszor gyermekruhában egy magaslaton áll, a honnan *le kell ugrania.* Ez az egész symbolistika vád akar lenni az elhunyt neje és főleg apósa ellen, a kik a fiunak a *fejét elcsavarták,* a házasságba egész *fiatalon beugratták* és még csak meg sem becsülték, mert hisz szegénységére czélozva, egyszer *ágról szakadtnak* nevezték őt.

Igen sokszor szerepel a *magaslatról való leesés,* mint az erkölcsi vagy anyagi *sülyedés* jelképe, leányoknál az *ülés* esetleg hoppon-maradás, férfiaknál egy nagy *kosár* a rettegett visszautasitás álombeli jelképe lehet, mig az *emberi testet* előszeretettel öltözteti át az álom egy *ház* vagy *szoba* alakjába, melyen a kapu, ablak, ajtó a természetes nyilások szerepét játszszák. Sexuális impotentiában szenvedő betegeim, felhasználva a cohabitatiónak egy közkeletű triviális megjelölését, igen gyakran álmodnak lövöldözésről, revolvernek csütörtököt mondásáról, berozsdásáról stb.

Csábitó gondolat volna a symbolistikus magyarázatokat összegyüjtve, modern álmoskönyvet állitani össze, melyben az álom részleteire rögtön megtalálhatnók a magyarázatot. Ez azonban lehetetlen. Mert ha vannak is typusos álmok, melyeknek az esetek túlnyomó részében egy bizonyos jelentőségük van: az álombeli jelképek minden egyes embernél, sőt ugyanannál az embernél is mindennap mást és mást jelenthetnek, úgy hogy — kivált ha az álom teljes jelentőségét, annak minden determinánsát ismerni akarjuk — nem marad más hátra, mint a fáradságos álomelemzés, melyet pusztán elmeéllel, találékonysággal nem, hanem csak az álmot elbeszélő ember buzgó közreműködésével végezhetünk.

Az elvont gondolatok érzékeltetésénél még talán nagyobb nehézségeket gördit az álom elé az egyes álomgondolatok egymáshoz való viszonyának ábrázolása. *Freud*-nak kétségkivül csak hosszas és fárasztó kutatás után sikerült ráakadni az álom formális felépítésének azon sajátosságaira, melyekkel az álom a logikai relatiókat ha nem is szabatosan kifejezni, de legalább sejtetni tudja. A legegyszerűbb jelzésmódja a gondolati összefüggésnek az azokat jelképező álomképek egyidejüsége, egyazon helyre való helyeztetése, vagy épen egyetlen alakká való sűrítése; ellenben oksági viszonynak,

alternativának, feltételnek érzékeltetésére az álomnak nincs más eszköze, mint a megfelelő álomalkotórészek *egymásután* való helyezése. Ha az álomban valami kép mássá változik át, úgy a megfelelő álomgondolatokban okot és következményt kell feltételezni, de ezt a gondolati relatiót az álom úgy is ki tudja fejezni, hogy két egész külön álomképet produkál, melyeknek egyike az okot, a másika a következményt jelzi. Még az egyszerű tagadásnak, vagyis annak az érzékeltetése is nagy akadályokba ütközik, hogy az illető álomgondolat negativ vagy positiv értelemben veendő-e; lelki szervezetünk komplikáltsága mellett érthető, hogy igen sokszor az állitás és tagadás egymás mellett, helyesebben: egymást fedve található meg az álomgondolatok között. A nemtetszés, gúny kifejezésére szolgál, ha az álomban valami vagy alakilag megforditva, vagy a valósággal nyilvánvalóan ellentétesen szerepel. Az álomban oly gyakori gátoltság érzetével akarati conflíktusokat jelez az álom: két egymással küzdő tendentia összeütközését.

Ha pedig a logikai relatiók ilyen megsemmisülése ellenére az álomnak gyakran egész értelmes és összefüggő látszata van, úgy ennek egyszer az a magyarázata, hogy még éber állapotban elképzelt phantasiák, éber álmok, könyvekben olvasott részletek, hallott vagy elmondott beszédtöredékek a maguk egészében belekerülnek az éjjeli álomba, másszor pedig az, hogy a psychének még az álomban sem szünetel az a rationalizálási hajlandósága, melylyel a még oly értelmetlenül egymásután halmozott képeket és jeleneteket is értelmes egészszé igyekszik átgyúrni. Az álomnak ezt a munkáját *Freud másodlagos átdolgozásnak* nevezi, és ennek tulajdonitja, hogy az eredetileg töredékes álomtartalom utólagosan beleszúrt kötőszók és egyéb apró hozzátevések segitségével látszólag összefüggővé kerekíttetik ki.

Ha az álom valamely álomtartalmat alaposan összesüritett, eltolt, elferditett, dramatizált, logikai relatiótól megfosztott és másodlagosan átdolgozott: elképzelhető, milyen fáradságos dolog az álomelemzés. A tudatos álomtartalommal mint valami hieroglyph-fel vagy igen nehezen megfejthető képrejtvénynyel állunk ilyenkor szemben és tagadhatatlan, hogy a nehezebb álmok elemzése az álomfejtés szabályainak

ismeretén kivül a problemakutatás iránti érzéket és hajlandóságot is feltételezi.

És az az érdekes, hogy ez a nagy fáradsággal összetákolt épitmény felébredés után többnyire mint valami kártyavár összedül. Alvás közben a lélek olyan, mint a hermetikusan elzárt szoba, melybe kivülről se fény, se hang hatol be, de a melyben épen ezért a legkisebb nesz, még a légy zümmögése is meghallatszik. A felébredés viszont hasonlit a reggeli ablaknyitáshoz. Mikor az érzékek kapuin a mindennapi élet zajra és gondjai behatolnak lelkünkbe: a censura is felriad szendergéséből és a legelső gondja az álmot ostobaságnak, őrültségnek deklarálni, úgyszólván gondnokság alá helyezni.[1]

De a lekicsinylésen kivül más rendszabályhoz is folyamodik a censura a revolutionarius álomtartalommal szemben (mert minden álom mögött vannak olyan gondolatok, melyek az állami vagy társadalmi törvény valamely paragrafusába ütköznek), e rendszabály pedig még szigorubb, nem más, mint az egész álomképnek lehetőleg teljes confiskálása. A psychikus elkobzást közönségesen elfelejtésnek nevezik és azt mondják: „Álmodtam valamit az éjjel, de elfelejtettem, és ha agyonütnek se tudok belőle egy hangot sem, pedig reggel, mikor felébredtem, szóról-szóra tudtam az egészet." Másszor csak annyit tudnak belőle, hogy az álom szép, jó, rossz, kellemetlen, zavaros, érdekes, vagy ostoba volt. Ezeknek az itéleteknek a fogalmazásába sokszor becsuszik még egy és más részlet az álomtartalomból, a melyeknek psychologiai elemzése esetleg az álomra való utólagos visszaemlékezést eredményezheti. Az is gyakori, hogy elemzés közben vetődik fel az emlékezetben az álomnak egy elfelejtett, helyesebben: elfojtott részlete s rendszerint az így utólagosan hozott részlet mögött lelhetjük fel az álombeli gondolat magvát.

[1] A censura ezen törekvésének nem kis része lehet abban, hogy az emberiség általában oly könnyen hajlandó az álmokat értelmetlenségnek, ostobaságnak nevezni. A magyar közmondás például eleve kedvezőtlen véleményt mond minden lehető álommagyarázási elméletről, mikor azt mondja: „Bolond, a ki az álmait másnak elmondja, még bolondabb, a ki meghallgatja."

Freud álomtanulmányainak egy nevezetes consequentiája az a feltevés, hogy az ember alvás közben voltaképen mindig álmodik, még akkor is, ha felébredés után semmire sem emlékszik vissza. Érdekes megfigyelni, hogy azon egyéneknek, a kiknek, rendszeres psychoanalytikai kezelés alatt állván, álmaikra nagyobb figyelmet kell forditaniok és ezeket reggelenként azonnal fel kell jegyezniök: alig mulik el napjuk, hogy álomról ne referálnának, noha — állitásuk szerint — azelőtt rendszerint álom nélkül aludtak. Ha ellenben az analysis valamely nagyon kellemetlen s így csak erős ellentállás után megközelithető psychikai réteghez jut: vagy egészen elmaradnak látszólag az álmok vagy azonnal elfelejtődnek a felébredés után.

Azt a magától értetődő ellenvetést, hogy ezen álommegfigyelések és elemzések jórészt neurotikus és így abnormis egyéneken történtek, kikről az egészséges emberekre következtetést vonni nem szabad, nemcsak azzal a replikával lehet elintézni, hogy a lelki egészség és a psychoneurosis csak quantitative külömböznek egymástól, hanem azzal is, hogy azok az analysisek, melyeknek tárgya a magam vagy más egészséges emberek álma volt, szószerint ugyanilyen eredményhez vezettek. A magam álmait azonban, melyeket rendszeresen elemezni szoktam, minthogy túlságos sokat elárultak volna legszemélyesebb énem gondolati és érzelmi világából, mellőzni voltam kénytelen. *Freud* az ő könyvében még ettől az áldozattól sem riadt vissza, de közléseiben a köteles discretio mégis szükségszerüleg korlátozta őt. Ezért választottam példák gyanánt néhány betegem esetét, kellőleg gondoskodván anonymitásuk megfelelő védelméről. Megjegyzem azonban, hogy az álomfejtés *gyakorlására* az önelemzés sokkal alkalmasabb, mint mások álmának bonczolgatása.

Noha első sorban az úgynevezett egészséges, normális ember álmainak psychogenesisét és jelentőségét igyekeztem vázolni az elmondottakban *Freud* tanitásai alapján, az előadásomat illustrálni kivánó példák ilyen megválasztása elkerülhetetlenné tette, hogy az álom pathologiai jelentőségére is kitérjek helyenként. Láthattuk, — és ezt más helyen is hangoztattam már, — hogy milyen nagy mértékben megkönnyiti az álomelemzés a neurotikus betegek psychoanalytikus gyógykezelését. Az álomban

szunnyadó censura könnyen átereszt az öntudatlanból az álomtartalomba olyan complexumokat vagy arra való czélzásokat, melyeket az éber állapotban történő szabad associatio ötletei közül a nagy ellentállás miatt még ki volnának zárva. Tehát az álomképektől gyorsabban és közvetlenebbül eljuthatunk olyan rejtett képzetcomplexumokhoz is, melyek a neurosisban pathogen szerepet játszanak s melyeknek tudatossá tétele egy lépést jelenthet a gyógyulás felé. Kétségtelen továbbá, hogy az álmoknak diagnostikai jelentősége is van és, mindenesetre lesz akkor, ha valakinek sikerül az álomnak nemcsak psychologiáját, hanem pathologiáját is rendszerbe foglalni. Máris számos adatunk van arra, hogy a szorongási neurosist, a szorongásos hysteriát és a kényszerneurosist az illető bántalomra jellegzetes álomképek szokták kisérni; a dementia praecox és a paranoia álombeli charakteristikonja is egyre jobban kialakul, mióta többen és behatóbban foglalkoznak ezen kórállapotok psychologiájával. Az álmukban állatokat látó, verekedő, tűzzel, vizzel birkozó alkoholisták és az epilepsiások álomelemzései, melyek ma már módszeres kutatás tárgyai, szintén hozzá fognak járulni ezen kórállapotok lelki correlatumának felismeréséhez.

De mindezen gyakorlati és részletkérdések megoldásának jelentőségét messze túlhaladja az a rendkivüli eredmény, hogy *Freud*-nak sikerült egy a physiologiai és pathologiai lelki működések határterületén mozgó psychikus képződményt, az álmot, munkája közben, úgyszólván in flagranti meglesni és ezzel a többi psychiatriai kóralaknak éber állapotban manifestálódó mechanismusát is érthetőbbé tenni.

És ha a psychoneurosisok kutatása adott alkalmat *Freud*-nak az álom tanulmányozására: az álomkutatások eredményeiből busás haszon háramlott vissza a pathologiára.

Másképen ez nem is lehetett. Mert hisz a normális ébrenlét, az álom, a neurosis és a psychotíkus állapot csak ugyanazon lelki materia változatai s a haladásnak az egyik téren okvetlenül gyarapitania kellett a többi lelki jelenség felőli ismereteinket is.

A ki a jövőbe látásra való útmutatást várt az álom ezen ujabb elméletétől, talán csalódva fog tőle elfordulni. De a kik

megoldhatatlannak hitt rejtélyek felderitésében, a psychologiai ismeretkör váratlan tágulásában a gyakorlati mellékczéltól eltekintve is örömüket tudják lelni és nincsenek az iskolában magukba szitt felfogástól a szabad mérlegelésben túlságosan korlátozva: azok számára talán inditó okul fog szolgálni mai előadásom arra, hogy *Freud* nagyjelentőségű művét az álomfejtésről komoly és alapos tanulmány tárgyává tegyék.[1]

[1] Prof. *S. Freud:* „Traumdeutung." II. kiadás. Wien, Deuticke, 1909.

III.

A psychosexuális impotentia analytikus értelmezése és gyógyitása.[1]

Kevés tárgyilagos ellenvetést hoznak fel a psychoneurosisok *Freud* szerinti értelmezése és gyógyitása ellen. Ezek közül való az, hogy ennek a kezelésmódnak a hatása csak symptomatikus. Megszünteti talán a hysteriás tüneteket, de nem gyógyitja a hysteriás alapot. Ezzel szemben *Freud* joggal mutat rá arra, hogy a többi hysteriaellenes procedurákkal szemben ugyanazon kritikusok sokkal elnézőbbek. De különben is a kellő mélységig folytatott elemzés, melyet *Freud* a régészeti ásatásokkal hasonlit össze, oly alapos jellemváltozást is hozhat létre a gyógykezelt egyéniségben, hogy azt többé kórosnak nevezni talán nincs is már jogunk. *Jung* és *Muthmann* tapasztalatai is megerősitik, hogy az analysis befejezése után az egyén ujabb lelki rázkódtatásokkal szemben is jobban van vértezve, majdnem oly jól, mint a nem analysált egészségesek, a kik, mint ma már biztosan tudjuk, nagyon sok elnyomott öntudatlan képzet-complexumot hordoznak magukban éltük fogytáig, a melyek minden perczben készek valamely psychotrauma pathogen hatását a bennük rejlő affektiv erővel fokozni és túlságba vinni.

Teljesen mentesitve vagyunk azonban ettől a bizonyitási tehertől akkor, a mikor *egyetlen tünet* megszüntetésében merül ki orvosi feladatunk. És e feladatok között a legnehezebbek egyike volt mindig az úgynevezett psychikus impotentia gyógyitása.

[1] A Budapesti Kir. Orvosegyesületben 1908 nov. 7-én tartott előadás.

Oly sok ember szenved e bajban és oly nagy a lelki nyomoruság, melyet ez okoz, hogy sohasem szüntem meg az ellene való gyógyszeres[1] és suggestiv[2] kisérletezéssel. Mindkettővel értem el némi sikert, de kielégitőt egyikkel sem. Annál szerencsésebbnek érzem magam, hogy ezuttal határozottabb eredményekről számolhatok be, a melyeket épen a *Freud* szerinti lélekelemzési gyógyeljárásnak köszönhetek. (Irodalmi források gyanánt *Freud* összes műveire, valamint két bécsi orvos következő munkáira hivatkozhatom: *Dr. Steiner*, „Die funktionelle Impotenz des Mannes". Wiener Med. Presse, 1907. 42. sz., *Dr. Stekel,* „Nervöse Angstzustände". Wien, Braumüller, 1908.) Elméleti fejtegetések mellőzésével egyenest rátérek néhány eset ismertetésére és megjegyzéseimet inkább majd azokhoz füzöm.

Harminczkétéves iparos keresi fel rendelésemet. Félénk, szinte alázatos viselkedéséről már szinte distantiából felismerem a „sexualneurastheniást". Első gondolatom az, hogy masturbatio önvádja és következményeinek félelme terheli. De a panasza sokkal komolyabb, az, hogy férfikora daczára még soha életében sexualis kielégülést találni nem tudott az erectio tökéletlensége és az ejaculatio időelőtti bekövetkezte miatt. Baja ellen gyógyulást keresve, több orvosnál járt; az egyik — egy ismert ujsághirdető — durván rászólt: „Maga önfertőzött, az a baja!" mire a patiens, a ki tizenötödik évétől a tizennyolczadig tényleg üzte az önkielégitést, e consultatio eredményeként azt a biztos tudatot vitte magával, hogy a tehetetlenség ennek az „ifjukori bünnek" megérdemelt és változhatatlan következménye. Ez a megijesztés egy időre elriasztotta az orvosoktól, de később ujra megpróbálkozott egy másikkal, a ki hosszabb időn át kezelte őt a suggestiv therapia kedvencz eszközével, a villanyárammal és biztatta, hogy most majd „fog tudni". De az eredmény elmaradt és a beteg már resignáltan bele is nyugodott volna sorsába, ha a legutóbbi időben nem ébredt volna benne erős vonzalom egy neki nagyon megfelelő leány iránt. Elhatározta tehát magát erre az „utolsó kisérletre".

[1] *Ferenczi,* Az idegorvoslás recepturájához. Gyógyászat, 1906.
[2] *Ferenczi,* A hypnosis gyógyitó értékéről. Gyógyászat, 1904.

Az eset elég mindennapi és az anamnesis egyébként sem hozott felszinre semmi különös dolgot. Kitünt, hogy az impotentia egy neurotikus tünetcsoport részletjelensége, melynél nyugtalan alvás, rémes álmok, zörejek iránti túlérzékenység, itt-ott paraesthesiák és nagyfoku hypochondria játszszák a főszerepet; szóval a *Freud* terminologiája szerint „szorongási neurosis"-ról volt szó, melyet itt a teljes kielégitetlenség magyaráz. Frustran izgalmak is fokozták a neurosist. A patiens ugyanis, noha nála a kritikus perczben a copulatiós mechanismus teljesen felmondja a szolgálatot, ébren és félálomban folytonosan sexualis helyzetekről phantasiál, melyeket ilyenkor a leghevesebb erectiók kisérnek. De épen ez a körülmény keltette bennem azt a gyanut, hogy a kielégitetlenség okozta idegességen kivül psychoneurosis is szerepel betegünknél: valamely tudattalan képzetcsoport, melynek tiltó, fékező ereje épen az egyesülés pillanatában érvényesül. „Psychikus impotentia" név alatt eddig is jól ismertük ezt a kóralakot; tudtuk, hogy a *félelem* gátlása teszi itt járhatatlanná a különben megszakitatlan reflexivet. De legtöbbször egyszerüen gyávasággal, legfeljebb valamely már átélt balsiker emlékével magyaráztuk ezt az állapotot és orvosi ténykedésünk a megnyugtatásban, biztatásban merült ki, néha elég jó eredménynyel. A *Freud*-psychologia ismeretének birtokában ilyen felületes magyarázattal nem elégedhettem meg és fel kellett tételeznem, hogy az impotentiát nem ilyen határozatlan „félelem", hanem valamely jól körülirt képzetcomplexum determinálja, melynek gyökerei a legkorábbi gyermekkorba nyulnak vissza, hihetőleg valamely gyerekes sexualis vágy, mely az egyén culturalis fejlődése közben nemcsak tényleges, hanem gondolati lehetetlenséggé is vált. Az ily irányban hozzá intézett kérdésekre csupa tagadó választ kaptam. Vele semmi különös dolog nem történt soha; szülei, testvérei, környezete részéről semmi sexualis dolgot nem észlelt vagy tapasztalt; gyermekkorában „ezekkel a dolgokkal" nem is törődött; homosexualis hajlamai sohasem voltak; az „erogen zonák" (analis, oralis erotismus) működtetésének gondolata undorral tölti el; exhibitio, voyeurség, sadismus, masochismus: úgyszólván ismeretlen dolgok előtte. Legfeljebb a női láb és czipők iránti, kissé fetischistikus előszeretetét vallja be, ennek

keletkezési módjáról azonban felvilágositást adni nem tud. Magától értetődik, hogy ezekenfelül nagy részletességgel elmondattam a beteggel gyermekkori sexualis gondolatait, első, mindjárt balul végződött kisérleteinek lefolyását és a sexualitás kialakulását egész a vizsgálat idejéig. De a beható anamnesis nem deritett ki semmit, a mi kielégitő magyarázatát adta volna ez állapotnak. Azonban *Freud* óta tudom, hogy az ilyen kórelőzményi adatokból, még ha a legnagyobb őszinteséget és legkitünőbb emlékezőtehetséget tételezzük is fel a betegnél, még akkor sem tünik ki az egyén igazi fejlődéstörténete, mert a tudat a kellemetlenné vált emlékeket és gondolatokat oly ügyesen tudja „elfelejteni", hogy csak fáradságos elemzési eljárással sikerül azokat az elnyomottságból felidézve, tudatossá tenni. Nem haboztam tehát és a psychoanalytikus módszert alkalmaztam.

Az elemzésnél csakhamar kitünt, hogy psychoneurosisra való gyanakvásom jogosult volt. A már emlitett tüneteken kivül egész sorát panaszolta a patiens a hysteriás paraesthesiáknak; ezenkivül több kényszergondolata is napfényre került: nem mer az emberek szeme közé nézni; gyáva; úgy érzi, mintha bűnös volna; folyton attól fél, hogy nevetségessé válik stb.

Az ilyen kényszerképzetek nagyon jellegzetesek a sexualis impotentiára. A gyávaság onnan magyarázható, hogy a nemileg képtelen ember egész lénye ennek a hiányosságának megszégyenitő hatása alatt áll. *Freud* nagyon találóan mondja, hogy a nemi functióképesség az egész egyéniségnek irányt szab (Vorbildlichkeit der Sexualität). A sexualis teljesitőképesség biztossági foka irányadóvá válik az egyén nézeteinek és cselekvéseinek biztosságára is. Azonban az indokolatlan bűntudat, mely betegünknél oly nagy szerepet játszott, mélyebben elnyomott, bizonyos értelemben tényleg „bűnös" gondolatokra keltett bennem gyanut. Lassanként gyűlt össze az anyag, melyből ennek a „bünnek" természetére következtethettem.

Feltünt mindenekelőtt, hogy a beteg sexualis tartalmu álmaiban többnyire corpulens nőkkel foglalkozott, „a kiknek az arczát sohasem látja" s a kikkel még álmában sem tudja az actust befejezni, hanem e helyett az utolsó pillanatban, a várható pollutio helyett, heves félelem és aggodalom szállja meg és ilyenfajta gondolatokkal: „Ez nem lehet! Ez a situatio

lehetetlen!", felriad álmából. Az ilyen álmok után kimerülten, fáradtan, szivdobogással és izzadtan ébredt és másnap igen rossz napja volt.

Az, hogy álmában sohasem látja a nő arczát, typikus álomferdités („Traumentstellung"), melynek itt az a czélja, hogy felismerhetetlenné tegye a tudat számára azt a nőt, a kire a libidinosus gondolatok irányulnak. A felriadás viszont azt jelzi, hogy a tudatnak halvány sejtelme mégis van arról, hogy azzal a nővel, a kire az álom czéloz, „ez a situatio lehetetlen". Az aggodalomroham a felsőbb öntudat affectiv reactiója ezen vágyteljesülés ellen.

Itt emlitem fel, hogy egy jeles magyar iró (Ignotus), úgylátszik, felfedezte az álomferdités és álombeli censura tényét, bizonyság reá a következő verstöredéke:

„. . . . mint az ember, gyáva álma is.
Az élet úgy megtöri és veri,
Hogy üdvét megálmodni sem meri."

(Azokkal szemben, a kik gúnyos kicsinyléssel néznek le orvosi tekintélyük magasságából a belletristikára, hangsulyoznom kell, a mit „A szerelem a tudományban" czim alatt irt czikkemben is állitottam (Gyógyászat 1901), hogy az individualpsychologia forrásmunkáit nem az orvosi, hanem a szépirodalmi könyvtárban találhatjuk meg.)

A sexualis kielégülés elleni tilalom oly erős volt betegünkben, hogy még éber álmaiban is, a mikor hasonló phantasiáknak engedte át magát, abban a pillanatban, a mikor az actust akarta volna elképzelni, összerezzent és másfelé terelte gondolatait.

Freud figyelmeztetett arra, de a magam részéről is megerősithetem, hogy impotenseknél feltünő gyakran tér vissza egy úgynevezett typikus álom, mely egyébiránt functióképes egyéneknél is jelentkezik időnként, tudnillik a vizsgaálom. Az illetők néha többször hetenként álmodják, hogy ujra le kell tenniök az érettségi vizsgát, a szigorlatot stb., de képtelenek rá, mert nincsenek elkészülve. Ez az álombeli képtelenség náluk a sexualis képtelenség érzetéből fakad. Valószinüleg a cohabitatiónak egy a vulgaris magyar nyelvben használatos metaphorája a magyarázata annak is, hogy a kezelésemben

volt impotensek álmaiban oly gyakran fordult elő olyan helyzet, melyben lőfegyverek berozsdásodásáról, csütörtököt mondásáról, elsütni nem tudásáról, czéltévesztésről stb. van szó.

Gyakran szerepelt betegünk álmaiban bizonyos activ kegyetlenkedés: valakinek az ujját leharapja, az arczát megharapja stb., melynek forrása gyanánt nem volt nehéz egy nála husz évvel idősebb bátyja elleni infantilis ellenségeskedést kideriteni, a ki erre méltán rászolgált, kis öcscsével szemben annak idején tanusitott épen nem testvéries viselkedésével. Ez a kegyetlenkedési hajlam egyébként éber állapotban is ott lappang a patiens gyávasága mögött. Valahányszor megint rajta kapta magát, hogy ezzel vagy azzzal az emberrel, többnyire valamely felebbvalójával szemben ismét gyáván viselkedett, utána perczekig phantasiált arról, hogy máskor hasonló helyzetbén, hogy fog az illetővel szemben fellépni, milyen testi fenyitésben fogja őt részesiteni. A psychoneurotikusoknál oly gyakori „esprit d'escalier“ megnyilatkozása ez, melynek phantasmái többnyire örökké csak álmodozások maradnak náluk, mert a legközelebbi alkalommal megint csak a régi elfogultság fojtja vissza a kitörni készülő szitkot és bénitja meg az ütni akaró kart. A gyávaság, kegyetlenség és sexualis impotentia szoros lélektani kapcsolatát egyébként már *Ibsen* kitünően megszemélyesiti *Nicholas* püspök alakjában (a „Trónkövetelők“-ben). — Igen gyakori forrása az ilyen gyávaságnak és elfogultságnak az a gyermekkori respectus, mely annak idején a szülők és idősebb testvérek testi fenyitése és feddései elleni lázongást ellensulyozta.

A nemi és vizeletkiüritési működések élettani kapcsolata és a két functio közti szoros gondolati associatio mellett érthető, hogy a patiensnél, mint az elemzés folyamán kiderült, a gátlás a mictiónál is mutatkozik. Más személy jelenlétében képtelen vizelni. Mig a nyilvános illemhelyen egyedül van, a kiürités rendes sugárban történik. Attól a pillanattól kezdve, a mikor valaki belép: „mintha elvágták volna“, egy csepp sem távozik többé. Ebből és a férfiakkal szemben is feltünően mutatkozó szégyenlősségből egyébiránt arra is következtettem, hogy a patiens sexualitásában, mint a neurotikusok túlnyomó részénél általában, a rendesnél erősebb homosexualis componens foglaltatik. Ennek forrását is meglelhetni véltem abban

a kis öcscsében, a kivel éveken át egy ágyban aludt s a kivel véd- és daczszövetségben élt a fentemlitett idősebb bátyjuk kegyetlenkedéseivel szemben. A „rendesnél erősebb“ homosexualitás: ezzel jelezni akarom, hogy psychoanalytikus tapasztalataim a psychobisexualitás tanát támogatják, mely szerint az ember eredeti bisexualis felépitésének nem csak anatomiai rudimentumai maradnak vissza,[1] hanem psychosexualis maradványai is, melyek megfelelő külső körülmények hatása alatt túlsúlyra is vergődhetnek.

Okulva más analysisek eredményein, az álomban szereplő corpulens nő mögött a betegnek valamely közeli rokonát gyanitottam, de ez irányu kikérdezéskor eleinte megbotránkozott, majd diadalmasan azt felelte, hogy nővérei között csak egy corpulens van és éppen ez az, kit egyáltalán nem szeret, kivel szemben a legmogorvább és barátságtalanabb. A ki azonban velem együtt tapasztalta, hányszor rejtőzik valamely a tudatra kellemetlen sympathia a túlzott szigor, a mogorvaság mögé, annak gyanuját az ilyen felvilágositás nem oszlathatja el. („Ich hasse, weil ich nicht lieben kann.“ Ibsen.)

A legközelebbi napok egyikén a patiens elmondta, hogy sajátságos hypnagog hallucinatiója volt, mely már máskor is előfordult. Elalvás előtt az az érzése volt, mintha a lába (melyen czipőt érzett, noha meztelen volt) felfelé emelkednék, a feje lefelé sülyedne, mire az álmaiban oly gyakori aggodalom ujra meglepte és felriadt. Tekintettel a fent már emlitett czipő- és lábfetischismusra, ez álom kapcsán ismét behatóan analysáltam a patiens associatióit, ötleteit és emlékképeit ebben az irányban és az elemzés eredménye a következő, a betegre nézve nagyon kellemetlen, igen rég elfelejtett emlékek felidézése volt. Az a corpulens nővér, a kit ma „ki nem állhat“ s ki nála tiz évvel idősebb, az akkor 3—4 éves patienssel szokta volt ki- és begomboltatni a czipőjét; ezenkivül nagyon gyakran megtörtént, hogy ő a nővére mezitelen lábain lovagolt, miközben a penise frictionálódott. Mikor ezt később is ismételni akarta, az ekkor már 15—16 éves nővér szigoruan rendreutasitotta a kivánságáért és azt erkölcstelennek, illetlennek mondotta.

[1] L.: Ferenczi, Sexualis átmeneti fokozatokról. Gyógyászat, 1909.

Ezek után megmondhattam a patiensnek azt az immár alapossá lett véleményemet, hogy impotentiájának lélektani okát abban a rég elfojtott, de az öntudatlanban élő vágyban kereshetjük, mely a „kulturalis sexualerkölcscsel“ összeférhetetlenné vált.

A patiens, a tényektől csak félig meggyőzve, a tagadás álláspontján maradt. De már másnap restelkedve vallotta be, hogy sokat gondolkozva a tapasztaltak felett, eszébe jutott, hogy ifjukori masturbátiói közben (15—18. év) nem egyszer választotta sexualis phantasiája tárgyául azt a gyerekkori élményt nővérével, mig aztán egy alkalommal, gondolatainak erkölcstelensége feletti lelkiismeretfurdalása arra késztette, hogy ezzel a gondolatkörrel egyszer s mindenkorra szakitson; egyuttal az önkielégitéssel is felhagyott és azóta egyszer sem jutott eszébe ez a dolog.

A patiens az analysis közben — utasitásomra — rendszeresen folytatta a cohabitatio-kisérleteket. Nem sokkal az itt leirt álommagyarázat után sugárzó arczczal jött a rendelésre és elbeszélte, hogy előző napon életében először teljes orgasmussal végződő, megfelelő tartamú copulatiót végzett s a neurotikusokra jellegzetes mohósággal azt aznap még kétszer, mindig más és más nővel, megismételte.

Ezután még egy ideig el-eljárt hozzám, ki nervositásának egyéb tüneteit kezdtem analytice feszegetni; de főczélját elérvén a beteg, hiányzott benne a kellő érdeklődés a kúra folytatása iránt, úgy hogy annak tovább folytatásáról lemondtam.

Tartozom némi felvilágositással, a gyógyeredmény magyarázatát illetőleg. *Freud* kitünő műve, a sexualitás egyéni fejlődéstörténetéről (Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie) megtanitott minket arra, hogy a gyermek első sexualis benyomásait közvetlen környezetéből meriti, s hogy ezek a benyomások mindig jelentékeny irányitó erő gyanánt hatnak a sexualis tárgy későbbi megválasztásánál. Megtörténik azonban, hogy egyéni hajlam folytán vagy külső körülmények, például túlságos elkényeztetés hatása alatt ez az incestuosus tárgyválasztás rögzitődik. Az egyén fejlődésnek induló moralitása azonban teljes erővel tiltakozik az ellen és az erkölcsbe ütköző vágyakat elnyomja. Ez az elnyomás, mint esetünkben is, eleinte

teljes sikerű (Periode der gelungenen Abwehr, *Freud*), de a pubertas folyamán szervezeti elváltozások, talán belső secretiók hatása alatt ujból feléledhet, úgy hogy ujabb elnyomás válik szükségessé. Patiensünknél ezt a második elnyomást a masturbatio beszüntetése jelzi. De az az elnyomás egyuttal a neurosis kezdetét is jelenti, melynek részlettünetei: az első kisérletek óta fennálló sexualis impotentia és a nővérrel szemben megnyilatkozó aversio. A patiens képtelen volt az aktusra, mert minden nő — öntudatlanul — a nővérre emlékeztette és ki nem állhatta a nővért, mert — anélkül, hogy tudta volna — nemcsak a rokont, hanem a nőt is látta benne mindig, ennek tudata ellen pedig az „ellenszenv" volt a legjobb védekezési mód. Ámde az öntudatlan csak addig uralkodik az ember testi és lelki egyénisége felett, mig az analysis ki nem deriti a benne rejtőző gondolatok tartalmát. Ha e gondolatokba a tudat fénye bevilágit, vége szakad az öntudatlan complexum zsarnoki hatalmának; a félretolt gondolatok megszünnek fel-felhalmozódó affectusok le nem reagálható gyüjtőhelyei lenni és bekapcsolódnak a képzettársitás rendes lánczolatába.

A censura ilyen kijátszása utján érte el az analysis esetünkben is, hogy a complexum affectiv energiája nem convertálódik többé testi tünetté (sexualis gátlássá), hanem a gondolkodási processus bomlasztó hatása alatt minden tudatos indulat közös sorsára jut: elkopik és elveszti inadaequat jelentőségét.

*

Hogy az „incestuosus rögzitődés" nem kivételesen, hanem aránylag gyakran okoz psychosexualis impotentiát, annak bizonyságául hivatkozom *Steiner* és *Stekel* teljesen analog eredményű analysiseire. Magamnak is van módomban esetekre hivatkozni. Egy gyógyulófélben lévő psychoneurotikus patiensem (ki aggodalmas kényszerképzetek és kényszercselekedetek betege volt), mellesleg az előbb leirthoz teljesen hasonló sexualis impotentiában is szenvedett. Ez a tünet teljesen megszünt nála élte 28-ik évében és az analysis hatodik hónapjában, a mikor az elemzés az anyja személyéhez füződő in-

fantilis incest-gondolatokat napfényre hozta. Ha megemlitem, hogy ez a patiens apja elleni ellenséges gondolatokat is táplált tudattalan képzet-complexumai között: typikus megszemélyesitőjét láthatjuk benne az *Oedipus*-mondának, melynek általános emberi jelentőségére is *Freud* hivta fel a figyelmünket.

A psychikus impotentia gyökerezhetik nemcsak a legközelebbi rokonokat, hanem más egyéneket illető, a gyermekkorban elnyomott libidinosus gondolatokban is; elég ehhez, hogy az illető valamely szempontból tiszteletet parancsoló személy (mint a német mondja „Respektsperson") lett légyen a gyermekre nézve. Példa rá az az immár negyvenötéves beteg, a kinek úgy sulyos szivszorongásai (angina pectoris nervosa), mint sexualis gyengeségi állapotai magyarázatukat lelték már elhalt nevelőanyjára vonatkozó tiszteletlen phantasiáiban. Ebben az esetben az incestousos rögzitődést (ha ugyan nemvérrokonok között e nevet használni szabad) az mozditotta elő, hogy a nevelőanya maga sem tartotta be gyermekszeretetében a szükséges korlátokat: a fiú tizéves koráig vele egy ágyban hált és ő szó nélkül türte annak immár határozottan erotikos szinezetű gyöngédségét. Ezek azok az esetek, melyekre vonatkozólag egy izben igy kellett nyilatkoznom: „Kisértések és veszélyek gyakran környékezik az ifjuságot tulajdon nevelőjük és tanitójuk részéről. Tovább megyek: nem ritka eset, hogy idősebb rokonok leplezett sexualis ténykedésének esik a gyermek áldozatul. És itt nem csupán a tömeglakások nyomorult csemetéiről szólok, hanem azokról a kivételes körökről is, melyekről joggal véltük feltételezhetni, hogy ott a gyermekek meg vannak óva kisértésektől."[1] A nevelőanya tragikus szereplését a beteg életében bizonyitja az a tény, hogy mikor a patiens ezelőtt néhány évvel meg akart nősülni, a nevelőanya, ki ekkor már több volt hetvenesztendősnél, kétségbeesésében öngyilkosságot követett el, a beteg hite szerint azért, mert sok rosszat hallott a nőről, a kit a patiens el akart venni. Ez a tragédia váltotta ki a betegnél a szivtáji szorongásokat, melyek valósággal átvitt értelemben veendő „szivfájdalmak", convertált lelkifájdalmak. A sexualis gyenge-

[1] L. Ferenczi, Sexualis paedagogia; Budapesti Orvosi Ujság 1908.

ség a pubertás óta áll fenn és az analysis alatt jelentékenyen javult; minthogy azonban a beteg urologiai kezelésben is részesült, ez esetet csupán a pathogenesis szempontjából kivánom értékesiteni.

*

Steiner az ilyen tudattalan complexumoktól előidézett psychosexualis gátlás esetein kivül még két fajtáját különbözteti meg a functionalis férfi-impotentiának, az egyiknél veleszületett gyengeségben (Minderwertigkeit), a másiknál a pubertás után szerzett benyomások hatásában látja a ba lényegét. Ennek a felosztásnak szerintem csak praktikus és nem theoretikus a jelentősége.

A „veleszületett" esetekből, ha alaposan utánajárunk a dolognak, sokat vagyunk kénytelenek az ál-hereditás számlájára irni. Abnormalis szülők gyermekei rendellenes lelki behatásoknak vannak kitéve környezetük részéről kora gyermekkorukban és ferde nevelésben részesülnek, ámde épen ezek a behatások determinálhatják a későbbi neurosist és impotentiát; nélkülük talán a „terhelt" gyermekből is normalis ember vált volna.

Freud a tuberculosissal hasonlitja össze a psychoneurosist. Gümőkórnál nagy szerepe van a dispositiónak, de a kórokozó mégis csak a Koch-féle bacillus, s ha ezt sikerülne távol tartani, a dispositióba magába bizony senkisem halna bele. Gyerekkori behatások a neurosisoknál ugyanazt a szerepet játszák, mint infectiosus bajnál a bacteriumok. És ha igaz is, hogy a hol a hajlamosság igen nagy, ott a mindenütt jelenvaló, a közönséges életviszonyok mellett elkerülhetetlen behatások is elegendők lehetnek a functionalis impotentia létrehozásához, mégis csak azt kell vallani, hogy ezek a behatások és nem a dispositio determinálják a neurosis tüneteit, úgy, hogy a psychoanalytikus gyógymód itt sem teljesen reménytelen. Más kérdés persze, hogy nyereség-e a társadalomra, ha ilyen nagyon is vulnerabilis lelkületű egyéneket fajfentartókká teszünk.

A „pubertás után szerzett" psychosexualis impotentia nézetem szerint csak látszólag az. Ha valaki, miután egy ideig

normalis módon tudta elvégezni a copulatiós actust, valamely aggodalmat keltő ok hatása alatt (pl. infectiótól, betegségtől való félelem, túlerős sexualis izgalom folytán stb.), ezt a képességét elveszti, akkor joggal fel lehet tenni, hogy az illetőnek gyermekkori élettörténetéből igenis maradtak elnyomott sexualis képzetcomplexumai és indulatáttétel (Affectübertragung, *Freud*) utján ezek is érvényesitették hatásukat az abnormalis erejű és tartamu, tehát kóros reactio létrejötténél.

Gyakorlati szempontból azért érdemes e csoportot külön kiemelni, mert mint *Steiner* helyesen megjegyzi, az ilyen esetek megnyugtatással, urologiai vagy egyéb suggestiv kezeléssel avagy egész felületes analysissel (a mi nem más, mint a régi *Breuer-Freud*-féle katharsis, „lereagáltatás“) gyógyithatók. Az ilyen gyógyitásnak azonban nincs meg az a prophylaktikus ereje, a mi a mélyebbre ható psychoanalysisnek, úgy hogy a *Muthmann, Frank, Bezzola* analysisei ily szempontból kevesebb értéküeknek mondhatók. Ezeknek és a suggestiós eljárásnak azonban kétségtelen előnye, hogy úgy a betegre, mint az orvosra sokkalta kisebb terheket rónak.

Ilyen felületes analysis segélyével gyógyult meg az a fiatal betegem is, a ki miután egyszer gonorrhoeát aquirált, az infectiótól való félelem hatása alatt impotenssé vált, és egy másik, a kit a menstruatiós vérzés látása tett azzá.

Egyszerű biztatással és suggestiv megnyugtatással visszanyerte önbizalmát és functióképességét egy harminczhatéves ember, a ki, noha azelőtt meglehetősen activ tudott lenni sexualis téren, épen a törvényes frigy keretében, mint köteles férji tartozást nem tudta e képességét érvényesiteni. Ez esetben azonban a functio helyreállta után is folytattam az analysist, melynek eredménye a következő tények felderitése volt. A patiens egy felnőtt ember biztatására három vagy négy éves korában egy vele egykoru leánykának sexualis organumait manustuprálta; ugyanakkor az a leánygyermek egy kis, fából való, úgynevezett szúszeggel, a milyennel a patiens apja (egy pintér) a lyukas hordókat szokta javitani, átdöfte a patiens praeputiumát. Igen nagy fájdalmai voltak, orvosi műtéttel kellett a szögecskét eltávolitani. Az ijedtség depressiv hatását a megszégyenités is fokozta. Kis pajtásai hirét vették a dolognak és „szúszeges-

nek" csufolták őt, ki e miatt mogorva és zárkózott lett. A preputiumon levő hegből a pubertás idején túlzott következtetéseket vont le quoad potestatem coeundi, azonban a kisérletek némi häsitatio után meglehetősen sikerültek. A házasság fokozott követelményeinek gondja azonban oly kedélyi megterheltetést jelentett a patiensre nézve, mely nála, ki amúgy is egy infantilis complexum hatása alatt állott, a functio teljes gátlását vonta maga után.

Több szempontból tanulságos ez az eset. Bizonyitja, hogy, ha az előtérben álló actualis félelmi gondolat eloszlatása után a functióképesség visszatér, úgy ez még nem jelenti azt, hogy ez a félelem volt az impotentia kizárólagos oka; sőt valószinű, hogy, mint ez esetben, úgy másutt is csak egy az öntudatlanban lappangó complexum átcsusztatott affectusa teheti az actualis aggodalmat kórokozóvá. A felületes analysis, megnyugtatás, csak az élét vette el a bajnak azáltal, hogy a kedély túlterheltetését addig a fokig csökkentette, a melynél már a patiens maga is megbirkózik vele. Arra is példa ez az eset, hogy az incestuosus gondolatokon kivül egyéb gyermekkori sexualis élemények is, ha erős megszégyenüléssel járnak, lehetnek okai a későbbi psychosexualis gátoltságnak.

Van az impotentiát okozó gyermekkori sexualis megszégyenülésnek egy módja, mely gyakorlati fontosságánál fogva külön megemlitést érdemel s ez az, a melyben a gyermek masturbálása miatt részesül a környezet részéről, s a melynek depressiv hatását az egyidejüleg alkalmaztatni szokott testi fenyiték, halálos betegségekkel való fenyegetés még csak fokozza. De nem érheti vád sem a szülőket, sem a nevelőket ezen tapintatlan és a gyermek jövőjére nézve veszedelmes eljárásért ma, mikor azt az orvosok egy része is helyesli, sőt saját gyermekeinél is alkalmazza. Pedig *Freud* bebizonyitotta, hogy az onanismusról való leszoktatás módja egész typikusan befolyásolja a későbbi jellemfejlődést — vagy a neurosis kifejlődését. A gyermekek lelki elszigeteltsége sexualis kérdésekben, a gyerekes szokások ellen alkalmazott túlságos szigor, elrettentetés és megszégyenités, a szülők részéről rendszeresitett, sokszor annyira indokolatlan óriási respektus és vak engedelmesség: mindez úgyszólván mesterségesen tenyészti a psychoneurotikusokat, köztük a psychikus impotentia jelöltjeit.

Az előadottak alapján a functionalis férfiimpotentiáról a következő véleményem alakult ki:

1. A psychosexualis impotentia egy psychoneurosis részlettünete és mint ilyen megfelel a *Freud*-féle tantételnek, vagyis lényegében nem más, mint a korai gyermekkorban átélt, majd elnyomott és öntudatlanná lett sexualis események emlékének, a megismétlésükre irányuló tudattalan vágynak és az ezáltal kiváltott lelki conflictusnak symbolikus megnyilatkozása.

2. Sexualis impotentiánál ezen emlékek és vágyak oly személyekhez vagy oly sexualis kielégülési módok gondolatához füződnek, melyek a felnőtt kulturember tudatos gondolkodásával összeférhetetlenek. A sexualis gátlás tehát tilalom az öntudatlanból, mely eredetileg csak egy bizonyos sexualis kielégülési mód ellen irányult, de, hogy az emlék vagy vágy associativ visszatérése még biztosabban meg legyen akadályozva, a sexualis actusra általában kiterjesztetett.

3. A kora gyermekkori sexualis események, melyek a későbbi gátlást determinálják, lehetnek komoly psychotraumák; nervositásra való nagyobb hajlandóság eseteiben azonban látszólag ártalmatlan és életviszonyaink közt elkerülhetetlen behatások ugyanezen következményhez vezethetnek.

4. Kiváló jelentősége van a psychosexualis gátoltság kórokai között az incestuosus rögzitődésnek és a gyermekkori sexualis megszégyenülésnek.

5. Az elnyomott complexum gátló hatása mindjárt az első cohabitatióknál jelentkezhet és állandósulhat. Enyhébb esetekben csak később, valamely különös izgalommal, vagy aggodalommal járó actus alkalmával érvényesül a gátlás. A kellő mélységig folytatott elemzés ilyen esetekben is kimutatja, hogy az actualis depressiv ok mellett, illetőleg mögötte, ép úgy mint a súlyos esetekben, elnyomott gyermekkori sexualis emlékek és azokhoz füződő öntudatlan phantasiák lappangnak.

6. A psychosexualis impotentia eseteinek *teljes* megmegértése csupán a *Freud*-féle psychoanalysis utján lehetséges. Súlyosabb esetekben psychoanalysis nélkül nehéz gyógyeredményeket elérni, könnyebb esetekben a suggestiv és megnyugtató eljárások is czélhez vezetnek.

7. A functionalis impotentiát okozó psychoneurosist rendszerint valamely actualneurosis (neurasthenia, anxietas) jelenségei is complicálják.

Természetes, hogy mindezen megfigyelések és magyarázatok kizárólag a psychogen természetű impotentia-esetekre érvényesek, nem pedig a physiologikus természetű vagy szervi betegség okozta működésképtelenség eseteire; organikus és functionalis kórállapotok egybeszövődése azonban itt is gyakori jelenség.

IV.

A psychoneurosisokról.[1]

Azt a megtisztelő feladatot, a melylyel az Orvosi Kör vezetősége megbizni kegyeskedett, mikor a neurologia egy fejezetének referáló előadására szólitott fel, a neurosisokra vonatkozólag kétféle módon próbálhatnám megoldani. Az egyik az volna, hogy sorra venném az összes functionális neurosisokat és elmondanám, hogy minden egyes betegségfajta körül miféle ujdonságok merültek fel az utóbbi években. Alaposabb megfontolás után lemondtam erről a tervről, mert ha végiggondolok mindazoknak a betegségformáknak csak a nevein, a melyek ma „functionális neurosis" gyüjtőnév alá foglaltatnak, olyan kaleidoskopszerű kép és a görögös-latinos, de többnyire barbár szóképzéseknek olyan tömege tárul elém, a melyet, ha itt önökkel közölnék, talán csak még fokoznám azt a zürzavart, a mely a neurosisok körül ez idő szerint is uralkodik.

Így jutott azután eszembe, hogy megpróbálom a másik módszert, a mely a helyett, hogy apró részletekben nézné, megkisérli egységesen áttekinteni a dolgokat, úgy, a hogy azok az egyéni tapasztalaton átszürődtek.

A XVIII. század egyik legszellemesebb német irója *Georg Christian Lichtenberg* vetette fel egyszer azt a paradox kérdést: miért nem jut eszébe a tudósoknak, hogy felfedezésekhez nemcsak nagyitó, hanem kicsinyitő üveg segitségével is lehetne jutni. Ennek a mondásnak az az értelme, hogy az örökös buvárkodó kutatást, a mely teljesen a részletekbe ássa be

[1] A Budapesti Orvosi Kör 1909 évi előadáscyclusából.

magát és az *egész* feletti áttekintésről megfeledkezik, nem árt időnként abbahagyni és az eddig nyert eredményeket bizonyos távlatból egységesen áttekinteni. Körülbelül ugyanazt jelenti ez, a mit *Herbert Spencer* minden természetes fejlődés egyik phasisának tekint, tudniillik, hogy a differentiálódást időnként összefoglaló, integráló tevékenységnek kell felváltania.

Ha már most az összes neurosisokat egy ilyen kicsinyitő szemüvegen át szemlélem, azoknak sokfélesége egy kétféleséggé reducálódik egész természetszerüleg, a melyet már tovább integrálni nem sikerül.

A neurosisok egy része, ha a lelki életet nem is hagyja érintetlenül (a minthogy semmiféle testi betegség nincs lelki kihatás nélkül), de mégis főképen somatikus téren játszódik le. A neurosisok egy másik nagy csoportja viszont (ha nincs is testi jelenségek nélkül) lényegének magyarázatát kizárólag a lelki történésben találja meg.

Önök csodálkozni fognak azon, hogy ma, a monismus korszakában, a betegségek ilyen dualistikus alapon való beosztása lehetséges. Sietek is megjegyezni, hogy *elméletileg* magam is annak a philosophiai felfogásnak vagyok hive, a melyet *agnostikus monismusnak* neveznek, s a mely, mint a neve mutatja, hisz az összes létező jelenségek egységes alapjában, ha mindjárt szerényen hozzá is teszi, hogy ennek az alapnak a természetéről nem tudunk és nem tudhatunk semmit. De a monistikus felfogás nézetem szerint egyelőre csak bölcsészeti hitvallás, vagy mondjuk ideál, a mely felé törekedni kell, a mely azonban oly messze áll tudásunk mai határától, hogy *praktikus hasznot* annak alkalmazásától ez idő szerint nem remélhetünk. Mert hiába szépitjük a dolgot, ma még úgy áll a dolog, hogy a természet jelenségeinek egy részét csakis physikai, a jelenségek egy másik sorozatát pedig csak psychologiai alapon elemezhetjük.

A lelki és testi történés párhuzamossága praesumálja ugyan, hogy az organikus élet minden megnyilatkozásának, tehát még a csontokat, izmokat, kötőszövetet alkotó sejtek életműködésének is, megvan a maga lélektana. De ki állithatná, hogy a physiologiai lélektannak ez a fejezete ma több, mint tetszetős hypothesis?

Ép ilyen őszinteség nélkül való praesumptio azonban, ha, a mint az manapság olyan divatos, a lelki történést anatomiai és physiologiai fogalmakkal próbálják meghatározni, mert a valóság az, hogy a lelki élet physiologiai oldaláról még nem tudunk semmit. A mit tudunk, az kizárólag az érzékszervek központi localisatiójára és a mozgások coordinatorius centrumainak ismeretére szoritkozik. *Flechsig* megpróbálta ugyan egy modern phrenologia megalkotását főleg az embryonalis agyfejlődés chronologiája segitségével, de az ő egész complicált systemája, a tőle feltételezett három-négy tuczat psychikus központ és az azokhoz huzódó projectiós és associatiós rostok szövevénye annyira magán viseli az erőszakoltság és mesterkéltség jellegét, hogy azzal e helyütt nem kell bővebben foglalkoznunk.

Teljesen meddők maradtak azok a kutatások is, a melyek az egyes elmebajokat kisérő agyanatomiai elváltozásokra irányultak oly czélból, hogy a talált elváltozások és az egyén életében tapasztalt lelki tünetek között a kapcsolatot megtalálják s ez alapon következtetést vonhassanak az egyes agyrészletek psychologiai jelentőségére. Sem a mániánál és a melancholiánál, sem a paranoiánál, hysteriánál, kényszerneurosisnál nem találtak elváltozásokat az agy vizsgálatánál; más bajoknál (paralysis, alcoholismus, dem. senilis) találnak ugyan elváltozásokat, de nem tudják részleteiben megmutatni az összefüggést az agy-laesio és a lélek-kórtani lelet között, úgy hogy bátran mondhatjuk, hogy ez idő szerint a psychosisok és a psychoneurosisok boncztani lényegéről ép oly keveset tudunk, mint a lélek működésének anyagi correlatumáról általában.

Ámde tudósaink, ha talán bele is nyugszanak abba, hogy a gondolkodó anyag működésének mechanismusát még nem ismerhetik, abba úgy látszik, nem tudnak beletörődni, hogy ezen nemtudásukat a gondolkodó anyag *pathologiáját* illetőleg is bevallják. Pedig amilyen kevés őszinteség volna abban, ha érzés, gondolkodás, akarás helyett az agysejtek moleculáinak mozgásáról beszélnénk, ép oly alapnélküli dolog, ha ma az úgynevezett functionalis psychosisok és psychoneurosisok leirásánál boncztani, élettani, physikai és chemiai kifejezésekkel dobálódzunk. Ugy látszik, tudósaink

azon állásponton vannak, hogy a *docta ignorantia* türhetőbb az *indocta ignorantiánál*, vagyis, hogy a tudatlanság naiv beismerésénél kevésbbé szégyenletes az olyan nem-tudás, a mely tudományos szavakba van öltöztetve.

De tegyük fel, hogy a biologia és technika tejlődésének folyamán odáig jutnánk valamikor, hogy az ember a saját érzeteivel párhuzamos agysejtműködést közvetlenül önmagán észlelhetné, még ez sem tudná „befelé-tekintő“ introspectiós lélektant feleslegessé tenni.

Az észlelés végső elemzésben csak anyagrészek, moleculák, atomok, electronok mozgásainak törvényeit állapithatja meg ; azonban electronok, atomok, tömecsek mozgásai sohasem fogják érzékeltethetni azt, a mi bennük egy hang, egy szinárnyalat észrevevéskor végbemegy. Nem fogjuk akkor sem megérthetni, pusztán a mechanismus alapján, mit érez valaki, mikor lelkében szenvedélyek dúlnak és milyen változások mennek végbe az ember lelkében valamely lelki betegség folyamán.

A psyche életének, egészséges és beteg életének, teljes megértéséhez sohasem lesz nélkülözhető az önmagunkban végbemenő érzésváltozatok közvetlen belső észlelése, sőt ezen *introspectiv* psychologia tudományának több kilátása van az állandóságra, mint a mechanistikának. Néhány váratlan felfedezés az utóbbi évtizedekben a physikát alapjában felforgatta, mig az ismerettan szilárdan áll azon az alapon, melyre azt *Descartes, Hume, Kant* és *Schopenhauer* felépitették.

Nem kimélhettem meg önöket ettől a bölcseleti excursiótól, noha eszemben van a fennebb idézett *Lichtenberg* egy másik megjegyzése, a kí arra a kérdésre: jó-e egyáltalán philosophálni, azzal a másik kérdéssel válaszolt, hogy ép úgy kérdezhetné valaki: jó dolog-e a borotválkozás. Mert szerinte úgy a philosophia, mint a borotva csak annak a kezébe való, a ki nem vágja meg magát vele. Hogy ennek a veszélynek ki ne tegyem magamat, csak annak az ismételt megállapitására szoritkozom, hogy a neurosisok dualistikus beosztása tudásunk mai állása mellett egyedül jogosult.

Az organikus neurosisok, vagy mint egy alkalommal elneveztem: *physioneurosisok* közé sorozhatjuk a choreát, myxoedemát, a Basedow-kórt, a tulajdonképeni neurastheniát,

a Freud értelmében vett szorongási neurosist stb.[1] Mindezeknél a betegség lényege az idegrendszer anyagcseréjének elváltozásában már is megtalálható vagy alaposan sejthető. Ezekkel azonban a mai előadás keretében nem foglalkozhatom és figyelmüket most kizárólag a neurosisok másik nagy csoportjára, a *psychoneurosisokra* kivánom irányitani, vagyis azon idegbetegségek csoportjára, melyeknek kóroka, kórtani lényege és tüneteinek túlnyomó része lelki, psychikus természetű.

A psychoneurosisok közül főleg két lelki betegségnek van gyakorlati jelentősége. Az egyik a *hysteria*, a másik a *kényszerneurosis*, a kényszergondolatok és kényszercselekedetek betegsége.

Előre megjegyzem már itt, hogy a psychoneurosisok minden éles határvonal nélkül mennek át egyrészt a normalisnak vett lelki élet jelenségei, másrészt a szoros értelemben vett psychosisok felé, úgy, hogy tulajdonképen csak euphemismus részünkről, ha psychosisok és psychoneurosisok között különbséget teszünk. A kényszergondolatokra vonatkozólag ezen véleményemnek már évekkel ezelőtt kifejezést adtam ugyanezen teremben; a halmozódó tapasztalat azonban meggyőzött arról, hogy ez az *összes* lelki neurosisokat illetőleg érvényes. Mert lehet különbség psychosisok és psychoneurosisok között az állapot jó- vagy rosszindulatu, a gyógyulási kilátások kedvező vagy kedvezőtlen volta tekintetében, szóval praktikus szempontokból nézve. Lényegben azonban nincs különbség a „normalis“ ember szenvedélykitörései, a hysteriás indulatrohamai és az elmebeteg dühöngése között.

A psychosisok és psychoneurosisok ilyen lélektani magyarázata ősrégi dolog; ámde a materialistikus és mechanistikus világnézet uralma alatt még a psychologus is mindenáron utánozni akarta az exact természettudományokban oly nagy sikerrel alkalmazott kisérleti és megfigyelési eljárásokat, gondosan kerülvén még a látszatát is annak, hogy a „laikus“ psychologusokkal, a kik a lélek megnyilvánulásait naivan figyelték meg magukon és másokon, összetéveszszék. Igy történt azután, hogy az orvosok és természetvizsgálók teljesen lemondtak a lélektani tudománynak ezen legdúsabban buzgó forrásáról és

[1] A gunuin epilepsia hovátartozása még kétséges.

annak érdekfeszitő anyagát vita nélkül átengedték a szépirodalmi iróknak. Mintha a tudománynak a világért sem szabadna egyuttal érdekesnek is lennie, gondosan kerülte a tudományos psychologia a mindennapi élet kis és nagy problemáival való foglalkozást. Óriási szorgalommal a tudományos tények rendkivüli nagy és értékes halmazát hordták össze, főleg az érzékek lélektanára és a lelki működés elemi megnyilvánulásainak időviszonyaira vonatkozólag. De a tudományos anyaghalmazból hiányzott az irányitó gondolat és a lélektani materia egyre gyült, a nélkül, hogy *Fechner* és *Wundt* óta valami alapjában uj, vezérlő eszme kialakult volna belőle. Nézetem szerint épen azért jelent fordulópontot a psychologiában *Freud* tudományos működése, mert neki sikerült ismét megtalálni az összekötő fonalat a tudomány és az élet psychologiája között és életet önteni a lélektannak eddig úgyszólván hasznavétlenül heverő kincseibe.

Freud tanainak genesiséről és arról a módszerről, a psychoanalysisről, a melynek ő eredményeit köszönheti, már volt alkalmam t. kartársaim előtt beszámolni. Ezuttal csak a psychoneurosisokra vonatkozó eredmények tudományos consequentiát óhajtom ismertetni.

Az uj psychologia általánosságban szólva az „Unlustprinzip"-en alapul, a melyet magyarul úgy irhatok körül, hogy ezen elv szerint a lelki történésnek legfőbb irányitója az az egoistikus törekvés, hogy a kellemetlen érzéseket kerülni igyekszünk és az a vágy, hogy a lehető legkisebb megerőltetéssel a lehető legtöbb kielégüléshez jussunk.

Ámde az a tény, hogy az ember nem egyedül él a világon, hanem komplikált kulturális szövevényben kell életét végigélnie, már a kora gyermekkorban arra kényszeriti őt, hogy lemondjon természetes vágykielégüléseinek egy nagy részéről. Sőt a kultura valósággal megköveteli, hogy szépnek, jónak, ambitiója tárgyának tekintse az önfeláldozást a közérdek kedvéért.

A legtöbb áldozatot a sexualis vágyak terén kell meghoznia a mai társadalomban élő embernek. Ezen vágyak elfojtására a nevelés összes tényezői együttműködnek és a végeredmény tényleg az, hogy az emberek túlnyomó része nagyobb károsodás nélkül alkalmazkodik ebben is a társadalmi rendhez.

A lelki elemzés módszerének segitségével kiderült, hogy ezen alkalmazkodás egy sajátságos lelki mechanismus utján történik, melynek lényege abban áll, hogy az ember a teljesithetetlen vágyakat, az azokhoz füződő emlékeket és gondolatokat az öntudatlanba sülyeszti. Köznyelven szólva: ezen vágyakat és mindent, a mi azokhoz füződik, „elfelejti“. Ez az elfelejtés azonban nem jelenti e tendentiák és képzetcsoportok teljes megsemmisülését; az elnyomott complexumok ott élnek a tudat küszöbe alatt és megfelelő eljárással később is tudatossá tehetők. Az úgynevezett normalis ember azonban ezen vágyak és emlékek reproductiója ellen sikeresen védekezik az által, hogy erkölcsi védőgátakat épit a complexumok köré és a szeméremérzet, szégyenérzet, az undor érzete mindvégig akadályozzák őt annak a belátásában, hogy még mindig van valami benne, a mi azokat a szégyenlett, megvetett és undoritó dolgokat kivánja.

Igy van ez az egészséges embernél. A ki azonban akár erősebb hajlamosságánál, akár az ilyen elnyomott complexumok túlerős voltánál fogva lelkileg megbetegszik, annál épen az a mechanismus mondja fel a szolgálatot és vezet betegségi tünetek termeléséhez.

Sokszor hallottam azt az ellenvetést, hogy miért kell az ujabb psychologia tanitása szerint épen a *sexualis* elnyomásnak oly nagy, szinte kizárólagos szerepet játszania a psychoneurosisok aetiologiájában. Pedig erre a felelet nagyon egyszerű.

Már *Goethe* megmondta, hogy „éhség és szerelem kormányozzák a világot“, a mit a biologusok úgy fejeznek ki, hogy az önfentartásra és a fajfentartásra való törekvés minden élő lény leghatalmasabb ösztönei. Ha már most elképzelnők, hogy a táplálékfelvétel volna olyan megvetett, olyan szégyenletes dolog, hogy azt csak tenni, de arról beszélni nem szabadna; ha az étkezés módja és tárgyai volnának olyan szigoru rituáléhoz kötve, mint a sexualis kielégitései: akkor talán az önfentartási törekvésnek elnyomása játszaná a psychoneurosisok aetiologiájában a főszerepet.

Lehetséges, hogy a sexualitás ilyen praevaleálása a lelki bántalmak okozásánál inkább társadalmi berendezéseinken, mint ezen kór-ok fajlagosságán mulik.

Mindezek teljesen uj vagy ujra felfedezett tények, melyek egy uj methodus segitségével derültek ki s sok tekintetben ellentétben állnak mindazzal, a mit eddig főleg anatomiai s physiologiai alapon kutatva, a neurologia feltételezett. De már *Claude Bernard* megmondta, hogy ha uj tények régi theoriákkal állnak ellentétben, akkor a tényeket kell elfogadni és a theoriákat elejteni. És ha tudatában vagyok is annak, hogy az uj, sexualis theoria, mely így a régiek helyébe lép, szintén nem a legutolsó szó (ily utolsó szót a tudomány egyáltalában nem ismer), meggyőződésem, hogy ez idő szerint nincs elmélet, a mely a tényeket jobban megmagyarázná, azok összefüggését érthetőbbé tenné, mint a psychoneurosisoknak *Freud* szerinti psychologiai elmélete.

Ha ezek után megpróbáljuk a psychoneurosisokat az uj psychologia ezen alapján osztályozni, kitünik, hogy erre kitünő alapot szolgáltat az a mód, a mint az individuum a tökéletlenül elnyomott indulattelt képzetcsoporttal, az úgynevezett „complexumokkal" szemben viselkedik.

A *kényszerneurosisban* szenvedő ember a rá nézve kellemetlenné vált complexumtól úgy szabaditja meg tudatát, hogy a complexum affectiv erejét áttolja más, ártalmatlan gondolatokra, a melyeket végiggondolnia kevésbbé kellemetlen s a melyek azután minden értelem nélkül folytonosan előtérbe tolulnak.

A *hysteriás* már tovább megy; ő egyáltalán nem is türi meg többé az affectust a gondolatok körében és kidobja azt a testiségbe. Az ezen bajban szenvedő beteg az elviselhetetlen vágyakat és az ezekkel való küzdelmet testi symbolumokkal, a mozgási és érzési sphaera elváltoztatásával jelképezi. A hysterikus érzéketlenségek, fájdalmak, hüdések tehát gondolatok symbolumai, melyeket az „Unlustprinzip" nem enged a tudathoz jutni, hanem álutakra terel. Sok kitünő megfigyelő hasonlitotta a hysteriást egy rosszul nevelt gyermekhez és kevés ilyen találó jellemzését nyujtotta a régi neurologia a hysteriának, mert valóban a mindnyájunkban élő és elnyomott gyermek az, a mi a hysteriás egyén szeszélyes megnyilvánulásai mögött rejtőzik.

De a hysteriánál, kényszerneurosisnál tapasztalt elintézési módok nem meritik ki az összes lehetőségeket; van még más

módja is a kellemetlen képzetcomplexumoktól való szabadulásnak. Az egyiket *paranoiánál* észleljük és ez abban áll, hogy az egyén a rá nézve türhetetlenné vált képzeteket egyszerüen az énből kiküszöböli.

Tudjuk az ismerettanból, hogy az én és a külvilág az érzékbenyomások és érzelmek voltaképen egy egységes világot alkotnak bennünk és úgyszólván csak a gyakorlati tapasztalás alapján, mintegy czélszerüségből választja külön az ember fejlődése folyamán az ént alkotó képzetcomplexumot, a mely akaratának alá van vetve, a külvilágot alkotó képzetcomplexumoktól, a melyek akaratának nem engedelmeskednek. De a határvonal az én-képzetek és a külvilágképzetek között eltolható és valamint a normalitás keretein belül is előfordul és észlelhető az a tendentia, hogy más egyénekre és külső okokra toljuk azt, a mit magunkban elviselnünk kellemetlen, úgy a paranoiás is úgy segit magán, hogy az elviselhetetlen complexumokat az énből kitolja, az érzelmekből érzeteket, az én egy részéből külvilágot alkot. A helyett, hogy bevallaná magának, hogy ő szeret, gyülöl, féltékeny, a mely érzelmek, többnyire moralis okokból, tudatával összeférhetetlenek: ezeket a szerelmi vagy gyülölségi gondolatokat elferditett formában láthatatlan alakok hangja suttogja az ő fülébe, vagy phantastikus látományok mutogatják előtte symbolikusan, avagy embertársainak arczvonásaiból, taglejtéséből olvassa ki azokat. A paranoiánál észlelt ezen védekezési módot *projectiónak* nevezzük, mert tényleg nem más az, mint az érzelmeknek az énből a külvilágba való vetitése.

A védekezésnek negyedik formájával a *dementia praecox* lélektanában találkozunk. *Jung* és *Abraham* bebizonyitották, hogy az ezen bántalmakban szenvedők egyáltalán nem butulnak el olyan értelemben, hogy képtelenek volnának logikus gondolatok füzésére, hanem csak *érdeklődésüket* vonták el oly tökéletesen az egész külvilágtól, hogy az reájuk nézve úgyszólván megszünt létezni. Ha az érdeklődés néha fel-felvillan, kiderül, hogy a logikai mechanismus náluk kárt nem szenvedett. Az intellectualitás olyen gyors és tökéletes remissiói és intermissiói, a milyeneket dementia praecoxnál észlelünk, organikus elbutulásnál nem is képzelhetők.

A dementia praecox az egész érdeklődést és affectiv energiát, melyet a külvilágtól elvont, visszaviszi az énre; innen a gyermekes nagyzási gondolatok, az infantilis szokások, a minden culturalis tekintet nélküli autoerotikus kielégülésmódok ujra feléledése, a külvilág többé-kevésbbé teljes semmibevevése, elhanyagolása.

A kellemetlen képzetek elől való menekülésnek mind a négy módját megtaláljuk a normalis lelki működések határain belül is. A kit nagy bánat ér, a ki szerelmét vagy haragját elfojtani kénytelen, az az ő érzéseit, mint a hysteriás, egész viselkedésében symbolizálja vagy átviszi minden tárgy, minden személy képzetére, a mely az affectus tulajdonképeni tárgyával eszmei kapcsolatban áll, és ebben nincs több ratio, mint a kényszerképzetes érzelem-átvitelben. A ki nem mer a saját bevallhatatlan érzéseinek, cselekvési motivumainak a szemébe nézni, szivesen keresi a hibát embertársaiban: már pedig mi más ez, mint paranoiás projectio? S ha valaki az egész világban, embertársaiban megcsalódott: nem lesz-e önző, magába zárkózott ember, a ki részvétlenül szemléli a többiek sürgését-forgását és kinek egész érdeklődését a saját jóléte, testi és lelki kielégülései kötik le?

Mindezekben úgyszólván csak vázolni óhajtottam azt a psychologiai irányt, mely a normalis lelki életet, a psychoneurosisokat és functionalis psychosisokat ugyanazon lelki alaptörvényekre vezeti vissza.

Brücke a betegséget így definiálta: Krankheit ist Leben unter veränderten Bedingungen. A betegség is élet, csak a feltételei mások, mint az egészséges életéi. A lelki betegségekre ezt úgy alkalmazhatjuk, hogy a működési psychosis és psychoneurosis nem különböznek lényegben a normalis lelki élettől és valamint a normalis lelki történés okait ez idő szerint csak a lelkiekben lehet keresnünk, úgy a functionalis lelki betegségek összes symptomáit is csak a lelki életben végbemenő elváltozásokra vezethetjük vissza.

Az életet naivul, de éles szemmel vizsgáló iróembereket semmi agy-anatomia nem tudta elterelni attól a felfogástól, hogy lelki izgalmak egymagukban is okozhatnak lelki betegségeket. Mi orvosok még javában csépeltük az agysejtek tömecsmozgásairól szóló hypothesis üres szalmáját, mikor *Ibsen* a „*Frau vom*

Meere" czimű drámájában már csaknem kifogástalan psychoanalysissel deritette fel hősnője kényszerképzetének oka gyanánt azt a lelki conflictust, a melynek a tengerhez való értelmetlen ragaszkodás csak symboluma volt. *Arany János* Ágnes asszonya, a ki a patakban fehér lepedőjét mossa: dementia praecoxban szenved, kinek stereotypiája a ballada tragikumában teljes magyarázatát találja és ez a conflictus rendkivülien hasonlit azokhoz a szerelmi drámákhoz, a melyekkel a zürichi klinikán analysált elmebetegek stereotyp cselekményei megmagyarázhatókká váltak. *Lady Macbeth* mosogatási kényszere is sokkal valószinübbé vált előttünk, a mióta meggyőződtünk róla, hogy ugyanezen kényszercselekedettel jelképezik a ma élő neurotikusok is azokat az erkölcsi foltokat, amelyeket sem a világnak, sem maguknak bevallani nem tudnak.

Ne becsüljük le az iróemberek tevékenységét. Ők a jövő látnokai, a kiknek a szemét nem tette rövidlátóvá a sok tudományos részletkutatás, a melyekről bizony találóan mondta a ma már sokszor emlegetett *Lichtenberg:* Die Leute vom Fach wissen oft das Beste nicht. Valóban, a szakma munkását a sok tudás korlátozhatja az elfogulatlan megfigyelésben.

Nevettünk a regényiró naivitásán, a ki, ha megszorult a megoldás eszközeiben, egyszerüen elmebeteggé tette hősét; és most szégyenkezve kell bevallanunk, hogy nem fenhéjázó tudákosságunknak, hanem a naiv iróknak volt igazuk és ők irták le az igazi életet, jóval a tudományos psychologia előtt, mikor megirták, hogy az ember, ha nem talál kivezető utat lelke conflictusaiból: a neurosisba vagy a psychosisba tud menekülni.

Eddig a functionalis lelki betegségek aetiologiájának kérdését elintézettnek véltük az öröklési terheltség felvételével. Pedig, valamint túlságos korai és terméketlen dolog volt előhozakodni az agy physikájával és chemiájával, úgy az öröklési terheltség szerepét is nagyon siettünk általánositani, mielőtt *a születés utáni* lelki behatások lehetőségeit kimeritettük volna. Számtalan adat bizonyitja, hogy a terheltségnek, hajlamosságnak igenis van szerepe a lelki bántalmak létrejötténél. De ennek a hajlamosságnak a természetéről nem tudunk semmit. Ellenben egyre valószinübbé válik, hogy senki sem teljesen immunis a kedély túlerős vagy tartós teher-

próbáival szemben s hogy a hajlamosságnak csak annyiban van jelentősége, hogy a már születésénél fogva erősen „terhelt" embernél kisebb, a robustusabbnál nagyobb rázkódások vagy sulyosabb megterheltetések okoznak kárt, noha nem lehet kizárni azt a lehetőséget sem, hogy az öröklési hajlamnak a neurosis qualitására is van kihatása.

Ámde, valamint az „öröklött" tuberculosisról alaposabb utánajárás után sokszor kiderül, hogy nem annyira a szervezetnek valamely magávalhozott gyengeségéről, mint inkább a gümőkóros környezetben elszenvedett gyermekkori infectióról volt szó: úgy a neurotikus szülők gyermekeinél is igen nagy jelentőséget kell tulajdonitanunk azoknak az abnormis lelki behatásoknak, a melyeknek ők legzsengébb koruktól kezdve exponálva voltak.

Minden fiu- és leánygyermeknek legfőbb vágya, hogy apa vagy anya legyen; ez a gondolat foglalkoztatja őket még játékaik közben is. A fiú apjának hivatására és patriarchalis jogaira vágyik, a leány bábujával vagy kis testvéreivel játszva, utánozza az anyai functiókat. Viszont a nemek kölcsönös vonzódása folytán apa és leány, anya és fiú között fejlődnek ki a szeretet erősebb kötelékei és nem csodálkozhatunk azon, hogy a gyermekek a szülőknek nemcsak igazi vagy vélt kiválóságait, hanem félszegségeiket és neurotikus tüneteiket is magukévá teszik és esetleg egész életükön át conserválják. Csak mint magyarázat nélküli tényt emlitem fel itt azt a *Freud*tól észlelt, de tapasztalataim által is megerősitett érdekes körülményt is, hogy súlyos syphilisben, paralysisben vagy tabesben szenvedett szülőknek utódai közt nagyon gyakoriak a súlyos neurosisok.

Hogy a psychoneurosis a két nem közül a női nemet sujtja sokkal erősebben, érthetővé válik, ha a két nem sexualitására nehezedő kulturális nyomás különbségére gondolunk. A férfiaknak, már kora fiatalságuktól kezdve, sok minden szabad, a mi a nőre nézve nemcsak tényleges, hanem gondolati lehetetlenség is. A házassági berendezésnek is két erkölcstana van, — egyik a férjek, másik a feleségek számára iródott; — mondanom sem kell, hogy a társadalom az erkölcsi tilalmakat a nőnél sokkal súlyosabb büntetésekkel sanctionálja. A női sexualitás periodikus hullámzásai, a pubertas, gravidi-

tas, szülés és climacterium organikus forradalmai, főleg a fokozott elnyomás hatása alatt, hasonlithatatlanul megnövelik a nő affectiv megterheltetését a férfiakéhoz képest. Mindez együttvéve a psychoneurosisok számát igen megszaporitja náluk. A neurosisok qualitását illetőleg kétségtelen, hogy a hysteriások közt túlnyomóan sok a nő, mig a férfiak aránylag gyakrabban menekülnek a tépelődési vagy kényszerneurosisba. A paranoiára és dementia praecoxra vonatkozólag a nemek megoszlásáról nincsenek megbizható adataim; a benyomásom ezekről az, hogy a paranoiások közt aránylag sok a férfi, mig a dementia praecox a női nemből szed több áldozatot.

Midőn az előadottakban általános áttekintését adtam az uj, tisztán psychologiai felfogásnak a lelki neurosisok és a működési psychosisok felől, tudományos értelemben véve be is fejeztem volna feladatomat. De az orvostól a világ többet kiván, mint a symptomák jelentőségének, azok keletkezési módjának megértését. Az orvostól a megfigyelt jelenségek gyógyitását is elvárja.

Ez nem oly magától értetődő dolog, mint első pillanatra látszik „Miért nem követelik — kérdi *Dietl* — a csillagvizsgálótól, hogy a napot éjjellé, a meteorologustól, hogy a tél hidegét nyári hővé, a vegyésztől, hogy a vizet borrá varázsolja“, és mi jogon várják el csak épen az orvostól, hogy tudjon beavatkozni egy szövevényes életfolyamat alapjában ismeretlen oki lánczolatába és a legkomplikáltabb természeti lénynek, az embernek, betegségi állapotát egészséggé változtassa?

Szerencse, hogy e fölött csak akkor kezdtek el tudományosan töprengeni, mikor az orvosi gyógyitó mesterség már évezredeken át működött és sok nagy sikert is ért el. „Az orvoslás a legrégibb mesterség és a legfiatalabb tudomány“ (Nussbaum). Ha ennek a megforditottja volna igaz, ha a gyógyitó kisérleteket nem durva empiriára, hanem logikus inductióra alapitottuk volna: még ma sem volnánk oly merészek, hogy a gyógyitás nehéz feladatára vállalkozni mernénk. A psychoneurosisok gyógyitásánál is megelőzte a cselekvés a gondolkodást. A ma elmondottakból kitünik, hogy még csak a kezdetén vagyunk annak az útnak, a melyen a neurosisok lényegéről határozottabb fogalmat remélünk nyerhetni és mégis

egész könyvtárt tölt már meg az a tudomány, mely ezen még alig ismert bántalmak gyógyitásával foglalkozik. Ugy látszik, a gyógyitásban is segiti a szerencse a bátrakat, mert tagadhatatlan, hogy a psychoneurosisok therapiája elég szép sikereket mutathatott fel eddig is.

Biegansky könyve az „orvostan logikájáról" a therapiára nézve irányadó elv gyanánt azt a nem egészen uj, de kétségkivül igaz elvet állitja fel, hogy helyesen akkor gyógyitunk, ha a kártékony tüneteket üldözzük, a hasznosakat ellenben előmozditjuk. Ennél többet nem tehetünk, mert a szervezet életműködési folyamatai felett nem rendelkezünk souverainül. Ez a felfogás a kórtani teleologia: a czélszerüségtan alapján áll, a mely szerint a tüneteknek csak egy része nevezhető kártékonynak, a symptomák egy másik sorozata ellenben a természet automatikus reparáló, compensáló tevékenységét jelzi. Illogikus dolog volna tehát, ha vakon nekitámadnánk minden jelenségnek, a mi a betegen észlelhető és nem igyekeznénk a természet gyógyitó törekvéseit, a mennyire tudjuk, előmozditani.

Eleve is valószinünek látszik, hogy az eddigi tisztán empirikus neurosistherapia azokban az esetekben ért el eredményt, a melyekben — ha nem is egészen tudatosan — utánoznia sikerült a természet automatikus gyógyitó tendentiáit. Mert a psychoneurosisoknál is megvan a tünetek teleologiai jelentősége: a beteg egy czél felé, a lelki ingermentesség, a nyugalom állapota felé törekszik, mikor a kellemetlen képzeteket eltolja, testi tünetté convertálja, a külvilágba projiciálja vagy teljesen magába vonul előlük.

Paranoiánál és dementia praecoxnál az inger elöli menekvés oly tökéletesen sikerült, hogy e két bántalom mai tapasztalataink szerint a therapia számára teljesen hozzáférhetetlen. A tébolyodottnak bizalmatlansága, a dementiás részvétlensége lehetetlenné tesz minden lelki befolyásolást, ezért kell e két állapotot a sulyosabb prognosisu psychoneurosisok: a functionális psychosisok közé sorozni és velük szemben a tétlen megfigyelő, legfeljebb a kutató álláspontjára helyezkedni.

A hysteriánál és a kényszerneurosisnál azonban elég szép, bár többnyire nem tartós eredményeket mutatott fel a therapia ezelőtt is.

Sok beteg meggyógyult, ha a környezetéből eltávolitották és egész idegen milieube állitották be. De csakhamar recidivált a baja, ha a régi környezetbe visszakerült. Sok betegnél sikerült többé-kevésbbé tartós eredményhez jutni a táplálkozási, erőbeli viszonyok megfelelő javitásával. De ezeknél is jogos az a félelem, hogy ha az organikus ellenállóképesség később bármely okból megint alászáll: a csirájában el nem fojtott lelki kórság ismét elő fog törni. *A testi erősités és a milieuváltoztatás* tehát inkább a pillanatnyi siker, mint a tartós gyógyitás eszközei. Különben is csak azóta értjük voltaképen a környezetváltoztatás révén elérhető eredményeket, a mióta a psychoanalysis segitségével megállapithattuk, hogy a neurotikus egyének incompatibilis képzetei jórészt a legközelebbi hozzátartozók személyéhez füződnek és az orvos csak a beteg ösztönszerű complexkerülését utánozza, mikor eltávolitja őt olyan milieuből, melyben a pathogen képzetcsoportok nyugalomhoz nem juthatnak.

A psychotherapia eszközei közt a legrosszabb és leghatástalanabb az ú. n. *bátoritó vagy magyarázó eljárás.* Hiába mondjuk a betegnek, hogy az ő baja „nem organikus“, hogy ő nem beteg, csak úgy érzi, mintha az volna; hiába magyarázzuk, hogy csak akarnia kell: ezzel csak még jobban kétségbeejtjük a patienst, a ki ezután attól is fél, hogy szinlelőnek tekintik s a kinek épen az a baja, hogy nem tud akarni. Ha megmosolyogjuk *Münchhausen* merészségét, mikor azt hazudja, hogy magát lovastúl a saját hajánál fogva rántotta ki a hinárból, akkor nem szabad a neurotikus betegtől sem olyasmit követelni, a mi nem kisebb lehetetlenség. Ugyanezt a kritikát érdemli meg *Dubois* moralisáló „gyógyeljárása“.

Csak röviden érinthetem itt a *hypnosis és a suggestio* kérdését és mindjárt jelzem is, hogy ez uton lehet eredményeket elérni. Már *Charcot* azt állitotta azonban, hogy a hypnosis voltaképen artificialis hysteria. A psychoanalysis ezt a felfogást megerősiti, mikor constatálja, hogy a hypnosisban és az éber állapotban való sugalmazás elfojtja a symptomákat, vagyis szintén elnyomással dolgozik, úgy, mint maga a hysteria. Annak a neurotikusnak, a kinél a beteges tüneteket hypnosissal elfojtottuk, öntudatlan énjében tovább is

ott a lappang a kórokozó képzetcsoport, csakhogy szaporitva egy tiltó parancscsal, mely azt a megnyilatkozásban akadályozza. Ily módon lehet muló sikert elérni, de tartósat nem. Mert mihelyt a suggerált parancs tiltó ereje csökken, és ehhez elég, hogy a beteg az orvos környezetéből távozzék: azonnal ismét manifestálódhatnak a tünetek. Részemről tehát a hypnosist és suggestiót bár ártalmatlan és egyáltalán nem veszélyes, de csak többé-kevésbbé muló eredménynyel kecsegtető gyógyeljárásnak tartom ma, melynek alkalmazhatóságát nagyon korlátozza az, hogy az embereknek csak kis töredékét lehet hypnotisálni s csak valamivel nagyobbat tartós éber-suggestio alatt tartani.

Egy legközelebb megjelenő dolgozatomban egyébiránt igyekszem demonstrálni, hogy mikor az orvos szigorú parancscsal, megfélemlitéssel vagy behizelgő modorban befolyásolja a beteget, mikor suggerál és hypnotisál, voltaképen a mindnyájunkban elfojtva élő gyermeki érzelmekre appellál és az apa vagy anya szerepét tölti be.

A sanatorium egyesiti magában a környezetváltoztatás és a suggestio előnyeit. A legfőbb gyógyszer a sanatoriumban a kellemes vagy imponáló megjelenésű, szeretetreméltóságával vagy szigoruságával hatni tudó orvos egyénisége. Különösen a nőbetegek valósággal exaltált rajongással szoktak az ilyen sanatoriumi orvos személyén csüggeni s a kedvéért még arra is képesek, hogy hysteriás szeszélyeiket elfojtsák. De mihelyt hazautazik a beteg: vége a varázsnak; a patiens ujra kezdi producálni a régi mutatványokat, már azért is, hogy minél előbb visszakerüljön a kellemes sanatoriumba. Ma már egész uj fajta betegséget termelt a sanatoriumi élethez való ilyen hozzászoktatás, melyet *sanatorium-kórnak* lehet nevezni. Sok beteget azután a sanatorium végkép elidegenit otthonától és rendes foglalkozásától.

A foglalkoztatás, a testi-lelki tevékenység, igen jó gyógymódja a psychoneurosisoknak, mert támogatja a psyche menekülési törekvését a kínzó lelki conflictusoktól. Könnyebb esetekben jól be is válik; sajnos, a súlyos esetekben nincs a betegben annyi iniciativa, hogy a beteges képzetek és testi symptomák termelésére pazarolt energiát hasznosabb czélok felé tudná terelni. A suggestiv eljárások némileg segithetnek

itt, de a suggestiv erő „bűvköréből“ távozva minden jó szándék többnyire megsemmisül.

A villanyozás, massage, fürdetés — mint mondani szokás — csak vivőszere, vehiculuma a suggestiónak és csak mint ilyen érdemel emlitést a psychoneurosisok therapiájában.

Az antineurotikus medicamentumok két csoportra oszlanak. A narcoticumok (brom, opium) a patienst ideiglenesen elkábitják s a lelki éberséggel együtt a tüneteket is csökkentik — egy időre. Ha a beteg hozzászokik ezekhez, vagy ha ezek szedését abbahagyja: a symptomák csakhamar ujra felütik a fejüket. Ezért nagy ellensége vagyok a neurosisok ilyen kezelésének; sajnos, külső körülmények miatt néha kénytelen vagyok jobb meggyőződésem ellenére ehhez folyamodni. — A psychoneurosisok ú. n. specifikus gyógyszerei többnyire teljesen értéktelen s csak a velük associálódó suggestiv képzetek révén ható medicamentumok.

Ha az eddig tárgyalt gyógyitóeszközök és eljárások fölött áttekintünk, azt látjuk, hogy közülük csakugyan azok a hatásosak, a melyek utánozzák a természet öngyógyitó tendentiáját, az elnyomást. De az ilyen hatás nem lehet tartós, mert a kórokozó conflictus tovább is elintézetlenül ott lappang az öntudatlan énben és ha a külső körülmények kedvezőtlenebbekké válnak, azonnal ismét érezteti hatását.

Utoljára hagytam annak a gyógyeljárásnak a rövid méltatását, a mely a neurotikus conflictusokat nem ilyen eltoló, elodázó, ideiglenesen elfojtó eljárásokkal, hanem radicalisan óhajtja elintézni. Ez az eljárás a *psychoanalysis*, mely a conflictusokat nem elfeledtetni, hanem tudatossá tenni igyekszik és a beteg egyént mintegy ujra nevelve, hozzászoktatja a kellemetlen, de benne mégis meglévő képzetek bátor elviseléséhez, hogy ne kelljen többé előlük a betegséghez, symbolikus kórtünetek termeléséhez menekülnie. Ez a lelki gyógyitó eljárás, mint azt más alkalommal már bővebben kifejtettem, igen szép sikerrel jár a legtöbb esetben, igaz hogy hónapokig tarthat, mig az eredmény mutatkozik, még ha naponta egy órán át foglalkozik is az orvos a beteggel. A fel-felmerülő ötletek associatiói, a tünetek elemzése és az öntudatlanhoz közelebb fekvő lelki jelenségek, főleg az álmok, analysise révén lassanként megismeri a beteg eddig öntudat-

lan lel életét is, úgyszólván második énjét, a mely — miután kivül esett a tudat fékező, ellenőrző hatáskörén, — féktelenné, ellenőrizhetetlenné és érthetetlenné tette kedélyi életét, gondolkodási és cselekvési tevékenységét, vagyis lelkileg beteggé tette őt.

Az elemzés útján szerzett belátás, önmagának a teljes megértése megadja a lehetőségét annak, hogy a kórokozó complexumok a tudat folytonos ellenőrzése alatt állva, ártalmatlanokká legyenek és józan czélszerüségi elvek uralma alá jussanak.

„*A tudás hatalom*" ; ez a sokszor értelem nélkül hangoztatott phrasis tulajdonképen csak most nyer teljes tartalmat, mikor a régi stoikusok követelését: a „*Γνωϑι σεαυτον*"t az öntudatlan én ismeretére is kiterjesztjük. Csak ez a teljes önismeret, melyet methodikus önelemzés útján szerezhetünk meg, adja meg a lehetőségét annak, hogy indulatainkon, szenvedélyeinken józanul uralkodjunk és ne legyünk öntudatlan, indulattelt képzetcsoportok tehetetlen játékszerei.

Az eddig elrejtett lelki rétegek feltárása, nemcsak a psychoneurosisok kórtani lényegét világitotta meg, nemcsak a gyógyításnak nyitotta meg uj és termékeny utjait, hanem a *prophylaxis* szempontjából is reményteljes. A tankönyvekben most is benn áll, hogy a neurosisra hajlamos egyént óvni kell a megbetegedéstől. De ez a prophylaxis csak fictio. Senkiről sem lehet felismerni, hogy neurosisra hajlamos-e vagy nem; a mikor ezt már felismertük, nem hajlandósággal, hanem betegséggel van dolgunk. Az ilyen prophylaktikus előirásban nincs több logika, mint annak a vidéki polgármesternek a rendeletében, a ki kihirdettette, hogy három nappal a tüz előtt meg kell tölteni a vizes hordókat.

A psychoneurosisok igazi prophylaxisa nézetem szerint csak a nevelésügy és a társadalmi viszonyok olyan változásaitól remélhető, a melyek tudattalan kórnemző képzetcsoportok összegyülését a lehetőségig megakadályozzák és a társadalmi rend biztositékát nem annyira moralis tilalmakban, mint inkább a tudatos czélszerüség elvének uralomra juttatásában keresik.

Azok az uj tények, elméletek és irányzatok, a melyeket mai előadásomban ismertettem, mostanában erős controversia tárgyai, helyesebben szólva: csak az elméletek és irányzatok,

mert a Freud-psychologia ellenzői arra szoritkoznak, hogy annak valószinütlenségét unos-untatan ismételjék, de a *tények* utánavizsgálásának fáradságos munkájától megkimélik magukat. Ismétlődni látszik neurologiai téren az a szinjáték, a mely az ős-babyloniai irott nyelvemlékek kiásása után a történetirók és bibliamagyarázók körében lejátszódott. A babyloniai kőrovások kibetüzése oly adatok birtokába juttatta a világot, a melyeknek alapján az ótestamentum sok fejezetének eddigi történelmi és nyelvészeti értelmezését reformálni kellett. *Winckler* Hugo berlini professor vállalkozott erre a munkára, de váratlanul heves ellenállásra talált saját kartársaiban, a kik részint a „valószinütlenség“ jelszava alatt, részint valláserkölcsi szempontokat hangoztatva, igyekeztek korai sirját megásni az uj tudományos irányzatnak, nota bene a nélkül, hogy ők maguk valaha is foglalkoztak volna ékirások kibetüzésével.

A psychoanalysis a lélekben rejlő antiquitások ásatásaival, a neurosisok hieroglyphjeinek kibetüzésével foglalkozik és az így nyert uj adatok alapján változtatott meg sok eddig dogmaszámba menő tudományos nézetet. Van-e joguk itélni és elitélni azoknak, a kik ezeket a hieroglyphikus jeleket — mint olyanokat — nem tanulmányozták és érveiket kizárólag az előlegezett „valószinütlenség“ből, vagy épen erkölcsi ellenszenvükből meritik?

Az assyriai és judaeai ásatások folytatásában és a kiásott kincsek értékesitésében nem akadályozta meg a kutatókat kartársaik többségének ellenkezése és ime ma már mennyire megfogyatkozott az anathemát kiáltó linguisták és historikusok száma!

Az uj psychologia művelőit sem tartóztatja fel munkálkodásukban ellenfeleiknek harczi lármája és nem fér hozzá kétség, hogy lassanként az uj tények s az azokra alapitott tudományos felfogás közkincseivé lesznek az egész orvosvilágnak.

V.

Az ejaculatio praecox jelentőségéről.[1]

Egész irodalma van már annak a kérdésnek, hogy mi a physiologiai magyarázata a sperma túlgyors vagy időelőtti kilövellésének és mik az ezen jelenséget kisérni szokott ideges állapotok. Ellenben túlságos keveset vagy épen semmit sem beszéltek eddig azokról a következményekről, a melyeket a cohabitátiónak ilyen időbeli megröviditése a *másik nem* idegzetében idéz elő. Pedig *Freud* úttörő vizsgálatai alapján mindenki, aki a *szorongási neurosisban* szenvedő nőbetegek nemi- vagy házaséletét behatóbban vizsgálja, meggyőződhet róla, hogy a félelmi, aggodalmas vagy szorongó állapotokat mindig a sexualis kielégületlenség, illetőleg hiányos vagy tökéletlen kielégülés okozza s hogy ezen hiány leggyakoribb oka a házas- vagy élettársnál fenforgó ejaculatio praecox. Azonban eltekintve az ej. praec. kifejezetten kóros eseteitől is (a melyek a sexualis neurasthenia sok más jelével együtt szoktak jelentkezni és mindig excessiv masturbatióval magyarázhatók), azt tapasztalhatjuk, hogy a *férfinem, a női nemhez viszonyitva, általában ejaculatio praecox relativában szenved.* Más szóval, még a legkedvezőbb esetben is, a mikor a férfinél a frictiók tartalma megfelelően nagy, a nőnél az esetek igen nagy számában nem következik be az orgasmus, hanem vagy teljes anaesthesia áll fenn mindvégig, vagy bekövetkezik ugyan némi libidinosus irritáltság, de mielőtt ennek az orgasmus létrejöttéhez szükségeltető foka beállott volna, az actus a férfi részéről bevégződött és a nő irritált, de kielégitetlen állapotban marad.

[1] Budapesti Orvosi Ujság 1908. évf.

Hogy ez az állapot, ha állandósul, idegességhez kell hogy vezessen, attól csak a régi patriarchalis családi uralom maradványaként ma is uralkodó férfi-önzés terelte el a férfiak és a férfiak közül recrutálódó orvosok figyelmét.

Rég megszoktuk, hogy sexualis libidohoz és orgasmushoz való jogát csak a férfinak ismerjük el; felállitottunk s a nőkkel is elfogadtattunk egy olyan nő-ideált, a melynél sexualis vágyak őszinte megnyilatkozásáról és bevallásáról nem, csupán passiv tűréséről lehet szó, a mely tehát a libidinosus törekvéseket, ha nőnél nyilatkoznak meg, egyszerüen a beteges vagy „bűnös" dolgok közé utalja.

A női nem, mely erkölcsi világában ép úgy, mint egyéb relatióiban, alárendeli magát a férfiak nézetének, oly föltétlenül magáévá tette ezt a felfogást, hogy ennek ellenkezőjét önmagára nézve gondolati lehetetlenségnek tartja. A legsúlyosabb anxietasban szenvedő nő is, a kinek — mint a kérdezősködésnél kiderül — soha másban, mint frustran izgalmakban nem volt része, a legélénkebben és őszinte megbotránkozással tiltakozik azon feltevés ellen, hogy ő „olyan nő" volna, a kinek „ilyesmi" hiányzanék. Nemcsak, hogy nem vágyik reá — mondja rendszerint — hanem az egész ügyet inkább kellemetlen és rá nézve undorító procedurának tekinti, a melyről szivesen lemondana, ha a férje nem ragaszkodnék hozzá.[1] A szervezet felébresztett és ki nem elégitett libidinosus impulsusait azonban erkölcsi szabályokkal elintézni nem lehet; a sexualis vágy, ha satisfactióhoz nem jut, betegségi tünetekben — többnyire szorongásban — éli ki magát; arra disponált egyéneknél pedig ezenfelül psychoneurosisokat (hysteria, kényszer-neurosis) termel.

Ha a férfiak szakitanának egocentrikus gondolkodásmódjukkal és elképzelnének egy oly életet, melyben *nekik* kellene az actust mindig abbahagyniok, mielőtt a feszültség orgastikus kiegyenlitődése bekövetkezett, fogalmat alkotnának a női nem sexualis martyriumáról s egy olyan dilemma kétségbeejtő voltáról, melyben csak az önbecsülés és a teljes kielégülés között lehet választani. Azt is könnyebben meg-

1 *Notabene:* A nő ösztönének igaza van ebben; a teljes abstinentia kevésbbé árt az idegzetnek, mint a frustran izgatódás.

értenék akkor, hogy mért menekül a nők oly jelentékeny hányada ez elől a dilemma elől — a betegségbe.

Az ember teleologikus gondolatmenete nem tud egykönnyen belenyugodni abba, hogy a „lehetséges világok legjobbjában" egy ilyen elementáris szervi működésnél természetszerű legyen az eltérés a két nem kielégüléséhez szükséges időtartam között. És a tapasztalat tényleg a mellett szól, hogy nem organikus különbség, hanem a két nem életviszonyainak, a két nemre háramló culturalis nyomásnak különbsége magyarázza a házasfelek sexualitásában ezt a „dyschronismust".

A férfiak túlnyomó része több-kevesebb (többnyire több) sexualis élemény után nősül és a tapasztalat azt mutatja, hogy e téren a megszokás nem az ingerküszöb emelkedését, de sőt az ejaculatió gyorsulását vonja maga után. Lényegesen fokozódik ez a hatás, ha — a mi a férfiak 90 %-ánál kétségtelenül fenforog — a kielégülés hosszú időn keresztül autoerotikus úton történt. A nősülő férfiak túlnyomó többségénél tehát az ejaculatio relative praecox.

Ellenben a női nemtől a leánykori évek alatt minden sexualis behatást, nemcsak ténylegeset, hanem gondolatbelit is, methodikusan távol tartanak, de sőt azon vannak, hogy a nő mindent, a mi a sexualitás körébe vág, utáljon és megvessen. Így aztán a házasulandó nő, leendő férjéhez viszonyitva, sexualis tekintetben legalább is hypaesthesiás, ha nem anaesthesiás.

Nem érzem magamat hivatva a kérdés *sociologiai* consequentiáit levonni és eldönteni, kinek van igaza: annak-e, a ki a férfiaktól is virginitást követel a házasságig, vagy annak, a ki a nőket akarja emancipálni.[1] Az orvos, ki csak az egyéni szenvedések enyhitésére keres orvosságot s a társadalom bajaival kevésbbé törődik, természetszerüleg inkább az utóbbi álláspont felé fog hajlani és több rokonszenvet fog érezni oly irányzat iránt, melytől a női hysteria csökkenése várható, mint az olyan iránt, mely a virginitás tiszteletét s ezzel a hysteriát a férfinembe is be akarja vinni.

[1] Szerintem a nők tévedésben vannak, ha azt hiszik, hogy bajaikra a *választói jog* volna az orvosság. *Nem a politikai, hanem a sexualis választás joga az, a mit természetszerübben követelhetnének.*

De nem is hiszem, hogy csak e két véglet közt lehessen választani. Kell, hogy legyen mód arra is, hogy a nők sexualis érdeke az eddiginél jobban figyelembe vétessék, a családra alapitott társadalmi rend feláldozása nélkül.

Az első félénk lépés e téren az a mozgalom, mely a nők házasság-előtti sexualis felvilágositására törekszik. És bár sok naiv és észszerütlen terv és propositio merült fel e téren: van rá kilátás, hogy idővel megszünik a ma még általánosan elterjedt brutalis eljárás, mely egy sexualis tekintetben tudatlan és megfélemlitett nőt a házasság napján kiszolgáltat egy már sokat tapasztalt férfinak. A mig a mai állapotok uralkodnak, nem szabad csodálkoznunk azon, hogy a férfi relative gyors ejaculatiója és a nő viszonylagos anaesthesiája a házaséletben már szinte magától értetődik és hogy a „sexualitás irányadó jelentősége“[1] folytán oly ritka a kielégüléseken alapuló, tehát megelégedett házasság.

[1] „Vorbildlichkeit der Sexualität.“ *Freud.*

VI.

Psychoanalysis és paedagogia.[1]

Freud műveinek tanulmányozása és önállóan keresztülvitt lélekelemzések mindenkit meggyőzhetnek arról, hogy a hibás nevelés nemcsak jellembeli hibáknak, hanem betegségeknek is kútforrása és hogy a mai gyermeknevelés valósággal tenyésztője a legkülönfélébb neurosisoknak. De miközben betegeinket analysáljuk, önkénytelenül a magunk egyéniségét és annak genesisét is revisio alá vesszük és e közben meggyőződtünk róla, hogy még a legnemesebb intentióktól vezérelt, kedvező viszonyok közt keresztülvitt nevelés is – miután az általában uralkodó hibás elvek alapján állott — sok tekintetben kártékonyan befolyásolta az ember természetes fejlődését, úgy, hogy ha mégis egészségesek maradunk, azt csupán robustusabb, ellentállásra képesebb lelki szervezetünknek köszönhetjük. Ám még ha nem is lettünk betegek, akkor is sok felesleges lelki gyötrődést tulajdonithatunk a nevelési elvek czélszerütlenségének, némelyikünk egyénisége pedig ugyanezen kártékonyság hatása alatt többé vagy kevésbé képtelenné vált az élet természetadta gyönyörüségeinek elfogulatlan élvezésére.

Szinte magától vetődik fel tehát az a kérdés: mi volna a gyógyitó és óvószere ezeknek az ártalmaknak? miféle gyakorlati tanulságokat merithet a paedagogia a psychoanalytikus kutatás szerzette tapasztalatokból?

Ez a kérdés nem az elvont tudomány problemája. A lélektanhoz a paedagogia úgy viszonylik, mint a botanikához

[1] A psychoanalytikusok 1908. évben Salzburgban tartott kongressusán tartott előadás. (Gyógyászat, 1908. évf.)

a kertészet disciplinája. De ha visszaemlékezünk arra, hogy *Freud* egy szintén csak gyakorlati — neuropathologiai — részletkérdésből kiindulva mily váratlanul nagyarányu lélektani perspectivához jutott, nem minden heuristikus reménység nélkül rándulhatunk ki a gyermekkertészet mezejére.

Előre is megjegyzem, hogy ezt a problemát egy embertől vagy épen egy előadás keretében megoldhatatlannak tartom. Mindnyájunk együttműködésére van itt szükség és én ezuttal úgyszólván csak az első sorban kinálkozó kérdések felvetésére s az eddigi tapasztalatok méltatására szoritkozom.

Az ujszülött lelki működésének egyedüli szabályozója a fájdalom-, illetőleg ingermentességre való törekvése, az ú. n. „Unlustprinzip". Akárhogy hatalma alá hajtja később a belénk nevelt önfegyelmezés ezt az elvet, a fájdalomkerülésre való törekvés, talán átszellemitett formában, de megnyilatkozik minden perczben a felnőtt kulturember lelkületében is, melynek — minden moralpaedagogiai tanitás ellenére — mégis csak az a tendentiája, hogy a lehető legkisebb megerőltetéssel a lehető legnagyobb kielégülést érje el.

Ezzel a nagyon okos és szinte magától értetődő elvvel azonban sokszor jut összeütközésbe a mai gyermeknevelés. Egyik legnagyobb tévedését mindjárt meg is nevezem s ez az indulat- és képzet-elfojtás, mondhatnók: indulat- és gondolatletagadás (Verdrängung) nagyranövelése.

Hogy ez miben áll, nehéz röviden megmagyarázni. Leginkább a hazugsággal hasonlitható össze. De mig a hazug vagy nem őszinte ember másokkal szemben titkolódzik vagy producál nemlétező érzelmeket és gondolatokat, addig a mai gyermeknevelés arra az elvre van felépitve, hogy a gyermek önmagával szemben is hazuggá váljék és maga előtt tagadja le a belsejében hullámzó öntudatokat és gondolatokat.

De az igy elfojtott, az öntudatlanba sülyesztett érzések és gondolatok nem semmisülnek meg, hanem a nevelés folyamán egyre gyarapodva, növekedve, mintegy bennünk lappangó külön egyéniséggé tömörülnek, melynek czéljai, vágyai, phantasiái többnyire homlokegyenest ellenkeznek azokkal az irányzatokkal és gondolatokkal, melyekről számot tudunk adni magunknak.

Azt lehetne mondani, hogy ez a berendezés czélszerű, mert mintegy automatikussá teszi a helyes, socialis irányu

gondolkodást és öntudatlanná tevén a durván egoistikus, anti- vagy asocialis törekvéseket, azok káros hatását megszünteti. A psychoanalysis azonban — egészségeseknél és neurotikusoknál — azt bizonyitja, hogy az asocialis tendentiák közömbösitésének ez a módja nem czélszerű és nem gazdaságos. Az öntudatlanban rejlő tendentiákat csak hatalmas védőberendezések felépitésével és automatikus működtetésével lehet elnyomva és elrejtve tartani, melyeknek tevékenysége túlsok psychikus energiát emészt fel. A gondolatelfojtás alapján álló erkölcsnevelés tiltó és elriasztó rendelkezései analogiába hozhatók egy negativ hallucinatio posthypnotikus sugalmazásával, mert valamint hypnotisált egyénnel megfelelő paranccsal elérhetjük azt, hogy felébredvén, az optikai, akustikai vagy tactilis benyomásokkal avagy azok egy részével szemben érzéketlen, azok appercipiálására képtelen legyen: úgy manapság *introspektiv vakságra* nevelik az emberiséget. Ámde az így nevelt ember, mint az a hypnotisált, egyéniségének tudatos részétől sok lelki energiát von el és annak működésképességét jelentékenyen csonkitja egyrészt azáltal, hogy öntudatlanjában egy másik, úgyszólván parasita egyéniséget táplál, a mely a maga természetes önzésével és kiméletlen vágykielégitési tendentiával mintegy árnyékképe, negativja mindannak a sok jónak és szépnek, a miben a felsőbb öntudat tetszeleg; másrészt azáltal, hogy a tudat csak úgy bir a sok jóság mögött rejlő asocialis ösztönök belátása és meglátása elől menekülni, hogy azokat moralis, religiosus és socialis dogmákkal körülbástyázza és ezen dogmák istápolására fecsérli erejének javát. Ilyen bástyák például: a kötelességtudás, a becsületesség, a szemérem, a törvényes berendezések és tekintélyek tisztelete stb. stb., szóval mindazok az erkölcsi fogalmak, melyek bennünket a mások jogainak respektálásra, hatalmi és élvezeti vágyunk, szóval önzésünk, elnyomására szoritanak.

Mik azonban ennek a költséges berendezésnek a hátrányai?

Azt már egy más alkalommal kifejtettem, hogy az individual-psychologiai kutatás egy ujabb módszerével, a psychoanalysissel sikerült bebizonyitani, hogy az ú. n. psychoneurosisok (hysteria, kényszerneurosis) tünetei mindig ezeknek az öntudatlan, vagy mondjuk, tudattalan libidinosus törek-

véseknek, főleg a sexualis libidonak eltolódott, elferditett, úgyszólván symbolikus megnyilatkozásai, kisugárzásai. Tekintetbe véve az ily bajokban szenvedők nagy és folyton szaporodó számát, már e bántalmak prophylaxisának szempontjából is szóba jöhetne egy olyan paedagogiai reformtörekvés, mely az oly sok esetben kártékonyan ható lelki mechanismust, a gondolatelfojtást, elkerülni igyekszik.

Másrészt, ha a gondolat- és érzelem-elnyomásra való törekvés csak a különben is disponáltaknak ártana, az erősebben constituáltaknak pedig nem: nagyon is megfontolandó volna, hogy az emberiség debilisebb s így értéktelenebb részének kedvéért szabad-e az összes emberek legfontosabb kulturalis berendezéseinek erős alapjait megbolygatni?

A tapasztalat azonban azt bizonyitja, hogy a „Verdrängung“ az úgynevezett normalis ember élete folyását is kártékonyan befolyásolja. A féltő aggodalom, a melylyel a lelki censura az öntudatlan vágyképzetek felett őrködik, legtöbbször nem szoritkozik erre a feladatra, hanem kisugárzik a lélek tudatos működéseire is és általában aggodalmaskodóvá, gyávává, önálló gondolkodásra képtelenné, tekintélyimádóvá teszi az embereket. Értelmetlenné és tartalmatlanná vált vallásos babonákhoz és ceremoniákhoz való görcsös ragaszkodás, idejüket mult társadalmi berendezések tunya conserválása, az emberiség túlzott halálfélelme, hypochondriás hajlandósága: mi egyebek ezek, mint a nép psychéjének neurotikus állapotai, néplélektani értelemben vett hysteriás tünetek, kényszerképzetek és kényszercselekedetek, melyeket ép úgy, mint a tulajdonképeni betegek symptomáit, a tudat alá sülyesztett képzetcsoportok determinálnak. A hysteriás nők anaesthesiájának, a neurotikus férfiak impotentiájának megfelel a társadalom sajátságos és mindenekfelett természetellenes asketismusra való hajlandósága (abstinentismus, vegetarismus, antialkoholismus stb). És valamint a psychoneurotikus saját öntudatlan perverzitásának belátása ellen túlzott reactiókkal, a piszkosnak vélt gondolatok ellen beteges tisztálkodással, a benne mozgolódó libidinosus képzetek ellen túlzásba vitt „tisztességgel“ védekezik: úgy a társadalom túlszigorú erkölcsbirájának tiszteletreméltó külső maszkja mögött, a nélkül, hogy ő tudná, ott lappang mind az az egoistikus gondolat és törekvés, a mit másnál annyira eli

Szigorusága megvédi őt ennek a belátásától s egyuttal módot ad a rejtett, öntudatlan vágyak egyikének, az aggressivitásnak, leplezett „kiélésére".

Nem vád akar ez lenni ellenük; hisz mai társadalmunk legkiválóbbjai közülök valók; csak példa akar lenni arra, hogy a gondolatelfojtásra épitett erkölcsnevelés az egészséges emberek mindegyikében termel bizonyos foku neurosist és megteremti a mai társadalmi viszonyok lehetőségét, a mikor a hazafiság jelszava nyilvánvalóan egoistikus érdekeket leplez, socialis emberboldogitás neve alatt az egyéni akarat zsarnoki elnyomását propagálják, a vallásosságban részint a halálfélelem elleni, tehát önös czélzatu orvosszert, részint a kölcsönös türelmetlenségnek egy megengedett módját tisztelik, sexualis téren pedig, a mit mindenki tesz, arról hallani senkisem akar. Neurosis és hypokrita egoismus tehát a dogmákon alapuló, az ember igazi psychologiáját figyelembe nem vevő nevelés végeredménye; és ez utóbbi jellemvonásban korántsem az egoismus az, a mi kárhoztatandó, e nélkül földi élőlény nem képzelhető, hanem igenis a hypokrisis, a mai kulturember hysteriájának egyik legjellemzőbb tünete.

Vannak, a kik mindezeknek az igazságát beismerik, de megremegnek attól a gondolattól, hogy mi lesz az emberi művelődésből, ha a nevelés és az emberek élete-folyása felett nem fognak felebbezhetetlen és magyarázatot nem türő dogmatikus elvek őrködni. Nem fogják-e a béklyóiktól megszabaditott egoistikus ösztönök elpusztitani az évezredes emberi művelődés minden alkotását? Lehetne-e bármivel is pótolni az erkölcs kategorikus imperativusát?

A psychologia megtanitott minket arra, hogy igenis lehet. Ha a psyhoanalytikus gyógyeljárás befejeztével az addig súlyosan neurotikus beteg előtt nyilvánvalóvá lettek lelkének öntudatlan és az uralkodó erkölcscsel vagy az ő tudatos erkölcsi felfogásával ellentétben álló vágykielégitési törekvései: bekövetkezik a tünetek gyógyulása. És pedig bekövetkezik akkor is, ha a vágy, melynek symbolikus megnyilatkozása a psychoneurotikus symptoma, áthághatatlan akadályok miatt azután sem élégithető ki. Nem az öntudatlan és az egyénre nézve esetleg czélszerütlen egoistikus ösztönök korlátlan uralmát

eredményezi tehát a lelki elemzés, hanem az önismeretet gátló előitéletek alól való felszabadulást, az eddig öntudatlan motivumokba való belátást és a tudatossá vált velleitásoknak ellenőrizhetését.

„A gondolatelfojtást felváltja a tudatos elitélés", mondja *Freud*. A külső viszonyokon, az életmódon alig kell, hogy változzék valami.

A magát igazán ösmerő ember, eltekintve attól a felemelő érzéstől, melyet ez a tudás szerez neki, szerényebb lesz. Mások hibáival szemben elnéző, megbocsátásra hajlandó; sőt a „tout comprendre c'est tout pardonner" elvéből is csak a megértésre aspirál, — a megbocsátásra nem érzi magát hivatottnak. Indulatainak motivumait szétbonczolja és ezzel szenvedélylyé való növekedésüknek utját állja. Bizonyos derült humorral szemléli a különféle jelszavak alatt tülekedő embercsoportokat, cselekedeteiben pedig nem a nagyhangon hirdetett „erkölcs", hanem a józan czélszerüség irányitja és ugyanez ösztönzi őt arra is, hogy vágyai közül azokat, melyeknek kielégitése mások jogait sértené (melyek tehát visszahatásukban ő reá magára válnának veszedelmesekké), féken tartsa és szorgosan ellenőrizze, a nélkül, hogy azok létezését letagadná.

Ha az előbb azt állitottam, hogy ma az egész társadalom neurotikus: nem távoli analogiát vagy hasonlatot akartam mondani. És nem költészeti tropus, hanem komoly meggyőződésem az is, hogy a társadalom e betegségének orvossága sem lehet más, mint a leplezetlen belátás az ember igazi és teljes egyéniségébe, főleg az öntudatlan lelki élet ma már nem hozzáférhetetlen műhelyébe; óvószere pedig: a belátásra, czélszerüségre és nem dogmákra alapitott, illetőleg alapitandó paedagogia.
